

**Міністерство освіти і науки України
Національний науково-дослідний
Інститут українознавства та всесвітньої історії
Кафедра українознавства
Українського державного університету в Москві
Кафедра українознавства
Університету “Львівський Ставропігон”
Ministry of Education and Science, youth and sport of Ukraine
National Research Institute of Ukrainoznavstvo
and world history
Department of Ukrainian Studies
Ukrainian University in Moscow
Department of Ukrainian Studies
University “L’viv Stavropigion”**

Українознавець Connoisseur of Ukraine

Випуск – Issue XV

Львів – Lviv 2015

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Національний науково-дослідний Інститут українознавства та всесвітньої історії
Кафедра українознавства Українського державного університету в Москві
Кафедра українознавства Університету "Львівський Ставропігон"
Ministry of Education and Science, youth and sport of Ukraine
National Research Institute of Ukrainoznavstvo and world history
Department of Ukrainian Studies Ukrainian University in Moscow
Department of Ukrainian Studies of University "L'viv Stavropigion"

Друкється за рішенням редакційної ради журналу "Українознавець",
протокол № 1 від 10 січня 2015р. та протокол №1 від 10. 01. 2015р. кафедр українознавства УУМ, УЛС.
The journal is published according to the decision of the Editorial Board of
Connoisseur of Ukraine, minutes №1, January 10, 2015 and minutes №1, January 10, 2015.

В XV випуску "Українознавець" опубліковані наукові праці вчених-україністів з Росії та України, які досліджують українську діаспору в Росії. XV випуск приурочений 10-літньому ювілею журналу "Українознавець"(2005-2015pp).

Українознавець - Connoisseur of Ukraine Випуск - Issue XV. - Львів, 2015.

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

доктор історичних наук	Баран В. Д. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Васюта С. І. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Грабовецький В.В. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор історичних наук	Даниленко В.Н. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Когутяк М. В. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор історичних наук	Калакура Я. С. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Кабузан В. М. (Москва, Росія)
доктор історичних наук	Плисюк В. П. (Львів, Україна)
доктор історичних наук	Пасічник М. С. (Львів, Україна)
доктор історичних наук	Савчук Б. П. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор історичних наук	Санін Г. О. (Москва, Росія)
доктор історичних наук	Сворака С. Д. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор історичних наук	Терпиловський Р.В. (Київ, Україна)
доктор історичних наук	Федака С. Р. (Ужгород, Україна)
доктор історичних наук	Мацкевий Л. Г. (Львів, Україна)
доктор історичних наук	Хорошкевич А. Л. (Москва, Росія)
доктор філологічних наук	Єрмоленко С. Я. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Качкан В.В. (Івано-Франківськ, Україна)
доктор філологічних наук	Крик Я. С. (Мюнхен, Німеччина)
доктор філологічних наук	Кононенко П. П. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Мегела І. П. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Мосенкіс Ю. Л. (Київ, Україна)
доктор філологічних наук	Мушинка М. В. (Пряшів, Словаччина)
доктор філологічних наук	Зимомря М. Г. (Дрогобич, Україна)
доктор філологічних наук	Партико З.В. (Запоріжжя, Україна)

Редколегія: ректор УУМ, доктор історичних наук, професор УУМ, професор УЛС, професор ЛНАУ, провідний науковий співробітник ННДІУ МОН України, академік МАНС, академік АНВШУ, лауреат премії ім. академіка І.П.Крип'якевича лауреат міжнародної премії ім. Короля Данила Галицького - В.С. Ідзьо (**Головний редактор**), доктор філологічних наук, професор, академік П.П.Кононенко (**Перший заступник головного редактора**), доктор філософських наук, професор, академік АНВШУ М.П.Недюха(**заступник головного редактора**), ректор УЛС, кандидат педагогічних наук, професор Я.М.Кміт, кандидат юридичних наук, професор УЛС В.С.Гаркуша, кандидат історичних наук, наковий співробітник ННДІУ О.Б.Ярошинський, кандидат історичних наук, доцент Л.К.Токар, кандидат історичних наук, доцент В.С. Артюх, кандидат історичних наук Баран І.В., кандидат філологічних наук, професор С.Г.Борзенко, кандидат філологічних наук, завідувач відділу мови ННДІУ, В.Ю.Пономаренко, кандидат філологічних наук, доцент Л.І. Конюхова(**літературний редактор**), кандидат філологічних наук, доцент Р.В.Кюнцлі, кандидат філологічних наук, доцент В.О.Хитрук, доктор філософії, професор УЛС О.В.Огірко, доктор філософських наук, професор УЛС Т.П.Кононенко, перекладач-магістр з англійської філології Ю.В.Борецька, доктор технічних наук, професор ЛАД І.В.Огірко(**технічний редактор**).

ISBN 978-966-665-570-15

© Національний науково-дослідний Інститут Українознавства МОН України.
© Кафедра українознавства Українського державного університету в Москві.
© Кафедра українознавства Університету "Львівський Ставропігон".

**Інститут Українознавства МОН України,
Кафедра українознавства УУМ,
Кафедра українознавства УЛС
вітають редакційну раду та редколегію
наукового журналу “Українознавець”
з 10-ти літтям(2005-2015pp.)!**

**Засновника та головного редактора, академіка
Віктора Ідзьо - з 55-ти літтям(1960-2015pp.)!**

**(Ректор Університету “Львівський Ставропігон”, професор - Я.М. Кміт,
ректор Українського університету в Москві, професор - В.С. Ідзьо)**

Вітаючи ювіляра наголосимо, що доктор історичних наук, професор, академік Віктор Ідзьо за 55 років доклав багато зусиль для організації українського науково-дослідного життя та міжнародної науково-дослідної співпраці між університетами, науково-дослідними інститутами України, Росії, Польщі про що засвідчує активна співпраця між Українським університетом міста Москви та Університетом “Львівський Ставропігон” у спільному бажанні ось уже на протязі 10 - ти років, з Інститутом українознавства МОН України, Інститутом “Полуднь-Всходнім” в Польщі, сприяти розвитку журналу “Українознавець”. © ННДІУМОН України, УУМ, УЛС, ІПВ.

Зміст
Наукові праці вчених українознавців

<i>Бірюк Микола. Історія українців у Воронезького Краю.....</i>	<i>6</i>
<i>Доманський Володимир. Український національний рух в Сибірі в 1918 році та газета “Українське Слово”.....</i>	<i>8</i>
<i>Дубецький Іван. Українці Оренбуржя.....</i>	<i>12</i>
<i>Дудченко Віктор. Король Данило Галицький – як символ української державності XIII століття. Погляд з Українського Університету міста Москви.....</i>	<i>15</i>
<i>Завальний Олександр. Українська незалежність в 1918 році та її вплив на історичні процеси розвитку українського населення Самарської губернії Росії.....</i>	<i>16</i>
<i>Ідзьо Віктор. Українці в Російській державі.....</i>	<i>22</i>
<i>Кабузан Володимир. Українська колонізація Далекосхідного краю (Амурської і Приморської областей) у другій половині XIX- початку XX віків(1850-1917 рр.).....</i>	<i>34</i>
<i>Кузьменко Наталія. Переселення полтавців до Росії в кінці XIX - на початку XX століття (за статистичними даними).....</i>	<i>40</i>
<i>Литвин Андрій. Українська діаспора в Карелії. Українська недільна школа у Петрозаводську.....</i>	<i>42</i>
<i>Мануйленко Анатолій. Переселення полтавських козаків на Кубань на початку XIX століття.....</i>	<i>45</i>
<i>Нирко Олексій. Ансамблі та капели бандуристів на Кубані.....</i>	<i>48</i>
<i>Оліфіренко Володимир. Навчальна книжка для східної діаспори(на матеріалі створення підручників з літератури XX століття).....</i>	<i>57</i>
<i>Паняк Стефан. Інтеграція: від Атіли до Сталіна.....</i>	<i>60</i>
<i>Прохоренко Володимир. Симптоми імперського розумозаміщення.....</i>	<i>63</i>
<i>Рахно Олександр. Українські благодійні товариства Петербургу на початку XX століття.....</i>	<i>68</i>
<i>Риндіна Олександра. Українці в етнокультурній панорамі Томської області.....</i>	<i>70</i>
<i>Сергєєва Ольга. Історія українських першопоселень і національної свідомості українців Зеленого Клину.....</i>	<i>73</i>
<i>Сімеряга Михайло. Українська діаспора в країнах співдружності незалежних держав та її перспективи.....</i>	<i>75</i>
<i>Чорномаз Вячеслав. Національно-культурний розвиток українців Зеленого Клину (1900-1922рр.).....</i>	<i>84</i>

Рецензії

<i>Калакура Олег. Форпост Української державності XIII століття. Рецензія на працю “Ідзьо Віктор. Король Данило та Українська держава у XIII столітті. – Львів: Сполом, 2008. – 64 с.”.....</i>	<i>93</i>
<i>Огірко Олег. Король Данило Галицький та взаємини Української держави та Західної Церкви в XIII ст. Рецензія на наукову працю “Віктор Ідзьо. Папа Римський Інокентій IV (1243-1254), король України-Русі Данило Романович Галицький (1253-1264). До питання релігійних та політичних взаємин Української держави та Римської Церкви в XIII столітті. – Львів: Сполом, 2009. – 64 с.”.....</i>	<i>95</i>
<i>Наші автори.....</i>	<i>98</i>
<i>Пам’ятка авторів.....</i>	<i>99</i>

Content
Scientific works of Ukrainian Studies scientists

<i>Biryuk Mykola. The history of Ukrainians in Voronezh Region.....</i>	<i>6</i>
<i>Domanskyi Volodymyr. The Ukrainian national movement in Siberia in 1918 and the newspaper “The Ukrainian Word”.....</i>	<i>8</i>
<i>Dubetskyi Ivan. Ukrainians of Orenburg Oblast.....</i>	<i>12</i>
<i>Dudchenko Viktor. King Danylo Halytskyi as a symbol of Ukrainian statehood of XIII century. The viewpoint of the Ukrainian University in Moscow.....</i>	<i>15</i>
<i>Zavalnyi Oleksandr. Ukrainian independence in 1918 and its influence on historical processes of Ukrainian population development in Russian Samara Guberniya.....</i>	<i>16</i>
<i>Idzo Viktor. Ukrainians in the Russian State.....</i>	<i>22</i>
<i>Kabuzan Volodymyr. Ukrainian colonization of the Far East Region (Amur and Primorsk Oblast) in the second half of XIX – beginning of XX centuries (1850-1917.).....</i>	<i>34</i>
<i>Kuz'menko Nataliya. Poltavians' migration to Russia in the end of XIX – beginning of XX centuries (according to statistics).....</i>	<i>40</i>
<i>Lytvyn Andriy. The Ukrainian diaspora in Karelia. Ukrainian Sunday school in Petrozavodsk.....</i>	<i>42</i>
<i>Manuilenko Anatoliy. Poltavian Cossacks' migration to Kuban in the beginning of XIX century.....</i>	<i>45</i>
<i>Nyrko Oleksiy. Ensembles and choirs of kobza players in Kuban.....</i>	<i>48</i>
<i>Olifirenko Volodymyr. A text book for the Eastern diaspora.....</i>	<i>57</i>
<i>Paniak Stefan. Integration: from Attila till Stalin.....</i>	<i>60</i>
<i>Prohorenko Volodymyr. Imperial insanity symptoms.....</i>	<i>63</i>
<i>Rakhno Ukrainian charity communities of Petesburg in the beginning of XX century.....</i>	<i>68</i>
<i>Ryndina Oleksandra. Ukrainians from ethnocultural perspective in Tomsk Oblast.....</i>	<i>70</i>
<i>Ol'ha Serheieva. The history of first Ukrainian settlements and Ukrainians' national consciousness of Zelenyi Klyn.....</i>	<i>73</i>
<i>Mykhailo Simeriaha. The Ukrainian diaspora in Commonwealth countries of independent states and its prospects.....</i>	<i>75</i>
<i>Viacheslav Chornomaz. Ukrainians' national-cultural development of Zelenyi Klyn (1900-1922).....</i>	<i>84</i>

Reviews

<i>Kalakura Oleh. The Ukrainian statehood outpost of XIII century. The review of the scientific work by Doctor of History, Professor, Academician Victor Idzio “King Danylo and the Ukrainian state in XIII century.....</i>	<i>93</i>
<i>Ohirko Oleh. “King Danylo Halytskyi and relations between the Ukrainian state and the West Church in XIII century”. The review of the scientific work by Doctor of History, Professor, Academician Victor Idzio “Pope Innocent IV (1243-1254), king of Ukraine-Rus' Danylo Romanovych Halytskyi (1253-1264). On religious and political relations issues between the Ukrainian state and the Church of Rome in XIII century”.....</i>	<i>95</i>
<i>Our authors.....</i>	<i>98</i>
<i>The Recommendations for the Author.....</i>	<i>99</i>

Історія українців у Воронежського Краю

Анотація: У статті розглядається історія українців Воронежського Краю, починаючи з епохи Української держави IX-XIV століть та епохи козаччини.

Основний акцент концентрується на історії заселення розселення українців у Воронежському Краю, їх культури, традиціях, побуті та звичаях.

Ключові слова: Українці Воронежського краю, українська мова у Воронежськм краю, українські козаки Воронежчини.

Воронезький край заселявся двома потоками - з півночі росіянами і з південного заходу українцями. Українці зосереджені в південних районах області, цей регіон раніше мав назву Подонь. Зараз така назва не вживається. Сучасну Подонь можна обозначити тільки приблизно, бо етнічні кордони дуже невиразні. Як на мій погляд, до Подоні входять 10 районів з 33-ох: Підгоренський, Ольховатський, Богучарський, Росошанський, Острогозький, Кантемирівський, Калачєєвський, Воробйовський, Каменський, Петропавловський. В історичному сенсі особливе значення має Острогозький район і, зокрема, місто Острогозьк. Зараз і цей район, і місто не виділяються серед сусідніх. такі собі рядовий район, рядове місто. Але раніше це була незрівнянна перлина українського життя. Заселення краю українцями почалося саме з недобудованої фортеці, яка пізніше дістала назву Острогозьк[3,с.2-15].

Це було після невдалої битви Богдана Хмельницького з поляками під Берестечком. Українським козакам під проводом полковника Івана Богуна прийшлося відступати. Обставини склалися так, що українське військо охопила страшена паніка. Заслуга Богуна полягає в тому, що він не допустив повного розгрому свого війська, організував вчасний і досить впорядкований відступ. Частина одного полку, очолювана полковником Іваном Дзінківським відійшла на Воронежчину, зайняла фортецю Острогозьк, добудувала її, і козаки стали там жити. Був звичайний козацький уклад життя в мирний час. Схоже на те, що назва фортеці зв'язана з назвою українського міста Острог, серед воронезьких першопоселенців могли бути козаки з того краю. В наступні роки число переселенців з України набагато збільшилося, їх територія суттєво розширилася. Цікаво, що в той час цей регіон був ніби нейтральним, ні московський цар, ні український гетьман не цікавилися населенням Дикого Поля. Люди жили, як хотіли. На жаль, доля Івана Дзінківського виявилася трагічною. він був четвертований за участь у повстанні Степана Разіна. Останнє приєднання до Воронежської губернії відбулося при царі Олександрові Першому в 1802 році. А до цього Острогозьк формально відносився то до Воронежської, то до Харківської губерній[2,с.2-4].

Під час жовтневого перевороту українці Подоні наполегливо боролися за приєднання до Харківської губернії, але більшовики рішуче припинили такі дії: кого засудили, кого розстріляли. Про це цікаво описано в двох брошурах[3,с.3-8; 4,с.2-13] активного учасника тих процесів Аркадія Животка. Це був син священника з слободи Пухової, Ольховатського повіту. Після революції, зберігаючи життя, мусив втікати за кордон. Брошури люб'язно вислала нам львівська науково-технічна бібліотека імені Василя Стефаника.

Пізніше, в 20-их роках, в Подоні українське життя пожвавилось. Це був період, відомий під назвою "хвиля українізації" в Росії. Збереглися спогади учасників тих подій. Приводжу фрагмент із спогадів[2,с.2-4] ветерана війни і праці, полковника у відставці Федора Григоровича Двірника: "Через деякий час ентузіасти художньої самодіяльності стали ставити класиків української літератури. П'єси Григорія Федоровича Квітки-Основ'яненка, Івана Петровича Котляревського, Івана Яковича Франка були найбільше прийнятні для постановки на селі. Вони за сюжетом і змістом були прості й зрозумілі для нас, далеких вихідців з України, не тільки за мовою, а й за укладом життя..."

Не знаю, скільки було поставлено спектаклів на сцені нашого клубу, але мені запам'яталася вистава за п'єсою Квітки-Основ'яненка "Сватання на Гончарівці" і Котляревського "Наталка Полтавка".

Це було в один із зимових вечорів 1931 року. У клубі людей - яблуку ніде впасти. Із нетерпінням чекали відкриття завіси і початку п'єси "Сватання на Гончарівці". Перша реакція була не сприятлива. Річ у тому, що в селі був свій ганчірник, який ходив по дворах і збирав лахміття для заготконтори. Люди й самі їх носили в його домівку. Ту вулицю, де він жив, прозвали Ганчірівкою. Заголовок п'єси люди сприйняли буквально і вважали, що мова йде про сватання на місцевій Ганчірівці...

Щоб створити потрібний настрій, продавцю комбідівської лавки Омельку (прізвисько Діркони́с) було дано завдання виступити перед виставою. Завдання було виконано геніально просто і ефективно. Омелько

мовив приблизно так: “Громадяни-товариші, шановні глядачі! Ви неправильно думаєте, що події в спектаклі стосуються нашої Ганчірівки. Це не так. Вони мають відношення до харківської Ганчірівки. В Харкові, як і в нашому селі, є ганчірник, і вулиця, де він живе, зветься Ганчірівкою... Зал настроївся, як треба”. Подібних епізодів в той час на Подоні відбувалося безліч. Було багато українських хат-читалень. Це ширилася львівська “Просвіта”, заснована в свій час Маркіяном Шашкевичем.

В 1933 році “хвиля українізації” була рішуче ліквідована розпорядженням Москви. Запалали вогнища з українських книг. Для Подоні це був сумний час. Аналогічні обставини в Краснодарському краї описані істориком Дмитром Білим[1,с.53-58]. Там кубанські козаки чинили збройний опір На їх приборкання були кинуті значні військові сили, було багато жертв з обох боків. На Воронежчині було трохи інакше. Тут розгорілася “тиха війна” в формі симуляції. А вночі “чорні ворони” забирали людей, які після цього вже не поверталися. Таких втрат було дуже багато[3,с.4-12].

А в Україні в цей час був Великий голодомор, який охопив і Воронежську Подонь. Є спогади ветеранів про те, що деякі люди з Подоні рятувалися від голодної смерті, втікаючи ... в Україну, а саме в Донбас, що був ніби продуктивним оазисом в голодній українській пустелі. Весною 1933 року місцева влада розпорядилася тріти посівне зерно, щоб зберегти від розкрадання. Голодні люди на межі між життям і смертю не могли втриматися, від того, щоб взяти собі трохи зерна. Від цього багато людей загинуло, а багато стали каліками на все життя[1,с.53-58].

Зараз на території колишньої Подоні люди спілкуються українською мовою, в деяких селах - напрочуд чистою і гарною. Люди з України яким випала доля відвідати ті місця, здивовані і зворушені. Тим більше, що ніякої української літератури в тих місцях немає, а читати українські тексти майже ніхто не вміє. Деякі місцеві філологи вважають, що в тих місцях люди говорять “на украинском наречии русского языка”. Одна продавщиця з тих країв це явище пояснила мені так: “Люди здесь удивительно бестолковые и неспособные, никак не могут освоить русский язык”. Такі відлуння колишньої Подоні![4,с.3-18].

Як би підказати нашим воронезьким властям, що такий стан з позиції світового цивілізованого суспільства зовсім ненормальний? Нами такі спроби робилися, але ж нас не слухають. Тут вважається, що з українцями немає зовсім ніяких проблем, що всі ми браття, нехай все буде, як є. Автор цієї статті тричі подавав матеріали на Міжнародні наукові гранти (грант Макатурів і два гранти Сороса) по дослідженню і нормалізації наших обставин, одержав відмову. Виходить, що і міжнародне цивілізоване суспільство вважає, що такий наш стан - явище цілком нормальне[2,с.2-6].

Бібліографічний список

- 1.Білий Дмитро. “Кубанське питання” в українському історичному контексті. - Схід. - Аналітично-інформаційний журнал. - Донецьк, 1999. - Серпень-вересень. - № 6.
- 2.Двірник Ф.Г. Спогад ветерана: класики української літератури на сцені воронезької сільської глибинки. - Газета “Молодь України”. - 15 серпня 2000 р. - № 105.
- 3.Животко А.П. Острогжчина. - Прага, 1942.
- 4.Животко А.П. Подонь. - Прага, 1943.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2014.

Николай Бирюк

История украинцев Воронежского Края

Аннотация: В статье изучается история украинцев Воронежского Края с эпохи Украинского государства IX-XIV вв. до эпохи охи казаччины. Основной акцент концентрируется на заселении украинцев в Воронежском Крае.

Ключевые слова: Украинцы Воронежского края, украинский язык, украинские казаки Воронежчины.

Mykola Biryuk

The history of Ukrainians in Voronezh Region

Annotation: In the article the history of Ukrainians of Voronezh region is considered beginning from the epoch of the Ukrainian state of IX-XIV centuries and the Cossacks period.

The main emphasis is put on Ukrainians settlement and resettlement in Voronezh region, their culture, traditions, mode of life and customs.

Key-words: Ukrainians of Voronezh region, the Ukrainian language in Voronezh region, Ukrainian Cossacks of Voronezh region.

Украинское национальное движение в Сибири в 1918 году и газета “Українське Слово”

Аннотация: В статье исследуется украинское национальное движение в Сибири в 1918 году.

Основной акцент сконцентрирован на изучении печатного органа украинского национального движения в Сибири, газеты “Українське Слово”.

Ключевые слова: Украинское национальное движение в Сибири, Украинское Слово, украинцы Сибири.

Демократические свободы в России после Февральской революции способствовали подъему национального движения во многих её регионах. Примечательным фактом истории Сибири этого времени явилось национальное возрождение украинцев, которые разным судьбами оказались здесь, вдали от своей исторической родины. Перипетии этого движения были обусловлены несколькими факторами событиями общероссийской истории, национальным возрождением в Украине, общественно-политическими процессами в Сибири[1, 2]. В августе 1917 года на томской конференции представителями сибирских общественных организаций было принято решение об автономном устройстве Сибири. 8-17 октября в Томске прошел Первый Сибирский областной съезд, на котором присутствовало 169 делегатов. Среди них русских - 110 человек, украинцев - 15, татар - 17, киргиз - 9, евреев - 5, других народов - 10. Съезд избрал исполнительный комитет и его почетного председателя - Григория Николаевича Потанина. Из-за большевистского переворота в декабре был созван новый съезд и избран Временный сибирский областной совет. Цель своей деятельности этот орган видел в подготовке и проведении выборов Сибирское Народное Учредительное собрание, установлении демократических законов развития Сибири. 22 декабря Сибирским областным советом за подписью Г.Н. Потанина было разослано обращение к советам рабочих, крестьянских и солдатских депутатов, в нем говорилось: “Сибирское народное учредительное Собрание создаст те основные законы, без которых Сибирь, как человек без воздуха, жить не может. В Сибири много народностей и племен: необходимо устроить справедливую и свободную жизнь всех этих народностей”[1, 2]. Областной Совет разослал также обращение к народам Сибири, в котором главной идеей было осуществления экстренных мер в эпоху безвластия и распада Российского государства и установления автономии Великой Сибири.

После свержения власти большевиков в Мариинске, Новониколаевске (Новосибирск), Нарыме, Тобольске, Томске, Барнауле, Семипалатинске 26 января 1918 года в Томске областной Думой было избрано Временное Сибирское правительство. Свои задачи оно видело:

- в защите Сибири от угрожающих ей большевистских, гражданских и мадьярских отрядов, идущих с Урала;

- установлении демократических свобод, в том числе и национальных;
- возобновлении промышленности и земледелия;
- создании органов самоуправления, народовластия;
- установлении подлинной Автономии Великой Сибири; помощи Западной России в восстановлении демократии, считая Сибирь составной частью всей России.

В своем первом обращении к народу Временного Правительства Автономной Сибири прозвучал призыв к защите народовластия: “К оружию, граждане. Все под знамёна народовластия. Все в ряды народной армии на защиту Сибирской Областной Думы и грядущего Всесибирского Народного Учредительного Собрания. Близится время, когда все народы Вольной Сибири скажут свободное великое слово о государственном строе Сибири и помогут возрождению Великой России”[1, 2].

Этот сложный период в истории Сибири ознаменовался национальным подъемом, самоопределением народов. В жизни томских украинцев проходит много важных событий: был организован Украинский клуб (современный “Дом охотника” по улице Гагарина), начали работу украинский театр, несколько драматических кружков, создается украинская библиотека, воскресная школа. В некоторых городах формируются воинские отряды для защиты Сибири от большевистских отрядов (в Челябинске курень им. Т. Г. Шевченко, в Омске курень им. Сагайдачного, в Томске формируется военный отряд им. Петра Дорошенко).

Украинцы внимательно следят за событиями в Украине и пытаются адекватно на них реагировать, тем более что некоторые сибирские процессы национального возрождения напоминают украинские.

Как известно, осенью 1917 года, за месяц до захвата власти в Петрограде большевиками, в Украине прошел Украинский национальный конгресс, который передал власть Центральной Раде - украинскому парламенту, состоящему из представителей социалистических партий.

В это время в ряде регионов Сибири - в Барнауле, Омске, Томске, Новониколаевске, Дальнем Востоке - создаются украинские громады имеющие своих представителей в территориальных органах самоуправления. На Первом съезде украинцев Сибири были сформулированы основные политические позиции сибирских украинцев:

- поддержать Центральную раду и ее решения;
- обеспечить условия сибирским украинцам для возвращения в Украину;
- создать земельный фонд в Украине для возвращающихся украинцев;
- предоставить два места в Центральной Раде для сибирских украинцев.

7 ноября 1917 года Центральная Рада объявила независимую Украинскую Народную Республику в составе Федеративной России. 19 января 1918 года Центральная Рада провозгласила полную независимость Украины, ее президентом стал Михаил Грушевский. Отношение украинцев к решению Центральной Рады оказалось неоднозначным: одни это решение полностью одобрили, другие - осудили.

Затем события в Украине с третьей декады января 1918 года начали так быстро развиваться, что сибирские украинцы, получая о них запоздалые известия, не всегда могли уже объективно их оценивать. В конце января большевистская армия захватила Киев. Правительство и остаток войск отступили на Волынь. 9 февраля украинские делегаты подписали в Брест-Литовске мир с Германией и ее военной коалицией. Этот блок заставил советскую Россию примириться с Украиной. После подписания Брест-Литовского мира украинские и немецкие войска начали наступление на Киев. 29 апреля в результате государственного переворота Украинская Народная Республика превратилась в Украинское Государство. Его гетманом был избран Павло Скоропадский, премьер-министром - Федор Лизогуб. Гетманское государство просуществовало недолго, до ноября 1918 года. Гетман, лишенный поддержки Австрии и Германии, в которых произошли революции, бежал за границу, власть перешла к Директории, состоящей из 5-ти человек под предводительством Владимира Винниченко. Директория опять провозгласила Украинскую Народную Республику, ее армию возглавил Симон Петлюра. 4 февраля 1919 года большевистская армия при поддержке революционно настроенных жителей Украины вновь захватила Киев. Так драматично закончился период государственного становления Украины[1, 2].

Вторая половина 1918 год оказалась в жизни украинцев Сибири особенно памятной. Казалось, национальное возрождение состоялось. В августе этого года в Омске прошел Второй Всесибирский украинский съезд. Он избрал Временную украинскую Раду и провозгласил право наций на самоопределение, создание национально-культурных автономий на широком пространстве Сибири и Дальнего Востока, предоставление сибирским украинцам таких же прав, как их соотечественникам в Украине. Съезд принял обращение к сибирскому правительству признать существование независимой Украинской Народной Республики. Наиболее последовательную политику по национальному возрождению проводили украинцы Дальнего Востока в условиях существования Дальневосточной Республики, создавшие свою национально-культурную автономию[1, 2].

Украинское движение в г. Томске в значительной мере связано с изданием газеты "Українське слово", появившейся в свет 12 октября 1918 года. Газета выходила на украинском языке 5-го и 20-го числа каждого месяца. Редакция размещалась по улице Тверской, д.35., кв. 2; ее главным редактором был А.Л. Сосновский.

Цель издания газеты была сформулирована в передовице от редакции. "Сотнями і тисячами гнала нас лиха доля далеко за тисячі верст від Рідного краю – України, в холодні простори Сибіру. Одні тихо, без ропоту покидали свою хату, рідне село і йшли шукати її далеко на чужині, других гнали царські жандарми за те, що сміли звати себе синами України. Так далеко одірвані од рідного краю живемо без єднання, без своєї рідної газети, яка би гуртувала нас усіх в одну сім'ю, де прочитали ми вісті з України, побалакали про свої справи, своє горе та радість. "Українське Слово" буде цеєю трибуною, з якої розглядатиметься українське слово на всю Сибір"[1, №1, с.1].

Редакция "Українського слова" действительно стремилась сделать свою газету трибуной украинцев Сибири. В ней публиковались материалы, отражающие самые разнообразные стороны политической, общественной, культурной жизни Сибири и Украины, но главное внимание уделялось жизни украинской громады в городе Томске. Практически в каждом номере помещались материалы, освещающие события в Украине и "советской" России. По сути, это была хроника текущих событий с явной антибольшевистской направленностью. Одной из главных в каждом номере газеты была рубрика "Из жизни украинцев в Сибири". Материалы этой рубрики представляют собой уже не хронику, а небольшие очерки, посвященные насущным вопросам жизни украинцев. Здесь позиция редакции однозначна: содействовать пробуждению национального самосознания украинцев Сибири. Некоторые материалы достаточно остры, так как их создатели не могут спокойно смотреть на многие негативные стороны жизни украинских громад. И в первую очередь это касается томской громады. Так, во втором номере газеты от 20 октября автор, который

подписался псевдонимом - й (видимо, сам редактор Сосновский), с горечью размышляет о равнодушии украинских интеллигентов к украинским делам: “Байдужість більшості томських інтелігентів - Українців не має границь. Це люди, які віддають свої сили і енергію чужій справі, працюють в московських гуртках, зібраннях не для української справи них немає вільного часу! І ці люди кажуть, що вони Українці балакають з вами такою гарною укратьською мовою, що наша душа радується, коли ж слухаєте. Но у них для української справи немає вільного часу. Це їх відповідь! А таких в Томську сотні” [1, № 2, с.4].

Вместе с тем, продолжает автор статьи, другие народности Томска работают, засуча рукава, не жалея своих сил и времени для пользы своего народа.

Остается заметить, что, к сожалению, так было не только в те далекие годы, но и продолжается сейчас. Много людей приходят на наши вечера попеть, поговорить, выпить украинской водки, но для общественных дел у них нет ни времени, ни желания.

Вот еще одна публикация об успехах польской диаспоры в Томске, и опять же такая горькая ирония неизвестного автора о томских украинцах: “У Томську одкрито місцевою польською громадою кооперативно-банківську акційну спілку, якою цілком являється помагати полякам-переселенцям, а крім того налагоджувати товарообмін Польщі з Сибір’ю. Томська польська громада хоч і налічує менше членів, чим українська, постійно проявляє свою працю, і так у неї народна школа, польська гімназія, народний дім, читальня, багатко товариств, тепер цей акційний банк. А у українців томських?... нічого”. [1, № 1, с.4]

Ряд острых материалов в газете было посвящено украинскому клубу в Томске “Згода”, который из-за распрей между его руководителями и общей атмосферой, царившей в нем, прозвали “Невзгодой”. По мысли одного из авторов газеты, который создает себе имидж сельского жителя, клуб не решает своей основной задачи - быть центром украинской жизни, бытования украинского языка. Поэтому его статья и звучит как призыв - “Не цурайтесь рідної мови”. В ней рассказывается о том, как однажды автор, приехав из села и посетив украинский клуб, был удивлен, что в нем почти никто из посетителей не говорил по-украински. “Акали и чтокали по-московски” не только парубки и девушки, но и солидные паны.

Заканчивает автор свою статью апофеозом украинской речи, причем он пишет так образно, так проникновенно, что полезно прислушаться к его словам всем, кто почитает украинский язык. «Чому ж ці люди не говорять по-своєму, чому ж вони стидуються рідної української мови?... Безумні вони стидуються говорити мовою, якою балакає 40 мільйонний народ, яко. Любуються навіть чужинці. Вони стидуються тої мови, про яку навіть вороги українців кажуть, що вола звучна, гарна та співуча, що вона найкраща зі всіх слов'янських мов. Годі ж! Так даліше не може іти! Кожний, в кого б'ється українське серце, повинен знати свою рідну українську мову, повинен нею балакати не тільки в клубі і дома, а то і зі своїми знайомими українцями на кожному місці. Кожний українець повинен запам'ятати слова Воробкевича:

“Мова рідня, слово рідне!
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Тільки камінь має!” [1, №3, с. 1].

Одну из своих главных задач редакция украинской газеты видела в просветительстве, пропагандируя украинскую культуру, публикуя сочинения украинских и русских писателей (Т. Шевченко, И. Франко, М. Коцюбинского, В. Короленко, Б. Лепкого, С. Яричевского), материалы из истории украинского народа, а также других славянских народов. В своей передовице ко второму номеру газеты ее главный редактор выдвинул две основные задачи, стоящие перед украинскими громадами Сибири[2].

Первая из них - создание Украинской Просвиты, которая своей сетью покроет всю Сибирь. Во всех городах и селах, где живут украинцы необходимо открыть библиотеки, избы-читальни, основать школы и гимназии, создать драматические кружки.

Вторая задача - экономическая помощь украинцам-поселенцам. Для этой цели необходимо, по мнению Сосновского, основать Украинский банк или Кредитное объединение, которое будет давать украинцам дешевые кредиты, оказывать им помощь в основании своего дела, покупке имущества и всяческого инвентаря.

Как видим, и для нашего времени эти первоочередные задания не утратили актуальности. Советами Редактора можно было бы воспользоваться для усиления экономических и просветительских позиций современных украинцев в Сибири[2].

Редакция газеты не только стремится информировать своих читателей о важнейших событиях в жизни украинцев, но и помещает письма читателей, объявления, осуществляет дешевую продажу произведений украинских писателей, организывает подписку на собрание сочинений Т.Г. Шевченко, о чем сообщает в ряде своих номеров.

Не побоялись издатели “Українського слова” поместить в своей газете до сих пор болезненные для многих русских материалы о так называемом украинском вопросе. На страницах двух газет[1, № 2, № 5]

автор, который публикуется под псевдонимом Вересоч, вопрошает, почему национальное возрождение других народов - например, чехов, поляков, турков - всеми приветствуется, а национальное движение в Украине всегда встречает своих непримиримых противников. Причину автор видит в сложившихся исторически имперских амбициях России, которой и экономически и политически необходима Украина. Ссылаясь на знаменитый ленинский тезис о праве наций на самоопределение, Вересоч обосновывает это право, причем приводит те же аргументы, которые используют современные украинские политологи[1, № 2, № 5].

В период с 12 октября по 4 декабря - времени существования газеты - вышло всего семь номеров. Можно назвать ряд факторов, обусловивших прекращение ее выпуска. Это отсутствие средств, откат демократических процессов в Украине, неорганизованность украинцев Сибири, в том числе украинцев Томска, а также неадекватная оценка национального движения украинцев Временным Сибирским правительством. Была еще одна причина - конфликт между редакцией и правлением украинского клуба.

Несмотря на непродолжительность своего существования газета "Українське слово" сделала много для возрождения национального самосознания украинцев в период бурных революционных процессов в Сибири, оставила яркий след в томской журналистике[1, № 1-7].

В современный период создания украинской государственности многие ее материалы звучат так же актуально, словно они были написаны в наше время[2].

Источники

1. Українське слово. - Томськ, 1918. - №1-7.
2. Украинцы в Сибири. - Томск, 2004.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2014.

Володимир Доманський

Український національний рух в Сибірі в 1918 році та газета "Українське Слово"

Анотація: В статті досліджується Український національний рух в Сибірі в 1918 році та газета. Основний акцент концентрується на висвітлюванні Український національного руху в Сибірі в 1918 році в газеті "Українське Слово".

Ключові слова: Українці Сибіру, Український національний рух в Сибірі в 1918 році, газета "Українське Слово".

Volodymyr Domanskyi

The Ukrainian national movement in Siberia in 1918 and the newspaper "The Ukrainian Word"

Annotation: The Ukrainian national movement in Siberia in 1918 and the newspaper "The Ukrainian Word" are researched in the article. The main emphasis is put on the elucidation of the Ukrainian national movement in Siberia in 1918 in the newspaper "The Ukrainian Word".

Key-words: Ukrainians of Siberia, Ukrainian national movement in Siberia in 1918, newspaper "The Ukrainian Word".

Украинцы в Оренбуржье

Аннотация: В статье исследуется заселение Оренбургской области украинцами в конце XIX начале XX веков.

Ключевые слова: Украина, украинцы Оренбуржья, XIX век, XX век, вольные земли, заселение.

В конце XIX-го - начале XX-го вв. в Оренбургские степи потянулись люди как с Украины, так и с других губерний Европейской части России на вольные земли. Очень многих занесла судьба сюда в годы мировых войн, в годы бурного развития промышленности на Южном Урале[2,с.121-124].

В восточных районах Оренбуржья сейчас живут украинцы, которые в 50-е - 60-е годы приехали на освоение целинных земель. Другие оказались здесь по долгу службы в рядах Советской Армии, иные прибыли по направлению как специалисты различных отраслей, обзавелись семьями и остались здесь работать и жить.

Несколько слов об украинцах, которые с декабря 1934 г., т.е. когда была образована Оренбургская область в ее сегодняшних границах, прославляли этот отдаленный край России.

Итак: 1935-й г., украинец Василий Пшеничный стал лучшим строителем завода “Орскнефтеоргсинтез” в г. Орске. В этом же году среди немногих прославленных комбайнеров области Василий Дубский был награжден орденом Ленина за отличные показатели на уборке хлебов. В 1937 г. в области было открыто областное отделение союза писателей, и его членами стали украинцы - В.И. Пистоленко и А. А. Возняк.

В 1939 г. областную партийную организацию возглавил посланец с Украины А. Дубровский. В годы Великой Отечественной войны в г. Оренбурге трудовой героизм проявила Анна Матвеевна Стасюк, став одной из первых многостаночниц, а ученик ремесленного училища № 21 города Орска - Ваня Довженко - 15-летний подросток на военном заводе выполнял по шесть с половиной норм за одну смену. За 1941-1942 гг. в область из западных районов страны было перемещено свыше шестидесяти предприятий из Днепропетровска, Гомеля, Мариуполя и других городов Украины и Белоруссии. Вместе с оборудованием прибыли и люди, их было принято более 250 тысяч человек, сорок тысяч из них были размещены в городе Оренбурге[1,с.147-150].

На Оренбургской земле в годы войны активно работал Харьковский музыкально-драматический театр имени Крапивницкого. Чкаловское военное училище летчиков воспитало более трехсот летчиков, ставших героями Советского Союза, в их числе были украинцы Сергей Луганский и Леонид Беда. В Оренбурге получила выучку и военную закалку отважная летчица - украинка Екатерина Зеленко. В одном из боев над Сумшиной она сбила три вражеских самолета. Екатерина Зеленко была единственной женщиной, повторившей подвиг Н. Гастелло.

Отважным партизаном проявил себя Федот Маруда, уроженец села Васильевки Шарлыкского района. Бывший первый секретарь Центрального Комитета комсомола Украины Дмитрий Полянский в 50-е гг. возглавлял Оренбургскую партийную организацию.

Выходец из крестьянской семьи с. Поптавщины, Александр Власович Коваленко 17 лет был секретарем Оренбургского обкома партии, став здесь дважды Героем Социалистического Труда. В годы его работы наша область по производству хлеба и других сельскохозяйственных продуктов прославилась далеко за пределами страны, мировая общественность узнала о Оренбургском месторождении газа и газового конденсата.

В 1970 г. восьми наиболее отличившимся работникам промышленности было присвоено звание Героя Социалистического Труда - старшему аппаратчику комбината “Юж-уралникель” А.С. Коренюку и директору Гайского горно-обогатительного комбината С.Е. Филярчуку, потомкам украинцев-переселенцев.

Украинец Бурба около десяти лет был директором Медногорского медно-серного комбината, ученый, специалист, затем стал первым ректором Оренбургского политехнического института.

В Оренбургских медицинском и сельскохозяйственном институтах более двух десятков лет работал М.Ф. Лозаренко - профессор, член-корреспондент Академии медицинских наук, гистолог с мировым именем.

Село Петро-Херсонце, что в Грачевском районе, является родиной последнего президента Академии наук Союза ССР, Героя Социалистического Труда, украинца Г.И. Марчука.

Немало украинцев прославили себя трудовыми подвигами в производстве сельскохозяйственной продукции в нашей области. Это герои труда: комбайнеры Г. Головченко из Ак-булакского, Л. Коваленко из Беяевского, В. Кособуцкий из Первомайского районов, выдающиеся вожаки колхозного и совхозного

строительства, - это Н.М. Кравченко, около тридцати лет руководивший колхозом в Ташлинском районе, Г.К. Железняк, более десяти лет возглавлявший совхоз "Майский" в Адамовском районе.

Одним из известных политических и государственных деятелей России был наш украинец-оренбуржец Виктор По-ляничко, который своим титаническим трудом в работе с людьми, занимая ответственный руководящий пост в области, снискал себе любовь и уважение не только у оренбуржцев, но и в других регионах России и ближнего зарубежья[1,с.147-150].

Более десяти лет Оренбургский областной исполнительный комитет возглавлял А.Г. Костенюк, депутат Верховного Совета СССР нескольких созывов, В.И. Иванченко уже много лет является главой одного из крупнейших округов г. Оренбурга, П.М. Лисицкий ныне глава Илекской районной администрации.

Теперь это история, которую должны знать если не все, то многие. Если вы захотите узнать больше об украинцах-оренбуржцах, то обязательно найдете более подробный рассказ о них в городских и сельских музеях. Мы в этом убедились, побывав с советником посла Украины в России В.Г. Крикуненко в музее села Дедуровки.

Потомки тех украинцев-переселенцев сегодня сильно обрусели, практически утрачивают свой язык и бытовую культуру. Хотя в глубине души у большинства еще теплится национальная культура, любовь к украинскому искусству и быту. И если бы не события 90-х гг., никто бы, возможно, и не стал поднимать вопрос об этом, зная, что всегда модно съездить на свою историческую родину. Именно "историческую", так как подавляющее большинство из них теперь уже своею родиной считают Оренбуржье, Россию, а это значит, у многих и нет нужды возвращаться на родину предков, на Украину. Сохранить с ней крепкие родственные и дружеские узы украинцам, конечно, хочется. Их не могут не тревожить сегодняшние политические процессы, направленные на разделение народов, в особенности украинского и русского, которые испокон веков жили в самой тесной связи, в том числе и родственной. Им хотелось бы сохранить культуру, традиции своего народа, его язык, его чудные песни, танцы, искусство народных промыслов.

Ведь вопреки насаждающейся «идеологии», что мы все один народ, советский, в семьях бережно хранились и бабушкины и прабабушкины рушники, вышитые блузки, головные украшения, тканые коврики с удивительным орнаментом. Никогда не обходится без украинских песен застолье. В селах и по сей день звучит русско-украинская речь. Но в одиночку сохранить самобытность народа все-таки очень трудно. Даже чтобы не забыть язык нужен собеседник, его понимающий и на нем говорящий.

Молодое поколение украинцев, выросшее в России, не знает, как правило, своего родного языка, а точнее, считает им русский язык. Люди всех национальностей устали от бесконечных политических дебатов, им хочется другого: общения на почве любви к родному языку, приобщения к родной литературе, к традициям и народному творчеству. Им хочется сохранить то, что еще не забыто, передать это своим детям, внукам и правнукам. Заметен повышенный интерес людей к истории своего народа, своего села, своего рода. А разве это плохо? Неужели лучше быть "незнайкой", не помнящим родства своего?

А как хорошо, если в разноголосом "хоре" народов, живущих в Оренбуржье (а это и татары, и башкиры, и мордва, и чувашы, и казахи, и белорусы и многие другие), отчетливо звучат прекрасные украинские песни, украинская речь, юмор? А посмотрите, с каким восторгом люди всех национальностей слушают на концертах, на фестивалях украинские песни, посещают выставки украинских нарядов, поделок, музеи в селах и городах? Все вышесказанное и было предпосылкой к тому, чтобы по требованию многих украинцев, а их в области 102 тысячи, создать Украинское общество. Оно было создано в июле 1992 г.

В первом пункте Устава Украинского общества записано: "Утверждать дружбу и единство народов многонационального Оренбуржья, хранить и возрождать национальную культуру".

За прошедшие пять лет обществом проделана определенная работа: налажена связь со всеми украинскими фольклорными коллективами самодеятельности, а их в селах и городах пока 37. Проведено уже шесть областных праздников-фестивалей украинской песни и танца, в которых участвовало более полутора тысяч самодеятельных артистов. Фестивали проходят с обязательным показом украинских музейных экспонатов, которые бережно хранят и пропагандируют в Кордаиловском, Дедуровском, Краснохолмском, Адамовском районных музеях, в селе Богдановке Тоцкого и селе Украинка Сакмарского районов.

Регулярно (пятьдесят минут один раз в месяц) по областному Укррадио ведутся передачи на украинском языке[1,с.147-150].

Особую активность в пропаганде украинской культуры проявляют коллективы села Дедуровки (Оренбургский р-н, руководитель Л.И. Дегтярева), села Буланово (Октябрьский р-н, руководитель К.П.

Миляева), Адамовки (Адамовский р-н, руководитель Н. Столярчук и заведующая отделом культуры Р.Я. Логвинова), Краснохолма (руководитель Р.Н. Костенко и глава сельской администрации Н.И. Бондал), села Богад-ноаки (Тоцкий р-н, руководитель С.Н. Адарченко) и другие.

Эти украинские фольклорные коллективы знают не только в своих, но и в соседних районах и городах. Украинская общественность благодарна за помощь в работе по пропаганде украинской национальной

культуры главам районных администраций: Дзержинского района города Оренбурга - Иванченко В.И., Илекского района - Лисицкому П.М., Гайского района - Каргалову В.И., Оренбургского района - Павлычеву И.Г. и многим хозяйственным руководителям.

На всех областных фестивалях украинской песни и танца активнейшее участие принимает танцевальный коллектив “Ритм” училища культуры, руководитель В.Л. Шве́ц, библиотека им. Т.Г. Шевченко (в Карачах), заведующая З.Г. Ястерева, директор музея Т. Шевченко в Оренбурге Р.П. Чубарева, музея в г. Орске А.Л. Алясов.

В Оренбурге создан институт Тараса Шевченко, директором которого является Л.Н. Большаков, заслуженный работник культуры Украины, лауреат Украинской Государственной премии имени Т. Шевченко. При музее Т. Шевченко в Оренбурге вот уже пятый год работает субботняя школа по изучению украинского языка, факультативно изучают украинский язык в Григорьевской школе Сакмарского и Богдановской Тоцкого районов. При училище культуры создан хор украинской песни. Одним из направлений деятельности общества является укрепление связей с Украиной, ее регионами, которые теперь находятся в ближнем зарубежье[1,с.147-150].

1-й Председатель общества Бурлак Н.М. (ныне покойный) принимал участие в работе Первого Всемирного Конгресса Украинцев, который проходил в городе Киеве. Делегация нашего общества участвовала в работе 1-го Конгресса Украинцев, проживающих в Российской Федерации.

Делегация Оренбурга и Орска в количестве 25 человек во главе с мэрами Донковцевым Г.П. и Францем В.А. побывала в городе Львове (Украина), где они встретились и установили с руководителями и предпринимателями г. Львова экономические связи. Почти ежегодно делегации Оренбургского района бывают в “гостях” у украинцев Черкасской области Украины. Мы имеем плотный и постоянный контакт с украинским обществом “Кобзарь” Башкортостана, которое помогло выпустить уже два номера газеты “Оренбургська криниця”.

Налаживающиеся связи с Украиной подтверждают и такие примеры: нашу область 3-й раз посещают советники поела Украины в России. Он присутствовал на празднике украинской культуры в с. Дедуровка и сейчас в г. Оренбурге. В городах Оренбурге и Орске побывали: заслуженная артистка Украины О. Басистюк, поэт В. Гоптарь, руководитель Международного Центра науки, образования, культуры по связям с запредельными с Украиной регионами О. Кондратюк. Общество направляло в город Львов 12 школьников из Григорьевской средней школы на зимние каникулы. Главное в работе нашего общества - возрождение украинских обычаев, обрядов, изучение родного языка и своей истории.

Хочется выразить глубокую благодарность администрации области за данное ими согласие (и материальную поддержку, конечно) провести 6-8 июня 2014 г. “Дни украинской культуры в Оренбуржье”, посвященные 200-летию со дня рождения Т.Г. Шевченка как его пребывания в Оренбургском крае [2,с.121-124].

Источники

1.Дубецкой И.Е. Украинцы Оренбуржья. Науковий Вісник Українського Університету міста Москви. - М., 2002. - Т.ІІ.

2.Зобов Ю.С.Пререселение украинцев в Оренбургский край в XVIII-XIX веках. Науковий Вісник Українського Університету міста Москви. - М., 2001. - Т.І.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2014.

Іван Дубецький

Українці Оренбуржя

Анотація: В статті досліджується заселення Оренбургської області українцями в кінці XIX на початку XX століть.

Ключові слова: Україна, українці Оренбуржя, XIX століття, XX століття, вільні землі, заселення.

Ivan Dubetskyi

Ukrainians of Orenburg Oblast

Annotation: Ukrainians' settlement in Orenburg Oblast in the end of XIX - beginning of XX centuries is researched in the article.

Key-words: Ukraine, Ukrainians of Orenburg Oblast, XIX century, XX century, vacant lands, settlement.

**Король Данило Галицький – як символ української державності XIII століття.
Погляд з Українського Університету міста Москви.**

Анотація: В статті досліджується постать короля Данила Галицького, як символ української державності XIII століття.

Ключові слова: Король Данило Галицький, символ української державності XIII століття.

Король України-Русі Данило Романович, Галицький – відіграв ключову роль в консолідації Київської Русі в XIII столітті. Про це написав нам “Руський літописець XIII століття”, який став настольною книгою для вчених у вихованні майбутніх українських поколінь[1].

Таким чином, згідно зі свідченням проаналізованих джерел: Данило Романович, Галицький (1201-1264) - великий князь галицький, волинський київський, син великого князя Романа Мстиславовича та візантійської принцеси Анни. В 1211 році був поставлений на великокнязівський галицький престол, оскільки Галич в той час відігравав роль столичного центру України-Русі, однак в 1212 році був вигнаний з Галича.

В 1221 році Данило Романович став князем волинським в якості якого брав участь в битві на Калці проти татаро-монголів у 1223 році. До 1229 року він займався об'єднанням галицької волинської та відчасти київської земель[2,с.33-40].

В 1237 році успішно переміг рицарів Тевтонського ордену, які вторглися на волинські землі. В 1238 році Данило Галицький повністю володів всією територією України-Русі і став фатично повновласним правителем староукраїнської держави. Він володів Галичем, Володимиром, Києвом та іншими сусідніми з українськими землями. Ведучи велику боротьбу зусідами за посилення свого впливу, Данило Галицький дрібних боря, служилу знать, воїнів та на міське населення і народні маси. Він сприяв розвитку міст в які запрошував ремісників та купців При його правлінні були побудовані міста :Холм, Львів, Угровськ, Данилів, відновлений Дорогочин. Данило Романович перенісстолицю України-Русі із Галича в Холм. Після вторгнення татаро-монголів в Україну-Русь у 1240 році Данило Галицький в Україні-Русі, як і Олександр Невський в Ростово-Суздаольській робив великі зусилля щоб зупинити напади татаро-монголів на Україну.

Він також доклав багато зусиль, щоби зупинити агресії польських, угорських, німецьких та литовських феодалів на Україну-Русь[1].

В битві під Ярославом (Галицьким) військо на чолі з великим князем Данилом Галицьким розгромило полки угорських та польських феодалів, галицьких бояр, що дало можливість завершити 40-ка літню феодальну війну в Україні-Русі і відновити єдність Української держави[2,с.33-40].

На початку 50-х років Данило Романович , Галицький коронується короною на короля України-Русі, добиивається посадження сина Романа на австрійський герцогський престол, що додало йому авторитет в Європі, великого і могутнього володаря.

Час правління Україною-Руссю короля Данила Романовича, Галицького слід відносити до періоду найбільшого економічного, культурного та політичного розвитку Української держави в XIII столітті, що потребує, під таким кутом зору, подальшого наукового дослідження[3,с.12-54].

Бібліографічний список

- 1.Большая военная Энциклопедия. - М., 1977. - Т.3.
2. Ідзьо Віктор. Українська держава часів короля Данила у висвітленні сучасної історіографії. Україна, українці, українознавство у XX столітті в джерелах і документах: Збірник наукових праць у 2-х частинах.- Київ: НВЦ, 1999. - Ч.1.
- 3.Ідзьо В.С. Українська держава в XIII столітті. - Івано-Франківськ, 1999.
- Ідзьо Віктор. Король Данило та Українська держава в XIII ст. у взаємовідносинах з Тевтонським Орденем. Науковий Вісник Львівського політехнічного університету. Львів.2001.
- Ідзьо В.С. Українська держава часів короля Данила. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу, - М.,1998. - Т. II.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2014.

**Король Данило Галицький – як символ української державності XIII століття.
Погляд з Українського Університету міста Москви.**

Анотація: В статті досліджується постать короля Данила Галицького, як символ української державності XIII століття.

Ключові слова: Король Данило Галицький, символ української державності XIII століття.

**King Danylo Halytskyi as a symbol of Ukrainian statehood of XIII century.
The viewpoint of the Ukrainian University in Moscow.**

Annotation: The figure of king Danylo Halytskyi as a symbol of Ukrainian statehood of XIII century is researched in the article.

Key-words: King Danylo Halytskyi, symbol of Ukrainian statehood of XIII century.

УДК 930(477)

**Украинская независимость в 1918 году и её влияние на исторические процессы
развития украинского населения в Самарской губернии России**

Аннотация: В статье исследуется украинская независимость в 1918 году и её влияние на исторические процессы развития украинского населения в Самарской губернии России.

Основной акцент сконцентрирован на формировании украинского национального движения и развития общественных украинских организаций в Самарской губернии до становления большевистской власти.

Ключевые слова: Украинское население Самарской губернии, украинское национальное движение в Самаре, украинцы города Самары.

В феврале 1917 года, не выдержав испытания мировой войной, рухнула империя, само существование которой на протяжении веков олицетворяло незыблемость монархических устоев на шестой части суши.

Заря свободы, взошедшая над народами, населявшими Российскую империю, казалось, навсегда избавляла их от давящего гнета, самодержавия. В бывших окраинах резко возрастает политическая активность населения, формируются национальные органы управления, начинается процесс становления государственности[1,с.217-218].

4 марта в Киеве была создана Центральная Рада, возглавившая украинское национально-освободительное движение. Ее председателем заочно избирается выдающийся украинский общественный деятель и ученый Михаил Сергеевич Грушевский. Через десять дней он прибыл в столицу Украины. М.С.Грушевский настойчиво добивается автономии бывшей Малороссии в составе федеративной Российской республики, но после отказа Временного правительства решить этот вопрос до созыва Учредительного собрания провозглашает право украинцев самим определять свою судьбу. После июньских переговоров украинского руководства с делегацией Временного правительства, представленного А.Ф.Керенским, М.И.Терещенко, И.Г.Церетели, М.С. Грушевский заявил, что фактически получена автономия Украины. Первое национальное правительство - Генеральный секретариат - возглавил известный писатель и политик В.К. Винниченко[5,с.6-22].

Весть о падении самодержавия достигла Самары 1 марта. Городская Дума незамедлительно сформировала Комитет народной власти, в который вошли представители политических партий, возрожденного Совета рабочих депутатов, общественных организаций. Восторг и эмоциональный подъем первых дней революции охватил практически все слои самарского общества. Члены политических партий относились друг к другу с удивительным дружелюбием и тактом. Небывалое единение самарцев ярко проиллюстрировала трогательная встреча возвращавшейся из сибирской ссылки “бабушки русской революции” Е.К. Брешко-Брешковской. Однако разные интересы различных классов и групп стали проявляться все более резко и непримиримо, преломляясь в деятельности политических сил. Единые в борьбе против общего врага - самодержавия, эсеры, большевики, меньшевики в ходе дальнейшего развития революции обнаружили слабую возможность для компромисса, провоцируя межклассовую конфронтацию в обществе[5,с.6-22].

Украинское население Самарской губернии было довольно многочисленным. По всероссийской переписи 1897 года оно насчитывало более 119 тысяч человек. И естественно, что наряду с развитым чувством национального самосознания украинская среда во многом отражала те же настроения, интересы и противоречия, которые господствовали в обществе в целом. Хотя, безусловно, преобладание среди “малороссиян” сельских жителей накладывало свой отпечаток на украинское население.

Как известно, компактные массы украинцев появились в Среднем Поволжье в 40-х годах XVIII века. Русское правительство привлекало казаков и крестьян “Малороссии” для заселения пограничных крепостей и обороны земель от набегов кочевников, а также с целью организации перевозки добываемой на озере Эльтон соли. Украинские возчики соли - “чумаки” - славились тогда во всей империи. Вскоре они основали на Волге Покровскую слободу, которой суждено было стать одним из самых цветущих мест Самарского края. В крупные села выросли Кинель-Черкасская и Пестравская слободы. Мощная переселенческая волна XIX-начала XX века на пустующие земли губернии еще более увеличила число украинцев. К началу следующего столетия украинцы “малороссияне” жили в 128 селах и деревнях, 73 поселках, 61 хуторе, 25 товариществах, двух слободах и в значительной степени сохраняли чистоту своего языка и культурные традиции[6, с.8-12].

Начавшаяся мировая война привела к массовой миграции населения с западных окраин империи в глубь России. В феврале 1916 года в Самарской губернии насчитывалось более 152 тысяч беженцев. Среди них, также как и в дислоцировавшихся в Самаре воинских частях, было много украинцев. В войсках Самарского гарнизона существовали целые роты, укомплектованные из жителей Украины.

По некоторым оценкам, число украинцев, находившихся в губернии, достигало 320 тысяч человек[3, 18 июня].

Наконец, еще один украинский ручеек пробивался в Самару из лагерей для военнопленных. На территории Казанского военного округа, куда входила Самарская губерния, размещалось свыше 285 тысяч взятых в плен солдат и офицеров австрийской и германской армий. В одном лишь Тощком лагере весной 1918 года содержалось около 130 тысяч человек.

Значительную часть военнопленных составляли солдаты из славянских земель Австро-Венгрии.

С XII века в состав Венгерской короны входила Закарпатская Русь, а после разделов Польши под австрийским скипетром оказалась Галиция (Червонная Русь). Добавим сюда и населенную украинцами Северную Буковину. Это поможет нам понять, что солдаты-украинцы в армии дунайской империи были обычным явлением. Россияне конца XIX - начала XX века хорошо знали этническую структуру Австро-Венгрии и не удивлялись, когда в русских городах, в том числе и в Самаре, еще задолго до войны селились украинцы, дезертировавшие из имперской армии и перебравшиеся в Россию[4, ГАСО. - Ф.3. - Оп.233. - Д.1088].

Самарцы с сочувствием и доброжелательностью относились к судьбам украинского населения соседнего государства. Когда в Галичине разразился голод, в крупном самарском селе Ровное, где жили немцы и русские, по инициативе Ильи Крестовского прошел маскарад для сбора денег в пользу голодающих Червонной Руси[4, ГАСО. - Ф.3. - Оп.130. Д.24].

Позднее, во время войны, в общих списках пленных составляющие их чиновники особо выделяли украинцев. Так, среди отправленных на сельхозработы в Александрове - Гайскую волость Новоузенского уезда бывших солдат австрийской армии украинцы были помечены словами “русин” и “краснорус”[4, ГАСО. - Ф.136. - Оп.1. - Д.40. - Л.106., 2].

Последовавшие после Февральской революции события в Украине и в России дали мощный импульс для пробуждения политической активности украинского населения Самарской губернии, укрепления национального самосознания и стремления к созданию организационных структур.

Уже 3 марта в столице самарских украинцев Покровске был организован Комитет общественной безопасности под председательством Кобзаря, который арестовал нескольких полицейских, жандармского офицера и, по требованию солдат, командира дислоцированного в городе полка Топольницкого. Через две недели покровцы сформировали Совет рабочих депутатов[2, 7 марта].

Накануне революционных перемен, 28 февраля в зале Самарского общественного собрания стараниями украинских активистов прошел вечер памяти Т.Г. Шевченко. С эстрады звучали стихи поэта, исполнялись музыкальные произведения на слова Шевченко. В программу торжества был включен и доклад о великом поэте-славянине. Весь чистый доход от вечера в сумме 101 рубль 86 копеек украинцы пожертвовали семьям борцов, павших за свободу[2, 17 марта].

Создание в Киеве Центральной Рады ускорило политическое объединение самарских украинцев. 29 марта в 8 часов вечера зал общественного собрания вновь встречал украинцев. День был рабочий, среда, и устроители заранее предупредили, что общее собрание украинцев пойдет в строго деловом тоне. Во

избежание большого числа любопытствующих и посторонних договорились вести его исключительно на украинском языке[2, 29 марта].

Самарские украинцы избрали Раду (Совет) для решения всех украинских вопросов в губернии, выдвинули представителей в Комитет народной власти. Особое внимание уделили налаживанию связи с формирующимися в Киеве казачьими частями. Учитывая обилие самарских сел с украинским населением, пришли к необходимости создания просветительной комиссии и организации преподавания в школах на родном языке. Наметили открытие самарского национального клуба “Українська хата”. Через несколько дней новое собрание украинского общества состоялось в синематографе “Вулкан” на улице Льва Толстого.

Пришли в движение и украинцы самарского гарнизона. В апреле организационный украинский войсковой комитет созвал собрание солдат, офицеров, врачей и чиновников украинской национальности для обсуждения происходящих на родине событий. А 28 апреля в том же “Вулкане” прошло общее собрание по созданию организации военных-украинцев. Собралось полторы тысячи человек. Зал был набит людьми до отказа, многие остались у входа в синематограф. Здесь же, на улице, расположились две роты 130-го пехотного полка, укомплектованные украинцами.

В связи с созданием первых национальных частей в Украине собравшиеся практически единодушно поддерживали это начинание. Незнакомый матрос, пытавшийся возражать против формирования украинских войск, так и не смог закончить выступление. Ему просто не дали договорить. Возможно, это был большевик со своим классовым пониманием армии. Украинцы провозгласили создание в Самаре национальной войсковой организации “Українське військове товариство імені гетьмана П.Дорошенка”[5,с.6-22].

Свидетельствуя отсутствие в войсках единения между начальниками и подчиненными, - отмечалось в принятой резолюции, - и не видя выхода из создавшегося тяжелого положения, признать необходимым немедленно стремиться к объединению войска по национальности солдат, что является единственно действительной мерой для сплочения и создания здоровой армии. В этих целях требовать формирования и комплектования украинских войск теперь же на основании национально-территориального принципа из тыловых запасных частей, совершенно отвергнув мысль о формировании или комплектовании таких войск из фронтовых частей[2, 30 апреля].

Как видим, сохранение боеспособной действующей армии для борьбы с врагом сознавалось отчетливо и не вызывало никаких возражений.

Самарские украинцы поддержали национальное возрождение своего народа и выразили протест против вмешательства в украинские дела “элементов”, провоцирующих национальную вражду и пытающихся ограничить права украинцев. Они обратились к украинцам других гарнизонов и предложили высказаться по украинскому вопросу. Собрание решило просить начальника гарнизона свести военнотружачих украинцев в отдельные роты и батальоны, не нарушая, однако, “существующей в частях организации”. О принятой резолюции “довести до сведения Председателя Совета министров и военного министра”.

На собрании были произведены выборы Рады из 25 человек и президиума в числе 5 членов. Заслуживает внимания такой факт. Когда председатель собрания предложил избрать в президиум Рады трех солдат и двух офицеров, то солдаты возразили. Они заявили, что в общенациональном деле доверяют офицерам, а учитывая, что офицеры знают больше и, соответственно, могут больше принести пользы, хотят видеть в президиуме в основном офицеров. В итоге было избрано два офицера, один военный чиновник, один подпрапорщик и один солдат. Возглавил президиум Лихнякевич. В Раду вошло 10 офицеров и 15 солдат[10, 3 мая].

Пробуждение национального самосознания среди украинских военных не осталось без внимания со стороны самарской украинской интеллигенции, которая решила организовать для солдат цикл лекций на украинском языке. Первая из них состоялась 6 мая в биоскопе “Триумф” и была посвящена текущему моменту. В театре “Модерн” на улице Льва Толстого выступил один из идеологов Самарской украинской Рады Ю.Н.Еремеев-Суховий. Совместно с чехословацкой организацией украинская громада (общество, община) устроила лекцию-митинг “Мир без аннексий и контрибуций по отношению к украинцам и другим славянским народностям в Австрии”[2, 30 мая].

Выступавшие украинцы, как и остальные славяне, поддержали русскую революцию и ее лозунги. Можно не сомневаться: они искренне верили, что Россия поможет им добиться справедливого мира в войне, которую они считали общеславянским делом. Кстати, о войне и патриотизме. На очередном митинге в “Триумфе” украинцы - военные и гражданские - постановили: “Так как нашей матери-Украине первой приходится погибать от лютых врагов, оборонять ее и биться с врагом так, как бились наши деды и прадеды, пока или сами не будем, или избавимся от врагов”[4,ГАСО. - Ф.136. - Оп.1. - Д.40. - Л.1об.,2].

22 мая на Воскресенской площади собралось пять тысяч украинцев, которые решили ходатайствовать перед властями о скорейшей отправке их на украинский фронт отдельной войсковой единицей имени гетмана Дорошенко. Пройдя по улицам Самары в образцовом порядке, с развернутыми знаменами и музыкой, солдаты и офицеры передали свое ходатайство в Комитет народной власти, Советам военных и рабочих депутатов[10, 3 мая].

Спустя некоторое время украинцы напоминают о своей просьбе. И добиваются лишь одного: отправки именно на Юго-Западный фронт, против “исконных врагов - венгров и австрияков”.

Не меньший патриотизм проявляло и гражданское украинское население. Жители Покровска пожертвовали на нужды армии весь запасной мирской хлеб в количестве 12 тысяч пудов. Самарская громада постановила обратиться в городскую Думу с предложением потребовать через Министерство иностранных дел от болгарского царя и правительства, предавших общеславянские интересы и выступивших на стороне Германии, возврата Самарского знамени. И вскоре гласные городской управы получили соответствующее заявление. Украинцы, напоминая историю знамени, посланного сражающимся за свободу болгарам в 1877 году, писали: “Ныне, когда этот прапор свободы находится в руках болгарского царя-немца, врага славян, просим вас обратиться к народу болгарскому с требованием изъять сию священную хоругвь из рук врага-царя и возвратить в Россию, в лоно народов славянских, борющихся за свою свободу, против немецкого ига”[8, с.159].

Наконец, долгожданный для украинских солдат и офицеров день наступил. Вечером 6 июля Самара торжественно провожала на фронт воинскую часть, сформированную исключительно из украинцев. На вокзале собрались представители Самарской украинской Рады, хор рабочих Трубочного завода с революционными знаменами, горожане. Выстроился хор, и, волнуя украинские сердца, поплыла над перронами песня “Засвисталы козаченьки в похід с полуночі”. Ю.Н. Еремеев-Суховий в напутственной речи напомнил воинам, что триста лет сыны Украины проливали кровь за чужие интересы, теперь же украинцы добились чести “писать своей кровью свою историю”[3, 7 июля].

Громовой боевой украинский клич “Слава!” покрыл речь представителя Самарской Рады. В ответном слове командир украинцев Лебедь поблагодарил Раду и провозгласил в ее честь “ура”. Отъезжавшим украинцам вручили деньги на покупку портрета гетмана Богдана Хмельницкого, прославившего победами украинское войско.

На следующий день на фронт отправилась вторая украинская воинская часть. Ее знамя украшала надпись “Душу и ті-ло положимо за свою свободу и докажемо всему світу, що ми, браття, козацького роду”. Украинцам также были переданы деньги для приобретения портрета другого знаменитого воина - кошевого атамана Запорожской Сечи Ивана Сирко. Радостные и взволнованные солдаты подхватили на руки и стали качать представителей Самарской Рады. Пусть нас не удивляет этот энтузиазм и восторг. Он не был казенным и дутым. Украинцы ехали сражаться за свою Родину.

Следует, конечно, учитывать и общий настрой самарской украинской жизни, мощное и светлое чувство пробуждения национального самосознания. Кстати, в то лето в Самаре гастролировала украинская труппа под управлением талантливого актера, режиссера и театрального деятеля Ивана Лукича Сагатовского. В ее составе блестяще выступала любимица украинской и русской публики Екатерина Людвиговна Лучицкая. Гастроли открылись спектаклем “Панна Штукарка” по пьесе А. В. Володского времен первой русской революции. Успех был огромен. Актеров беспрерывно вызывали аплодисментами. Самарская печать отзывалась восторженными рецензиями. Затем последовали пьесы “Сиротка Хася”, “Чаривниця”, “Блудный сын”. Последнюю Лучицкая избрала для своего бенефиса. Перед этим в Иващенкове с аншлагом прошли спектакли украинской труппы Л.М. Косынкина. Вырученный сбор за оперу “Запорожец за Дунаем” артисты пожертвовали в пользу украинской библиотеки. Деньги от “Наталки-Полтавки” перечислили рабочей библиотеке. Сбор от других представлений пошел на нужды местной газеты “Работник”. Живое реагировала на все происходящее на Украине самарская громада. Так, получив известие об открывшемся в Киеве Всеукраинском крестьянском съезде, громада провела собрание под председательством губернского врачебного инспектора Евгения Ивановича Дьяченко. Присутствовало свыше 300 человек. Собрание единогласно постановило послать в адрес съезда телеграмму следующего содержания: “Самарская украинская громада сердечно приветствует Всеукраинский крестьянский съезд в Киеве и желает ему до конца, как и теперь, твердо отстаивать автономию Украины, землю и волю на Украине и добиваться разрешения войскового съезда в Киеве”[3, 4 июня].

Самарские украинцы стремились выдерживать линию на взвешенные, доброжелательные отношения между украинским и русским населением, но в то же время они болезненно реагировали на любой некорректный шаг Временного правительства или отдельные проявления шовинизма. Автономия Украины и развитие национальной культуры, общеславянские интересы и защита родины от германской агрессии не

сходят с повестки дня собраний и заседаний украинцев. А в стране события развивались по своей неумолимой логике. Большевистская агитация в тяжелых условиях военного времени при нерешенном земельном вопросе неизбежно набирала силу. Большевистский экстремизм давил на российское общество, деформируя его и порождая различные, в том числе уродливые и “быстрые” варианты разрешения назревших проблем. С одной стороны, общество огромные надежды возлагало на Учредительное собрание и готовилось к выборам. С другой, - нагнетание классового антагонизма, разложение армии и подрывная деятельность ленинцев вела к иному исходу революции. Провалившийся в начале июля большевистский путч в Петрограде поставил точку над всеми рассуждениями о согласии и компромиссах.

Украинские фамилии, встречавшиеся среди руководства РСДРП, породили нелепый тезис об украинском национальном движении как большевистском явлении. Отвечая на подобные выпады, уже упоминавшийся нами Н.Е. Еремеев-Суховий писал в статье “Украинский вопрос”: “Украинское движение приравнивается и даже иногда называется “большевистским” движением! Не знаю, право, не самими ли так называемыми гг. “большевиками” оно так называется и так характеризуется, но мне кажется, что назвать историческое народное движение таким узкоспецифическим прозвищем - это уподобиться разве гоголевскому Поприщину, называвшему себя испанским королем”[3, 15 июля].

Самарский украинец отмечал далее разницу во взглядах русских и украинцев на идущую войну. “В силу исторических судеб как раз сейчас Украина становится ареной военных действий с немцами, австрийцами и болгарам”[3, 1 августа].

К осени 1917 года экономическая ситуация в губернии заметно обострилась. Сократилось промышленное производство, многие рабочие обрекались на безработицу. В деревнях и селах волновалось крестьянство. В Самаре прошли три губернских крестьянских съезда. “Повсеместно крестьяне на основании “Временных правил”, выработанных II губернским съездом, осуществляли раздел земель, отобранных у помещиков и сельской буржуазии”[8, с.160].

О степени озлобления населения нуждой и хлеонами спекуляциями свидетельствовал вспыхнувший в Покровске “бабий бунт”. Накануне, стремясь ликвидировать острый мучной кризис, Совет рабочих и солдатских депутатов постановил отправить в уезд двух делегатов с вооруженным отрядом, чтобы помочь продовольственным органам при учете хлеба у мукомолов и крупных поставщиков. Однако сдержать эмоции уже не удалось. 10 сентября толпа женщин вывела на городскую площадь покровского голову Куховаренко и жестоко избила его. Лишь подоспевшие вовремя солдаты смогли спасти представителя власти[1, с.217-218].

Напряженная обстановка в деревне не без влияния большевистской агитации приводила к разного рода эксцессам. Крестьянская масса порой готова была пойти на явно несправедливые действия, если это сулило быструю материальную выгоду. Тревожным симптомом будущих потрясений и столкновений служила история с притеснением самарских украинцев из поселка Петровский. В июле в Самарский Совет крестьянских депутатов официально обратилась Центральная Рада. Поводом для столь высоких международных контактов послужил самовольный захват русскими крестьянами скошенного петровцами сена. Вдобавок русские пригрозили, что избыют украинцев и заберут у них хлеб. Вероятно, не веря в эффективность обращения к местным властям, украинцы отправили бумагу о бесчинствах в свою высшую национальную инстанцию. Центральная Рада, заявив о недопустимости подобных явлений, просила Совет “разъяснить несознательному населению”, что украинцы, живущие в России, обладают такими же правами, как и русские. Призывая оградить украинских крестьян от насилий, Рада предлагала ввести депутатов от украинского населения в состав Совета. Она также констатировала, что аналогичная жалоба “на притеснения и издевательства со стороны великороссов” прислана и украинцами поселка Юдинка Бугурусланского уезда, в то время, как “крестьяне-великороссы, живущие на территории Украины, не терпят никаких притеснений и не имеют причин жаловаться”[7, 13 июля].

Совет крестьянских депутатов, рассмотрев заявление Центральной Рады, запретил отбирать хлеб у украинцев, а вопрос о захвате сена передал на расследование местному комитету[3, 18 июля].

В губернском центре большевики шаг за шагом укрепляли свои позиции. В августе начались выборы в городскую Думу, на которые Самарская организация РСДРП(б) вышла с требованием полной отмены городских налогов, передачи городской земли трудящимся-украинцам., поскольку украинский солдат идет на смерть за свою Отчизну, сражается на своей земле за родной очаг. Это объединяет и сплачивает украинских солдат и офицеров и служит одним из мощных импульсов украинского национального движения поскольку русская армия потерпела тяжелое поражение от немецких войск...

Во время августовской кампании по выборам в Самарскую Думу, украинцы выставили свой список. В него было включено 20 кандидатов: Н.Ф. Корнилович, В.И. Нощенко, Д.Ф. Чабановский, Д.И. Худюк, Г.Ф. Петрик, К.К. Коварев, С.И. Пилипчук, И.Д. Поклад, И.М. Кучеренко, В.А. Бачун, Ф.Д. Рудый,

С.С. Лесик, Ф.К. Цюрик, С.И. Стельмашук, И.В. Мазурок, Е.М. Климюк, А.Л. Бова, А.М. Костюк, И.И. Белоножко и Ф.М. Бурлака[3, 11 августа].

По итогам октябрьских выборов в Самарскую Думу от украинцев вошли двое гласных - делопроизводитель коммерческого отдела управления Самаро-Златоустовской железной дороги Василий Иванович Нощенко и Николай Федорович Корнилович[9, 13 октября].

8 октября в жизни самарских украинцев произошло событие большой важности. По инициативе громады в здании губернского продовольственного комитета состоялся Съезд представителей украинских организаций, созданных на территории Самарской губернии. Делегаты обсудили все важные вопросы текущего момента, наблюдатели отмечали серьезное и внимательное отношение к каждому слову ораторов. Выслушав доклады о развитии украинского национального движения и положении в Украине, самарские украинцы выразили протест против нарушения Временным правительством соглашения с Центральной Радой. Тревогу делегатов вызвали действия российского правительства, которое постановило, что из 8 секретарей Генерального секретариата Рады четверо должны быть не украинцы. Из состава Украины Петроград исключил Харьковскую, Екатеринославскую и Херсонскую губернии. В принятой резолюции самарцы поддержали Центральную Раду и выразили надежду, что она осуществит "историческое желание украинского народа".

Делегаты посчитали обоснованным присутствие на будущей мирной международной конференции представителей от украинского и других народов России. Съезд постановил выставить на выборы в Учредительное собрание свой список от Самарской губернии и выпустить воззвание ко всем самарским украинцам. В этом документе "должна быть изложена наша земельная и политическая программа и наши национальные требования, состоящие в следующем: Россия должна быть федеративной республикой свободных народов, земля должна быть отобрана без выкупа у крупных землевладельцев и распределена по норме с таким расчетом, чтобы каждый обрабатывал свой участок трудом своей семьи. Общественное землепользование с переделами съезд признал нецелесообразным. Подробный земельный распорядок должен быть установлен в Украине украинским Учредительным собранием, а за Украиной - областными земствами. Признавая причиной великого политического и национального упадка малограмотность народа, съезд постановил добиваться: а) открытия для детей украинцев начальных школ с преподаванием на родном украинском языке, б) открытия при средних школах и высших начальных училищах Самарской губернии, в которых есть ученики украинцы, отдельных уроков по украиноведению, если этого пожелают украинцы, в) открытия при начальных украинских школах курсов для неграмотных украинцев с преподаванием на родном языке, г) предоставления украинским литераторам и агитаторам, посылаемым губернскими и уездными украинскими организациями, таких же средств и пособий, как и агитаторам других местных организаций"[3, 11 октября].

Было принято решение создавать при украинских организациях ремесленные курсы, библиотеки и другие культпросветучреждения, при губернской и уездных украинских организациях - комиссии по просвещению украинских крестьян. Для их содержания украинские организации Самарской губернии должны отчислять определенный процент от своих средств. Кандидатами в Учредительское собрание украинцы избрали заведующего статистическим отделом Самарской городской управы Василия Петровича Кошевого, письмо водителя службы телеграфа управления Самаро-Златоустовской железной дороги Ивана Максимовича Гноевого, а также В.И. Нощенко, С.Т. Ивченко, П.Я. Марченко, А.Л. Бову и Ф.Д. Рудового. Представителем в окружную комиссию от украинцев вошел помощник присяжного поверенного, неперенный член Самарского отделения Крестьянского поземельного банка Григорий Федорович Петрик[9, 13 октября].

Самарские газеты писали, что "съезд прошел с приподнятым воодушевлением". Он торжественно закрылся пением "Заповита" Т.Г. Шевченко и национального украинского гимна "Ще не вмерла Украина".

Украинцы, как и все россияне, готовились к выборам, прилагали усилия для возрождения национальной культуры, обращались в различные инстанции, а стрелки часов Истории уже приближались к роковой для России дате. Прощаясь с самым свободным периодом развития национального движения тех лет, стоит отметить один любопытный штрих.

Судя по сохранившимся документам и материалам, никто из крупных самарских политических деятелей, представлявших ту или иную партию, не был связан с украинским движением, и оно отличалось относительной монолитностью вплоть до большевистского переворота, который окончательно расколол украинцев, надолго поделив их на "белых" и "красных"...[6, с.8-12].

Источники

- 1.Блюменталь И.И. Революция 1917-1918 гг. в Самарской губернии.
- 2.Волжский день. - 1917.
- 3.Волжское слово. - 1917.
- 4.ГАСО.
- 5.Завальный А.Самарские украинцы и революция. - Самара, 1997.
- 6.Завальный А. Весенний ветер надежд. Самарские украинцы и революция. - Самара, 1997.
- 7.Известия Самарского Совета рабочих депутатов. - 1917.
- 8.Самарская летопись. - Самара, 1993. - Кн.2.
- 9.Самарские ведомости. - 1917.
- 10.Солдатская газета. - 1917.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2014.

Олександр Завальний

Українська незалежність в 1918 році та її вплив на історичні процеси розвитку українського населення Самарської губернії Росії

Анотація: В статті досліджується українська незалежність в 1918 році та її вплив на історичні процеси розвитку українського населення Самарської губернії Росії.

Основний акцент концентрується на формуванні українського національного руху та розвитку громадських українських організацій в Самарській губернії до встановлення більшовицької влади.

Ключові слова: Українське населення Самарської губернії, український національний рух в Самарі, українці міста Самари.

Oleksandr Zavalnyi

Ukrainian independence in 1918 and its influence on historical processes of Ukrainian population development in Russian Samara Guberniya

Annotation: Ukrainian independence in 1918 and its influence on historical processes of Ukrainian population development in Russian Samara Guberniya are researched in the article.

The main emphasis is put on the Ukrainian national movement formation and public Ukrainian organizations development in Samara Guberniya up till Bolshevik power establishment.

Key-words: Ukrainian population of Samara Guberniya, Ukrainian national movement in Samara, Ukrainians of Samara city.

УДК 930(477)

Віктор Ідзьо

Українці в Російській державі

Анотація: В статті досліджуються українці в Російській державі.

Основний акцент концентрується на процесі і часі переселення, заснуванні та розвитку українських поселень на території Росії.

Ключові слова: Українці в Російській державі, українські поселення в Росії, процеси розвитку.

Розгляд складного питання про переселення українців в Росію і розвитку українського етносу на фіно-угорських територіях є проблемою досить складною і ще до кінця не вивченою. Однак, російські та українські історики кінця XVIII - поч. XIX століть, здається, правильно вказали на початки переселення і розселення слов'яно-українських племен на територію Росії у X-IX століттях, про що повідомляють і літописні свідчення[5,с.22-27].

Приблизно такої точки зору притримувався і інший визначний російський історик В. Пресняков, який вважав, що слов'яни з берегів Дніпра, Дністра, Буга принесли у VIII-X століттях у фіно-угорське середовище рибалок і мисливців феодальну державність[12,с.21-24].

Розглядаючи питання динамічного розвитку староукраїнського населення на фіно-угорських землях, М.С. Грушевський підкреслював: "Грандіозність стародавнього українського народу дає право нам

наголошувати, що стародавні українські племена, слов'ян, розвинувши могутні державні форми, торгово-економічні і суспільні форми життя, рушили колонізувати нові, придатні для довготривалого проживання, багаті природними і життєдатними ресурсами землі рибалок і мисливців фіно-угрів. Свій розвиток це переселення у майбутню Росію-Московію розпочинає у VI-VII століттях і безперервно зростає до IX-X століття. Внаслідок наявності у слов'ян-українців державності, прийшли слов'яни-українці починають асимілювати фіно-угорські племена, збільшувати за рахунок цієї асиміляції населення, розвиваючи таким чином на нових землях нову парость україно-фіно-угорського народу, з явною менталітетом, культурою, релігією, державним укладом українців-слов'ян. Внаслідок першої хвилі слов'яно-українського переселення на угро-фінських Північно-Східних землях сформувалась Володимиро-Суздальська держава, яка у своїй основі носила усі наявні ознаки давньоукраїнської Південно-Західної Дніпро-Дністровської державності раннього середньовіччя. Перед нами велика етнічна маса, як мовна так і культурна, яка проживала на одній древній географічній території, яка опирається об море і гірські кряжі Карпатських і Кавказьких гір, великих рік. Власне, у цій котловині ми бачимо населення, якому стає тісно. Як свідчать історичні джерела, слов'яни своїй стародавній Дністро-Дніпровській батьківщині у VII-IX століття подвоїли, а то й потроїли своє населення, розвинули племінну державність до такого рівня, що для прожиткового балансу їм уже потрібно було вирубати ліси, чагарники, осушувати болота. Власне, така ситуація застала їх колонізувати слабо заселені землі, на яких проживали фіно-угорські племена[1,с.20] .

Сучасний український історик В.С. Сергійчук вважає, що наші предки, тобто укрїнці, розпочали заселяти регіони історичної Московщини у час могутності Київської Русі. В X-XII століттях дружинники київських князів здійснювали завоювальні походи на землі угро-фінських племен залишалися там проживати для утвердження влади київського престолу. Згодом православні місіонери з Києва поселялися на тих фіно-угорських теренах з метою християнізації краю. Саме вони, використовуючи староукраїнську мову закладають початки майбутнього на нових землях свого витвору, який впродовж століть модернізується і переростає у XVIII столітті в великоросійську мову[14,с.24].

Питанням заселення земель майбутнього Володимиро-Суздальського князівства новою хвилею українців у X-XIII столітті складне. Історичній науці відоме тільки переселення сюди у часи великої княгині Київської Ольги кривичів (майбутніх білорусів), уличів (українців), а також радимичів і вятичів, як наголошує літописець ляхських племен, поселення яких на річці Сожі і Волзі вчені пов'язують з більш ранішим періодом слов'янської історії, а тобто VI-VII століттями. Самі ж кривичькі старожитності фіксуються на території фіно-угорських земель IX-X століттям, поселення уличів тільки X століттям, про що нам підтверджують свідчення Несторового літопису[13,с.8-9]. Таким чином, згідно археологічних і писемних фактів, розвиток майбутнього Володимиро-Суздальського князівства започаткували у VII столітті внаслідок переселення на фіно-угорські землі, могутні племенні об'єднання вятичів і радимичів, а також кривечів і уличів. Оскільки, як відомо з літопису, що радимичі і вятичі це племена польських, тобто західних слов'ян, а племінне об'єднання кривичів - це майбутні предки білорусів і тільки уличі це Дніпро-Дністровські українці, то раніша колонізація українців на фіно-угорські землі і прийняття останнього у формуванні російського етносу на цих землях досить незначна. Українська колонізація засвідчена тільки відчасти племінним об'єднанням уличів, які частково переселились на фіно-угорські землі у час великої княгині Ольги, що засвідчено свідченням Несторового літопису[13,с.8-9].

Таким чином, можна наголошувати, що біля витоків майбутнього російського народу і державності стоять предки поляків (радимичі, вятичі) білорусів (кривичів) і українців (уличів), а також асимільовані племена литовських і фіно-угорських народів[16,с.122-125].

Епоха Київської Русі піднесла цю слов'янську етнокультуру на новий вищий рівень державності і культурності і дала можливість утворити могутню Володимиро-Суздальську державу на давніх державних староукраїнських традиціях. Вплив України-Русі більше політичний і культурний ніж етнічний у X-XII ст. очевидний, що надає нам право говорити, як вірно наголошував М.С. Грушевський, що на угро-фінських землях в епоху Київської Русі внаслідок колонізації слов'янами цих земель виникла нова парость народу, яка перебрала українську мову, культуру, писемність і державність. Питання подальшої колонізації українцями фіно-угорських земель у X-XIII століттях складне, однак можна припускати, що переселення українського населення продовжувалось і у цих століттях[1,с.20].

Українці в Російській державі, по даних джерел, починають появлятися з XIV століття, тобто з часу, коли Волинський удільний князь Боброк, нащадок удільних дрібних волинських князів, володіння якого знаходились у прикордонних з татарами південно-волинських регіонах, по завоюванню Польським королем і Литовськими князями Волині, перейшов у підданство у другій половині XIV століття до великих Московських князів. Його участь з волинською дружиною на полі Куликовському у 1380 році говорить про те, що у цей час українці були чисельними у регіоні Москви, заснування якої учені пов'язують з переселившимися на береги Москви ріки київським боярином Кучкою. Стародавні назви на території

Москви Кучково, Волинське, Полянське, дають право нам припускати заснування Москви вихідцями з Дніпровського регіону. Не виключено, що власне переселенці з України були тією рушійною економічною, політичною і культурною силою, яка сприяла становленню Москви, як столичного центра в Володимиро-Суздальській Русі. Подальші джерела про наявність українців на території колишньої Московської держави фіксують у середині XVI століття, коли загін українських козаків на чолі з легендарним українським князем Дмитром Вишнівецьким (Байдою) перейшов на службу до московського царя Івана Грозного. Від початку свого існування українське козацтво, взявши на себе надзвичайно важливу роль у боротьбі з римською ордою, слугувало перепорою для татарського проникнення на землі Московської держави. Але конкретну службу московському престолу запорізьке козацтво починає нести з приходом на Дніпровські острови князя Дмитра Івановича Вишнівецького, який у 1557 році переходить зі своїм загоном на службу до Московського царя. Поряд із безпосередньою службою Івану Грозному на Дону, запорізькі козаки активно співдіяли з московськими стрільцями. Так у 1559 році запорізький старшина “Негригал с козаки Киевскими и Черкасскими тысячу пятьсот, з многими людьми Московскими зодиночився, подъехавши под Крымское ханство великой шкоды починавши”. Тогочасний документ з приводу переселення українців у Московську державу наголошує: “За Вишнівецьким Дмитром много их, тобто українських козаків, трактує документ В.С. Сергійчук, вийшло до Москвы... и оттоль на Днепр приходячи шкодят, и до наших городов наворачиваются” - писав польський король до кримського хана. Подібні походи відбувалися і в наступні роки, зокрема в 1568 році. Маємо свідчення, що в 70-х роках XVI століття запорожців заохочував нападати на Кримське ханство сам Іван Грозний. У 1575 році у Бахчисараї стало відомо, російський цар “грамоты днепровским казакам писал не однажды, ходите де и вы на улусы крымские”. Тоді ж татарські розвідники повідомляли, що в майбутньому поході запорожців на Іслам-Кирман “с московскими людьми будет четыре тысячи Днепровых казаков”. Взимку 1576 року Іван Грозний прислав “ко князю Богдану к Ружинскому да и к казакам ко всем днепровским свое посольство. Крымскому хану донесли, что посланник от имени царя обещал прислать на помощь запорожцам своих казаков, а также селитру и запас всякий, чтоб де вам приходити однолично на весну на крымские улусы”. У відповідь, як зазначав у своєму звіті посланець Мясоедов: “запорожцы взялись государю крепко служить” [14, с.24]. Відбувались усі ці події звичайно на Україні, однак вони цікаві тим, що дають свідчення за якими видно, що українські козаки проживали уже у межах Московського царства. Окрім декількох сотен запорізьких козаків князя Дмитра Вишнівецького, які постійно проживали у Московській державі, у останню почала переселятися нова хвиля українських козаків, яка у джерелах називається “черкасами”. В документах того часу можна зустріти цілі реєстри путивльських чи курських черкес, які несли у Московській державі сторожову службу. Однак, масового переселення українців в Московську державу документи цього часу не фіксують. Московське царство, наголошував В. Антонович, намагалося у цей час тільки використати українців і Запорізьку Січ, використовуючи православну ідею, і козацтво, як свідчать джерела, підтримувало у зв'язку з цим московських володарів, розширюючи своєю кров'ю межі Московської держави, стримуючи на неї напади Кримського хана і турецького султана. Джерела свідчать, що у 1595-1596 роках Наливайко з Запорізькими козаками збирався “выехать на имя Его Царского Величества”, тобто переселитися до Московської держави. У цей час зв'язки російських можновладців з українськими козаками настільки зміцнились, що у 1604 році, Борис Годунов міг давати австрійському імператору Рудольфу обіцянку залучити запорожців до походу на Порту, яка оголосила війну Австрійській імперії. Та пізніше стосунки похолоднішали, що спричинилося участю козаків у походах Речі Посполитої на Москву, рейдами українських загонів у глиб Московської держави аж до Тихвіна, Холмогор, Архангельська та походом 20-тисячного війська Петра Сагайдачного на Москву у 1618 році. Як свідчать джерела, повертаючись із цього походу, частина козаків залишилася на території Московської держави. Документи засвідчують, що за наказом царя було розселено: “по гордам на жьитие выходцев черкас, которые остались от Сагайдачного в Калуге 349 человек, в Нижней- 100 человек, в Арзамасе- 21 человек, Вологде- 44 человека, в Пронске - 20 человек, в Шатцком- 50 человек, в Переяславль-Залесакоем 20 человек, в Ярославле 44 человека, Коломне - 20 человек, в Переяслав-Резанском-30 человек” [14, с.25-26].

На початку 1619 року ще 700 українських козаків на чолі з полковником Коншею перейшли на службу до Московського царя. Щоб роз'єднати грізну силу їх було розподілено на проживання до 18 російських міст: Коломни, Рязані, Арзамаса, Нижнього-Новгорода, Казані, Астрахані, Костроми, Вологди, Білозерська та інших. З 1626 року царський уряд починає зараховувати українських переселенців на дійсну військову службу. Зокрема, на постійну службу в “государев полк” було переведено 70 черкес, що проживали у Михайлові. Українських козаків брали на службу здебільшого після того, як вони побували на Дону. З таких досвідчених воїнів московський уряд прагнув формувати стрілецькі частини. З документів відомо, що в листопаді 1640 року до Валуйок на службу прибули Григорій Семенов та Мар'яно з чотирма козаками, які раніше “служили четыре года в Озоре”. В 1647-му році до стрілецького загону в Москві

зараховано 34 валуйських черкас на чолі з отаманом Лук'яном Степановим, які теж отримали гарт на Дону. Джерела свідчать, що багато українських козаків охороняли рубежі Московської держави. За даними 1641 року на прикордонні несло службу близько 1116 українських козаків: в Усерді - 196, в Яблоніві і Корчові - 459, Курську - 166, решту по других прикордонних пунктах Московської держави. Характерно, що в обороні меж Московської держави у боротьбі з татарами, українські козаки мали великі успіхи, які намагалися приписати собі московські воєводи. Джерела свідчать, що у 1641 році, 300 курських черкас мали великий бій з татарами, воєвода А. Образцов відібрав був у них перед боєм "государево оружие", що зумовило при нападі татар великі втрати у козаків: "много из них в этом бою погибло насмерть, многих из них поймали и кони и седлы и совьюки у них отбили". Незважаючи на втрати, курські козаки з честю провели цей бій: "знаменщика у тех татар убили и знамя и лук и саблю взяли". А. Образцов забрав собі усі трофеї і не пустив українців до Москви. Замість них ці трофеї повіз цареві "голова стрілецький Букін". Незадоволення українського населення умовами Зборівського договору 1649 року спричинилося до нової хвилі еміграції до Московської держави. Тут до цього були готові. Проте, закликаючи українське козацтво заселяти Дике Поле, московський уряд докладав зусиль, щоб його розпорошувати, аби компактне військо не стало небезпечною силою. Скажімо, у 1649 році прикордонним воєводам рекомендувалося жонатих і сімейних козаків відсилати невеликими партіями на службу в різні міста, на Дін-подалі від України. Аналогічну інструкцію місцева адміністрація одержала й після Берестейської битви. Емігрантів слід було розселяти групами подалі від прикордонної смуги, а при значній чисельності висилати на Волгу, до Симбірська і других російських міст. Гостинний російський цар готовий був прийняти й саме Військо Запорізьке, якому запропонував поселитися у Московській державі на Дону поряд з Військом Донським[14,с.25].

Отже як бачимо, задовго до Переяславського договору багаточисельні джерела вказують на проживання українців в межах Московської держави. Московські царі запрошували українських ремісників, будівельників, а особливо військових людей козаків для захисту своїх південних володінь від нападу кримських татар. Власне, на XVI століття припадає налагодження зв'язків між Україною і Росією на державному, культурному і духовному рівні, яке спонукає українське населення до масового переселення у Московську державу. Особливого розмаху процес переселення набув після Переяславської Ради. Запрошуючи з України "лучших людей", тобто кваліфікованих спеціалістів, російська адміністрація вимагала, аби вони переходили на нове місце "со всеми что у них есть, с лошадьми и с коровы". У часи гетьманування Юрія Хмельницького чимало українців потрапляють до Московської держави вже не з власної волі. Серед перших політичних в'язнів були родичі колишнього гетьмана Виговського та полковник Іван Нечай, зять Богдана Хмельницького. Згодом долю братів Виговських та Івана Нечая розділили ще багато козацьких старшин. До Москви відправлені були Петро Дорошенко, гетьман Правобережної України, гетьман Лівобережної України Дем'ян Многогрішний та його наступник Іван Самойлович з сином Яковом. Особливо багато неволіно переселених до Московської держави споглядаємо після спроби Івана Мазепи вибороти незалежність для України. Трагедія була вражаюча у зв'язку з такою роковою помилкою, нам здається, що найкраще Україні було би, якщо б гетьман Іван Мазепа прийняв був би участь у Полтавській битві на стороні Петра 1. Таким чином, була би збережена і укріплена українська державна автономія, українська культура, тощо, а сам князь священної Римської імперії, кавалер першого ордена Андрія Первозванного, став би засновником династії Українських князів і, таким чином, розвинув би українську націю як національно-державно, так і культурно. Не було б трагедії, масових розправ, Україна не була б залита кров'ю, не були б зруйновані осередки культури, науки, міста: Глухів, Ромни, Лебедин, Охтирка, Батурин і інші. Не розпочалось би заслання соратників Івана Мазепи до Сибіру, зокрема старшин: Василя Чуйкевича, Дмитра Максимовича, полковників Дмитра Зеленського, Юрія Кожуховського, Якова Покотила, канцеляриста Григорича і багато других. Не відправляли б на заслання в Москву українську знать, зокрема Дмитра Горленка, братів Ломиковських, Максима Самойловича, Антона Антоновича і самого племінника і наслідника українського князівства А. Войнаровського та полтавського полковника Григорія Герчика. Жахливим прикладом терору по Полтавській політичній трагедії може бути доля пізнішого в'язня Соловків Петра Калнишевського, останнього отамана Запорізької Січі. Звичайно, що не всі українці, потрапили до Московської держави по Полтавській трагедії, сиділи під вартою. Така доля спіткала передусім тих, хто відкрито виступив зі зброєю в руках проти, як зазначав декабрист Рилєєв, жорстокої тиранії московських правителів, а решта змушені були з нею миритися і працювати на становлення Російської імперії[14,с.26].

Жорстокий розгром України Петром 1 заставляє нас ще раз зробити аналіз взаємин, що передували цьому погрому, адже не могла таке собі дозволити б культурна європейська нація. Сам погром нам нагадує монголо-татарське нашествя. Якщо зважити на факт, що Московська держава являється спадкоємницею Золотої Орди у політичному і культурному аспекті, то можна проаналізувати і визначити ці взаємини.

Характерною рисою цих всеоб'ємлюючих взаємин є культурна перевага тодішньої України над своїм східним сусідом. Ситуація відсталості Московської держави сталася внаслідок декілька сот річної монголо-татарської неволі, і ізоляції Володимиро-Суздальського князівства від країн Центрально-Східної Європи. Майбутня Росія, до кінця XV століття була східним улусом монголо-татарської імперії і всеціло своєю зовнішньо-політичною діяльністю орієнтувалась на монголо-татарських ханів, не маючи права без дозволу останніх, встановлювати політичні відносини з країнами Центральної та Західної Європи. Звільнившись з під влади монголо-татар і зробивши революцію в татаро-монгольській імперії шляхом підчинення Казанського і Астраханського ханств, московські князі перенесли столицю ранішого татаро-монгольського царства в Москву і титулювали себе царями на зразок татаро-монгольських, зокрема казанських царів, царський титул яких визнавався в усій Європі і Азії. Внаслідок переняття політичної, економічної та культурної традиції татаро-монгол, Московське царство на початку XVI століття було темною неосвіченою деспотичною державою у Східній Європі, де просвітництво, що йшло з Європи заборонялось. В урядових колах Московського царства з цього приводу побутувало навіть прислів'я: "Кто латыни научился, тот с правого пути совратился". Людині з освітою важко було жити в Москві. Тому не дивно, що захожий візантійський науковець, бажаючий Московському царству просвітлення, людина високої європейської освіти хутко попав під переслідування властей, а у 1531 році до в'язниці, де й мучився понад 20 років. Самому славетному першодрукареві Івану Федорову внаслідок переслідування владою прийшлося кинути усе і тікати з Москви на Україну, де він зумів відновити друкарню й педагогічну діяльність в Острозькій Академії. Джерела наголошують, що до середини XVII століття освіти в Росії практично ніякої не було. У 1640 році митрополит київський Петро Могила писав цареві Михайлу Федоровичу, що і в Московії потрібно завести науку, а коли б цареві було завгодно, то він обіцяв тому прислати вчителів. Однак, фактично до реформ Петра I Московська держава фактично не мала і не знала впливу ніякої освіти окрім української. В основному усе московське суспільство залишалось поголовно неосвічене. Щоб зрозуміти усю домінуючу впливу українського суспільства на подальшу європеїзацію російського суспільства у XVII столітті, слід розглянути бігло стан культури і зокрема освіти в Московській державі в XIV-XVII століттях до реформ Петра I. Щоб зрозуміти, як формувалась культура і освіта Московської держави після упадку Золотої Орди, на формування якої остання мала домінуючий вплив, слід звернутися до досліджень професора Петербурзького університету О.І. Соболевського, який намагався у кінці XIX століття об'єктивно підійти до з'ясування цього складного питання, дослідник наголошував: "Сьогодні ми не звикли вважати, що Росія у XV-XVII століттях була дуже відсталою некультурною країною, і знаходилась по культурності на останньому місці серед усіх слов'янських народів, що духовенство було частково малоосвічене, частково неосвічене, що у вищому світському стані освіта була слабо поширена, що середній і нищий стан являв собою неосвічену масу. Ми звикли при цьому посилались на грамоту новгородського архієпископа Генадія (кінець XV століття), забуваючи однак, що ще в той час Новгородська культура була зовсім окремою від Московського царства культурою. Ми звикли говорити про рішення Стоглавого Собору (1551 р.), про твори Посошкова і особливо про твори іноземців. Однак, більш ближче знайомство з цими творами і документами цього часу не дає право наголошувати про могутній культурний і науковий розвиток Московської держави, розвиток її освіти і культурності треба сприймати з великими обмеженнями"[15,с.3-4]. Вивчивши наявні документи розвитку Московської держави XV-XVII століття, Соболевський досить критично поставився до російського православного духовенства, до монастирської братії, які у більшій мірі являються неосвіченими. Привівши документ Новгородського митрополита Афонія (середина XVII ст.), як який ознайомився з станом церковної освіченості в Московській державі: "Во всех монастырях добрые старцы перевелись, а которые есть и те бражничают, а грамоты не умеют". О.І. Соболевський наголосив, що таке саме становище було і в Московському уряді, який майже зовсім був неосвічений і тільки послухно виконував усі повеління царя. Підводячи підсумок аналізу документів XV-XVII століття О.І. Соболевський відзначає, кризове становище у помонгольський період у Московській державі у XV-XVII століттях дійсно реальний факт і це треба признати, це побачив світлий розум Росії Петро I, який у 1698 році дорікав патріарху: "Священники ставятя грамоты не умея, для учёности необходимо хотя бы 10 человек послать в Киев в школы"[15,с.61].

Похмурими фарбами малює нам картини російської культури і освіти у XV-XVII століття російський академік А. Пипін: "В Московском государстве не было никаково централизованного просвещения, здесь бытовал церковный фанатизм, вражда к науке, упрямый застой, нравственное одичание и ожесточение, яркое подтверждение которому является "феномен" опричнина. В цей час, наголошував дослідник, у Московській державі темнота й неосвіченість спонукала всесторонню підозру до новаторства в областях культури, негативне ставлення до освіченості, яка приходила з України і з Західної Європи"[15,с.62-65].

Попробуємо зробити порівняльний аналіз розвитку культури на початку XVII століття в Україні і Московській державі за станом освіти. В цей час в Україні сформувалась розвинена мережа середніх

учбових закладів і навіть функціонував вищий учбовий заклад - Києво-Могилянська Академія. У Московській державі на початку другої половини XVII століття взагалі не було регулярних учбових закладів, а рівень освіти населення був набагато нижчий ніж в Україні. В той час Україна на відміну від Московської держави була типово європейською державою й рівень освіти її населення не відрізнявся від рівня освіти населення найбільш розвинених країн Європи. Якщо в Московській державі на пальцях, наголошує московський україніст А. Мануйленко, можна було перерахувати більш менш освічених людей, то в Україні тільки вищу освіту мали сотні, а може й тисячі людей, які уособлювали своєю освіченістю гордість української нації[8,с.69-80], в той час як у Московській державі мізерна кількість освічених людей переслідувалася Московською державою[15,с.20-22].

Щоб уявити собі усю відмінність розвитку освіти в Україні від розвитку в Московській державі, поспробуємо з'ясувати це питання за допомогою дослідження, яке провів московський український історик А.А. Мануйленко, який з цього приводу зауважує: “Спочатку розглянемо як розвивалась освіта в Московській державі в XIV - першій половині XVII століття[8,с.69-80]. Саме цей час можна розглядати як перший етап розвитку російської освіти. Звернімося знову до творів О.І. Соболевського, Є.М. Мединського та П.М. Мілюкова. Так О.І. Соболевський був змушений визнати, що в XV-XVII ст. до появи в Московській державі великої кількості освічених вихідців з України, Москва (малась на увазі Московська держава), не мала жодних ні урядових, ні громадських шкіл”[8,с.69-80].

Але на думку цього автора, було багато дрібних приватних “училищ”, навіть в деяких селах. В цих “училищах” вивчали грамоту на протязі двох літ. Учні повинні були навчитись читати, писати й вчитися церковному співу. Але це в найкращому випадку. Справа в тому, що більшість цих “училищ” нічого спільного з нормальними школами не мали, бо являли собою невеликі громадки учнів на чолі з малоосвіченим вчителем, який в найкращому випадку міг навчити читати і писати[8,с.69-80].

Як вважав О.І. Соболевський, з другої половини XVI ст., завдяки М. Греку та його учням, в деяких “училищах” почали користуватися “книгой философской”, або загальною граматиною (нібито) Іоана Дамаскіна, а з середини XVII ст. до вжитку ввійшла слов'янська граMATика українського автора Мелетія Смотрицького, яку передрукували в Москві в 1648 році[15,с.61-63]. Отже, робить висновок О.І. Соболевський: “інших шкіл, які були б вищими, Московська Русь до другої половини XVII ст. не знала”. Більш того, на думку Соболевського, навіть священників вчили не краще ніж звичайних людей. Бо це ж архієпископ Генадій скаржився на незнання вчителями “сили в божественном писании”, на відсутність в учнів знайомства з “церковним порядком”[15,с.23]. На підтвердження своєї думки про те, що в Московській державі до другої половини XVII ст. не було учбових закладів, О.І. Соболевський вказує на царську грамоту 1616 року, в якій говорилося, що: “по русски философских учений много лет небыло”. Крім того, він приводить слова певного письменника спочатку XVII ст., який стверджував, що до Петра I російський народ “криме единого чтения книг неких” невідав “ни единого словесного учения”[15,с.24].

До цього нічого не може додати й Є.М. Мединський. Так що, бажаючи підвищити свій освітній рівень мусили вдаватись до самоосвіти[9,с.70-88]. Й ще на одну особливість вказував О.І.Соболевський. Він писав, що “Московской Руси XV-XVII веках, образованность для всех сословий во всех отношениях была одна же книга, часто у одних и тех же учителей, и достигали в школьном образовании приблизительно одного и того же- умения читать и писать”[8,с.69-80; 15,с.25]. Що це не вигадка, а щира правда говорить той факт, що наприклад, навіть Петро I не мав доброї базової освіти. Незважаючи на те, що він був безсумнівно непересічною особою, за рівнем освіти його, звичайно, не можна порівнювати, наприклад, з гетьманами України Богданом Хмельницьким або Іваном Мазепою, які, між іншим, володіли декількома іноземними мовами, в тому числі й латинською. Нічого дивного в цьому не має, бо вже з другої половини XVI ст. в Україні діяло декілька шкіл, кількість яких значно зросла в XVII ст. Так що можливість одержати хорошу освіту мали діти представників різних станів в тому числі й селян[8,с.69-80].

Українська дослідниця З.І. Хижняк в своїй книзі “Киево-Могилянская академия” говорить між іншим, що: “здви́ги, які відбувались в духовному житті Українського народу були складовою частиною загального підйому, який переживала Європа в XV-XVI ст. й який відомий як Відродження”. Вона вказує, що: “культурний підйом в Україні, коріння якого беруть початок в духовному житті Київської Русі, був наслідком подальшого соціально-економічного розвитку пробудження національної самосвідомості, поширення ідей гуманізму доби Відродження”[17,с.15]. Що стосується поширення цих ідей, то великі заслуги в цьому належать українцям, які вчилися не тільки в Краківському і Празькому університетах, але й в університетах Західної Європи. В списки студентів цих учбових закладів українців звичайно записували як “рутенус, роксоланус, або руссікус” тощо (Рутенія й Роксоланія-це назви України поширені в той час в Західній Європі. Особливо велику роль в підготовці інтелектуалів для Речі Посполитої, в тому числі й для України, грав Краківський (Ягелонський) університет, заснований в 1364 році. До його відкриття, в 1350 в Польщі було лише 50 осіб з вищою освітою. Але вже в першій половині XV ст. через Краківський

університет пройшло 7 тисяч студентів[17,с.42]. В період з 1470 до 1520 року кількість студентів становила 14326 осіб, щорічно на навчання приймали від 200 до 400 осіб, а деколи набір досягав 500 осіб. Це були дуже високі показники, якщо врахувати, що в Польщі в той час мешкало 3-4 млн. осіб, а в Кракові біля 20 000 тисяч[17,с.46]. Тільки в XV-XVII ст. в цьому університеті одержали освіту 800 українців. До речі, при Краківському та Празькому університетах спочатку XIV ст. існували гуртожитки для українських та білоруських студентів “рутенів”, та “литвинів”. Але українці навчались в Паризькій Сорбонні, а також університетах Німеччини- Гейдельберзькому, Віттенберзькому, Лейпцігському та інших, Італії- Болонському й Падуанському. В знаменитому Падуанському університеті в XVII ст. навчалось 2000 українців[17,с.15]. Зрозуміло, що дехто з них, після закінчення навчання в будь- якому європейському університеті, часто- густо навіть потім викладав у ньому. Так Юрій Дрогобич був доктором філософії та медицини в університеті Болонії й викладав математику в 1478-1482 роках, а в 1481 році був навіть обраний ректором цього університету. Якийсь Лукаш з Новограду був магістром й викладачем Краківського університету. В цьому ж університеті викладав римську літературу Павло Русин з Кросна тощо[17,с.16]. Саме таких українців мав на увазі російський вчений І.М.Голенищев-Кутузов коли писав, що в XVI столітті: “з кафедр Кракова та Болонії, Падуї та Відня вихідці з українських степів коментували античних авторів. Гуманісти українського походження, які вважали себе русинами, розвивали свою діяльність в самій Польщі й на Заході”[17,с.6-7]. Переважаючи ж більшість українців після закінчення навчання в закордонних університетах поверталася на батьківщину. Так, наприклад, за кордоном навчались такі визначні діячі української культури як Мелетій Смотрицький, Касіян Сакович, Петро Могила, Сильвестр Косов, Ісайя Трофимович, Гнат Старушич, Тарас Земка, Інокентій Гізель, Феофан Прокопович та багато інших[17,с.35]. Маючи достатню кількість високоосвічених людей, Україна не могла не створити розвинену й сучасну мережу учбових закладів, цьому сприяло ряд обставин в суспільно-політичному та релігійному житті Речі Посполитої. Справа в тому, що поява в Польщі в 1565 році ордена єзуїтів дала початок наступу католицизму на православ'я в Білорусії та Україні. Заручившись підтримкою Польсько- Литовської держави, єзуїти зразу ж почали організовувати свої колонії та школи в багатьох містах Литви, Білорусії та України: у Вільно (1570), Ярославі (1571), Полоцьку (1579), Замості, Орші, Любліні, Несвіж, Львові, Кам'янці, Луцьку, Перемишлі, Вінниці, Фастові та Острозі. Їх школи, маючи добру матеріальну базу, давали своїм вихованцям солідну підготовку. А тому не тільки польська та литовська, але й українська шляхта з охотою віддавала своїх дітей до єзуїтських шкіл[17,с.76]. Звичайно ж головним завданням цих шкіл було виховувати у своїх учнях почуття ненависті та презирства до не католиків. Характерно, що до єзуїтських шкіл приймали не тільки католиків, але й православних. І хоч ці школи давали хорошу освіту й не всі вихованці - православні відступались від віри батьків, але загроза окатоличення та колонізації українського та білоруського населення стимулювала процес утворення братських шкіл. Про братства, які існували в Україні та Білорусії, вже багато написано й, мабуть, немає потреби детально зупинятись на цій проблематиці. Але про найважливіші досягнення в справі формування національної системи освіти в Україні та участь у цьому братств, таки слід згадати. Як справедливо вказує З.І. Хижняк: “розвиток шкільної освіти в Україні засновувався на накопиченому досвіді ще за часів Київської Русі”[17,с.30]. Збереглися дані про те, що школи в Україні існували у другій половині XIII ст. на Волині, в XIV ст. в Києві, в XV ст. у Львові, в XVI ст. в Крем'янці, Нехворощі на Житомирщині, в Ужгороді та інших містах і містечках. В другій половині XVI ст. в Києві існувала навіть школа підвищеного типу, яку заснували генуезці- мешканці зруйнованої турками Феодосії. Були школи навіть на Запоріжжі, де козаків навчали монахи київських монастирів[17,с.28]. В багатьох містах України існували монастирські школи. Так, наприклад, в XVI ст. такі школи існували в Києві, Львові, Острозі, Володимирі-Волинському, Холмі, та інших містах. Вони готували церковнослужителів та переписувачів книжок[17,с.28-29].

Однак, такі школи вже не задовільняли зростаючі потреби суспільства в освічених людях. Необхідні були якісно нові школи. Новий етап в розвитку шкільної освіти почався разом з діяльністю Острозької школи, а потім і братських шкіл, які виникли в кінці XVI - на поч. XVII ст. в багатьох містах України. Оскільки Острозька школа за своїм рівнем освіти наближалась до середніх з елементами вищих, то спочатку слід хоча б коротко зупинитися на діяльності інших братських шкіл. Отже, в кінці XVI-на поч. XVII ст. братські школи виникли в Перемишлі, Городку, Комарному, Більську, Луцьку, Кременці, Кам'янці-Подільському, Києві та інших містах. Всього в цей період на українських теренах діяло біля 30 братських шкіл[17,с.28-29]. Братські школи були справді загальною народною справою. Вони створювались на кошти членів братств й тому у них могли вчитись діти міщан, духовенства, козацтва, шляхти; бідні та сироти вчилися безкоштовно. При цьому братства намагались обмежити вплив духовенства, запрошуючи на посади вчителів освічених світських людей. Наприклад, заснована в 1585-1586 роках Львівська братська школа повинна була відповідно статуту спиратися на стародавні “греко-слов'янські” традиції, свідомством чого було вивчення в ній грецької та слов'янської мов, разом з тим

впровадження до учбової програми “наук иноязических” - латинської та польської мов, діалектики, риторики, поетики. До учбової програми цієї школи входило вивчення так званих “семи вільних наук”, до яких належали предмети “тривіума” - граматики, риторика, діалектика та “квадривіума” - арифметика. Геометрія, астрономія, музика. До речі, такий курс навчання був характерний для середніх учбових закладів всієї Речі Посполитої[17,с.29]. На початку XVII ст. ведучою стає Київська братська школа, заснована за деякими свідченнями в 1589 році. Разом з Львівською та Київською вирізнялась також Луцька братська школа, яку називали “Треко-Латинско-Славенской”[17,с.31-34]. Як свідчить Є.М. Дзюба, зміст предметів, які вивчались в братських школах, навчальні та виховний процес були пронизані в значній мірі гуманістичними ідеями. Вони проявлялись у зацікавленні античною літературою, філософією, і у педагогічних засадах, на яких базувались братські школи. Головним змістом педагогічної думки братських шкіл було усвідомлення людської особистості, суспільного значення освіти та виховання, що й знайшло відображення в статутах Львівської та Луцької братських шкіл[2,с.35]. Підручники, які були необхідні для навчання, видавались як за рахунок братств так і окремими авторами. Наприклад, “Буквар язика словенського” 1612 року і дешеві “часовнички шкільні” були видані львівським братством, а першу грецьку граматику - “Адельфотес”, складену єпископом Арсенієм, греком за походженням, й написану за допомогою своїх учнів, видав сам автор. Щоправда, були й інші джерела, з яких надходили кошти на видання учбової літератури й утримання вчителів (дидаскалів). Так, у 1622 році гетьман Петро Конашевич Сагайдачний утворив окрему фундацію на утримання вчителів грецької мови[2,с.123]. Як свідчить М.Грушевський, навчання багатьох незаможних учнів затягувалось на довгі роки, бо вони змушені були часто переривати своє навчання, щоб підхарчуватись біля батьків після напівголодного перебування в школі, або , щоб заробити трохи грошей для подальшого навчання. Дехто з учнів так і не закінчував навчання[1,с.20]. І все таки, на думку І.П. Крип'якевича, братські школи хоч і не всі “показалися життєздатні й довговічні, все таки підняли високо рівень нашого культурного життя: з них вийшла перша українська інтелігенція, яка у пошуках роботи звернула свій погляд на Московську державу”[6,с.123]. Згодом середні школи почали називати колегіями. Кількісне зростання початкового та середнього шкільництва неодмінно повинно було перетворитись в нову якість, тобто були створені умови для появи вищих учбових закладів. Першу спробу створити вищий учбовий заклад зробив князь Константин Острозький. До праці в Острозькій школі князь запросив не тільки вітчизняних науковців, але й науковців з Греції та Риму. Наприклад, в школі працювали греки Лукаріс, Никифор, Мосхопул, Палеолог, краківський математик і астроном Іван Лятос. Серед викладачів-українців вирізнялись Герасим Смотрицький, Дем'ян Наливайко, а також якийсь Влась та Клірик Острозький та інші. Викладачі школи не тільки навчали, але й писали церковно-полемічні трактати, перекладали необхідну літературу тощо[1,с.20-21]. На думку І.П. Крип'якевича, “На заяву Академії школа мала право, оскільки вона виходила поза програму “свобідних наук” і брала під увагу вищі студії, особливо богослов'є”[6,с.128]. Досвід Острозької Академії та інших братських шкіл став підмурівком для створення першого вищого учбового закладу в Україні. А початком цього визначного звернення було створення в 1632 році Київської колегії шляхом з'єднання Київської братської та Лаврської шкіл. А все почалось з того, що у 1615 році при церкві Богоявлення виникла братська школа “наук елліно - словенського і латино - польського письма”. Для розвитку братської школи багато зробила заможна киянка Галшка-Гулевичівна-Лозчина, яка подарувала київському братству землю і будинок для школи. Серед тих, що робили щедрі внески на розвиток братської школи, був і гетьман Сагайдачний. Київська братська школа своєю діяльністю і структурою не даремно нагадувала Львівську школу. Справа в тому, що першими ректорами були галичани Борецький та Сакович. Діяльність Київської братської школи не викликала спочатку застереження з боку православного духовенства. Але коли в 1627 році архімандритом (керівником) Києво- Печерського монастиря, а 1632- митрополитом Київським і Галицьким став Петро Симеонович Могила, становище братської школи різко змінилось. Петро Могила, який початкову освіту отримав у Львівській братській школі, а потім навчався в кількох університетах Західної Європи, мав свою концепцію розвитку освіти в Україні. Спочатку він заснував при Києво-Печерській лаврі школу під назвою Колегія, яка могла перетворитися в конкурента Київської братської школи. Впливові громадяни Києва не дозволили розгорітись конфліктові й доправили ці два осередки шкільництва до компромісу. За домовленістю між Богоявленським братством та Петром Могилою, останній зрікся своєї колегії й після злиття її з Київською братською школою став керівником новоствореної Київської колегії, яку саме з цього приводу стали згодом називати Києво-Могилянською академією. Митрополит Петро Могила своєю метою вважав перетворення Київської колегії в осередок ідейної боротьби проти католицизму та уніатства, а також намагався всіляко обмежити участь світських кіл у поширенні освіти і книгодрукування, щоб монополізувати їх в своїх руках, але об'єктивно цей учбовий заклад відіграв визначну роль як освітній і науковий центр всього східного слов'янства. В 1633 -1634 роках Петро Могила реформував Києво-Могилянську колегію, взявши за зразок єзуїтські колегії, які в той час мали славу

найкращих учбових закладів[6,с.152]. Перш за все Петро Могила мовою навчання зробив латинську. Варто звернути увагу на те, як він пояснює причину цього нововведення: “Латинська мова нам на те потрібна, щоб бідну Русь не називали глупою Руссю. Обманець говорить: вчиться по -грецьки, не по латині. Це добра рада, але корисна в Греції, не у Польщі, де латинська мова має найбільший успіх. Поїде бідака русин на трибунал, на сейм, на сеймик, у городський або земський суд, без латини платить вини (судові кари). Без неї нема ні судді ні возного, ні ума ні посла, тільки дивиться то на цього, то на того вилупивши очі, як каня. Не треба нас підганяти до науки греки, стараємося за неї при латині так, що, дасть Бог, грека буде свята, латина для життя”[6,с.124-125]. Навчання в Києво-Могилянській колегії здійснювалось в семи класах: 1)інфіма, 2)граматика, 3)синтаксима, 4) піїтика, 5) риторика, 6 і 7) філософія. У першому, другому і третьому класі студенти вивчали латинську мову, в четвертому і п’ятому продовжували вдосконалювати свої знання латинської мови й вчилися укладати цією мовою промови та вірші. В шостому і сьомому класах студенти вивчали логіку, фізику метафізику, етику, математику та географію. Найвищі класи (6-7) філософії мали вже університетський характер. Спочатку богословське навчання відбувалось принагідно і тільки у дев’яностих роках XVII ст. богословське навчання стало обов’язковим й, таким чином, академія набула рис типового європейського університету[6,с.125]. Це дозволило користуватись підручниками й взагалі учбовими матеріалами, які видавались в країнах Європи. Вже з самого початку діяльності київської колегії, вона сприймалася сучасниками як вищий учбовий заклад[2,с.70-72]. В стінах цього учбового закладу зросли відомі письменники і поети Іоанікій Галятовський, Лазар Баранович, Семеон. До речі, саме Київська колегія стала центром формування нового художнього стилю-барокко, й саме його викладачі-філософи вийшли далеко за рамки середньовічної схоластичної філософії[17,с.31-34]. Київська колегія відіграла важливу роль в поширенні освіти. Вона не тільки готувала педагогічні кадри (й не тільки для України, а й для Білорусії, Московської держави, Молдавії, Валахії), але й організувала школи, які працювали за її учбовою програмою. Права вищого учбового закладу Київська колегія могла одержати тільки від московського уряду в 1694 році, бо доки Лівобережна Україна була у складі Речі Посполитої, польський уряд зволікав їх надавати (щоправда, Гадяцький договір 1658 року, який підписав гетьман Іван Виговський з поляками, передбачав надання Київській колегії статус академії, але договір незабаром був ліквідований). Московська держава не мала вищих учбових закладів, а Київська академія здобула великий авторитет не тільки в Україні, але й в сусідніх країнах, що, звичайно, було дуже вигідно Москві, яка за будь- яких обставин і в першу чергу за матеріальних, запрошувала до себе для улаштування наук українських вчених[8,с.69-80].

Маючи густу мережу учбових закладів, Україна набагато перевищувала Московську державу кількістю освічених людей. Більш того, саме українці або представники інших народів, що вчилися в учбових закладах України, створили систему освіти в московській державі. В Росії ніколи не любили згадувати про цей факт, а більшість навіть добре освічених росіян про це навіть ніколи не чули й можуть сприйняти це твердження як наклеп або особисту образу. І все таки, це історичний факт. Приват-доцент Київського університету Іван Огієнко не перебільшував, коли висловив думку про те, що саме українці протягом XVII ст. “підготували родючий ґрунт до реформ Петра I, і вони ж таки були його найближчими помічниками, коли прийшлося ці реформи проводити до життя”[10,с.91]. В 1698 році цар Петро I скаржився патріархові: “Священники у нас грамоте мало умеют... Еже ли бы их в обучение послать в Киевские школы...”. Україна за часів Середньовіччя служила своєрідним “донором” для зростання російської науки і культури. Цей процес посилюється після Переяславської угоди 1654 року. З Києва переїжджають до Москви вихованці Київської Академії- Єпіфаній Славинецький, Арсеній Сатановський, Дамаксин Птицький, а також найвидатніші діячі Академії: Інокентій Гізель, Іоанн Галятовський, Лазар Баранович, та інші. Приїхавши у Московську державу, українські вчені зразу ж розпочали бурхливу діяльність по налагодженню освітніх закладів в Московській державі, так в Чудовому монастирі Є. Славинецький заснував першу у Москві греко-латинську школу й був її ректором. До речі, таких інтелектуалів, якими були власне ці українські вчені, що заклали початок у розвитку шкільної освіти, як Є. Славинецький, Московська держава в той час не мала, а це значить, що початки російської науки та культури, як європейської, закладали суто українські вчені, такі як Семеон Полоцький, Мелентій Смотрицький. Наприклад Є. Славинецький, синтезовану структурну культуру московсько-монголо-татарську, яка укоренилася в Московській державі, зумів вивести на європейський шлях розвитку. Отримавши блискучу освіту в Київській Академії й потім продовживши навчання за кордоном, написав 150 оригінальних творів теологічного й світського змісту, вивівши тим самим Московську державу з темряви науково-релігійного мракобісся на український, або східноєвропейський шлях розвитку. В 1664 році у Москву прибувають вчителі з географії, історії, педагогіки, медицини та мовознавства. Яскравою особистістю являється випускник Києво-Могилянської Академії Семеон Полоцький, майбутній визначний, науковий, освітній діяч, вчений, поет - Московської держави. З його прибуттям пов’язується заснування російської силабічної поезії й красномовства, це його

твори увійшли у золоту скарбницю української культури XVII століття. Власне, він приймає від царя запрошення і починає вчити царських дітей царевичів Олексія, Федора, царівну Софію, пізніше і царевича Петра. Симеон Полоцький приймав участь в заснуванні придворного театру й написав для нього популярну комедію “Притча о блудном сыне”. Джерела відмічають, був він людиною високої освіти, мав великий вплив на російські державні структури, це він заснував в московському Спаському монастирі школу, а в 1680 році приймав участь у написанні проекту Слов’яно-Греко-Латинської Академії, займався вдосконаленням державної писемності, російської мови і відіграв ключову роль у становленні майбутньої Слов’яно-Греко-Латинської Академії[10,с.197-198]. Власне, прибувши з України високоосвічені вчені: Є. Славинецький, А. Сатановський, а також І. Гізель, І. Галятовський, Л. Баранович стояли біля витоків майбутньої російської літератури, російської поетики, як і основоположниками молодого російської культури взагалі. Перелічити всіх українців, які стояли біля витоків нової російської культури дуже важко, це питання, на жаль, ще слабо розроблене у російській історичній науці і до сьогоднішнього дня майже зовсім не ставилось і не вивчалось, однак ясно, що чільними реформаторами Московської держави були українці. Серед них видне місце також займає професор Києво-Могилянської академії Стефан Яворський, який був не лише визначний науковець, педагог, а й поет. Внаслідок широкомаштабної діяльності його призначають у 1700 році “местоблюстителем” - заступником патріаршого престолу в Москві. Стефан Яворський бере участь у реформуванні Слов’яно-Греко-Латинської Академії, яка відкрита вченими-українцями у 1687 році, продовжувала активно функціонувати і потребувала в реформуванні на зразок Києво-Могилянської Академії. Слід зауважити, що улаштування і робота Слов’яно-Греко-Латинської Академії була настільки потужна, що московське суспільство зразу відчувало її перевагу над російськими школами. Усе це дає право нам наголосити, що у 1687 році українська культурність була набагато вища. Не буде перебільшенням твердження, що саме українські вчені, використовуючи багатий досвід розбудови і діяльності української науки, були першими вчителями в Московській державі, які заклали державні школи, вони брали участь у становленні вищих учбових закладів, були виразниками становлення російської новітньої культури. З 1700 року Стефан Яворський бере участь у реформуванні навчальних закладів в Московській державі, зокрема Слов’яно-Греко-Латинської Академії. Рівень освіти в академії був настільки високий, що у ній вчилися представники не тільки середнього прошарку московської держави, а й представники знаті: Ромадановські, Шереметьєви, Гордони і багато інших. Про високий авторитет, очолюваної Стефаном Яворським, академії, говорить і той факт, що такий визначний діяч російської науки і культури як Г.В. Лейбніц, розробляючи план організації Російської Академії Наук, звертається з листом за допомогою не до кого-небудь, а саме до Стефана Яворського. Зауважимо, що з двадцяти членів фундаторів Російської академії наук, двадцятьоро були вчені з України[7,с.12-13]. Визначним українським релігійним, культурним, громадським діячем, пійтом був ректор Києво-Могилянської Академії Феофан Прокопович. Скоро Феофана Прокоповича покликали до Москви і призначили віце-президентом Синоду. Він стає радником Петра I з питань освіти, науки і культури. Феофан Прокопович, побачивши відсутність будь-якої навчальної системи у Росії, поставив перед Петром I питання про відкриття мережі духовних шкіл для простолюдинів. Окрім цього він заснував у своєму домі школу для сиріт “усякого звання”, котрих потім влаштовував навчатися до академічної гімназії. Його буквар “Первое учение отрокам” витримав 12 видань. За п’ять років свого перебування в Росії Феофан Прокопович протегував багатьом талановитим людям. Збереглися свідчення, що власне він протегував юному М. Ломоносову, говорячи останньому: “не бійся нічого, я твій захисник”. Скоро по цьому ми уже бачимо М. Ломоносова студентом Києво-Могилянської Академії[7,с.12-13]. З 1701 року по вимозі Петра I до Москви направляють шістьох викладачів Києво-Могилянської Академії, а пізніше за указом Синоду, цей ритуал став щорічним. За цей же період з 1701 по 1762 рік на посади професорів у Московську Академію було направлено близько 100 українців. За період з 1701 до 1762 року Слов’яно-Греко-Латинська Академія в Москві мала 21 ректора, з них 18 були українцями-вихованці Києво-Могилянської Академії. Перші праці з граматики слов’янської мови, словники, історичні твори та інші зразки наукової літератури прийшли в Москву, власне, з України, або були написані професорами українцями, які перенесли сюди з берегів Дніпра на береги ріки Москви свої наукові напрацювання[7,с.12-13]. Аналіз джерел дозволяє нам говорити, що переселення українських інтелектуалів до Москви проходило не з їх власної волі. Факти свідчать, що у 1709 році Петро I добився скорочення набору учнів і навчального процесу з 2000 до 161, змушуючи насильно переселятися під конвоєм кращі просвітницькі сили України до Москви. Хоча вони, як наголошувалось вище, і починають відігравати чи не головну роль у культурному і духовному розвитку Російської держави, однак усі свої напрацювання у них пов’язані уже в Москві, за які вони отримують обдарування від російських можновладців і інколи діють не в інтересах свого власного українського народу. Так, Стефан Яворський став митрополитом Рязанським, “місцєблюстителем” патріаршого престолу, президентом Святійшого Синоду; ректор Київської академії Феофан Прокопович - заступником президента Святійшого Синоду і

автором “Духовного Регламенту”, трактату, узаконив владу царя над церквою. Він став ідеологом абсолютистських тенденцій російського самодержавства, що видно із його твору “Правда воли монаршей”. В цей же час, як свідчать джерела, багато керівних посад у Синоді утримують власне українці, у 1721 році з 11 його членів 5 - були українцями, в тому числі президент і віце-президент. В 1746 - з 8 членів Синоду - 6 українців, у 1751 році 10 членів Синоду - 9 українців. Був час коли усі єпископські кафедри займали тільки вихідці з України, водночас сприяючи поширення освіти, засновуючи по різних регіонах Російської держави семінарії та коли, продовжували очолювати Московську Слов'яно-Греко-Латинську Академію. Як наголошують джерела, що ректорами і префектами академії до 1757 року були майже всі українці, які направлялися розбудовувати освітні заклади по усій Російській державі. Так Сильвестр Головацький очолював Казанську колегію, Варлаам Ієницький заснував семінарію в Суздалі, Пскові, Коломні, Астрахані. Вельямін Пуцек-Григорович та Іларіон Роголаєвський заклали підвалини Казанської духовної академії. Амвросій Юшкевич, майбутній президент Синоду, заснував Новгородську семінарію, Гедіон Вишневський-Слов'яно-латинську школу в Смоленську і школи в Дорогобужі, Рильську, Білій, В'язьмі. Лаврентій Горка-семінарію у Вятці, Герман Концевич-Слов'яно-латинську школу в Холмогорах. Арсеній Моцієвич-семінарію в Ярославлі, Серапіон Лукашевич у Владимирі, Кирило Флоринський у Троїцько-Сергієвому посаді, єпископ Іркутський Інокентій (Кульчицький) - три школи для монголів. Інший єпископ Іркутський Інокентій (Нарунович) наvertsав на православ'я тунгузів, Філофей Лещинський-камчадалів. За даними російського дослідника К.В. Харламовича серед 127 архиєреїв, які в 1700-1762 роках обіймали російські кафедри - 70 - українці, 43 - росіяни, 3 - греки, 3 - румуни, 2 - серби, 2 - грузини. П'ять українців були митрополитами, причому Дмитрія Ростовського, Іосафа Білгородського, Інокентія Іркутського канонізовано як святих. У цей же час до 1758 року на десять незайнятих кафедр призначено 9 українців і лише 1 росіянин. За словами О. Брюкнера - український вплив європеїзував Москву, однак слід наголосити, що українці, дбаючи в першу чергу про розквіт Російської імперії, нічого практично у цей час не зробили для закладення початку діяльності української діаспори в Росії, вони не зуміли згуртувати хоча б один могутній та діяльний культурний чи науковий, чи навіть український осередок. Вони, на жаль, не зберегли свою мову і скоро позабули свою культуру. Відірвані від основного народного дерева вони не тільки самі асимілювалися, а й сприяли асиміляції новим хвилям українських переселенців у Росії. Розсіявшись по величезних просторах Російської імперії, вони дуже швидко стали “руськими”, не залишаючи за собою свого самобутнього українського сліду. Однак, їхня клопітка праця на широких просторах Російської імперії не може бути залишена поза увагою, вона була домінуючою і оприділювала розвиток Росії як європейської держави, на нашу думку, тільки завдяки їм і тільки з кінця XVI - поч. XVII століття [14, с.25-26]. Таким чином, вплив України на організацію вищої, як світської богословської школи в Москві, не може бути предметом дискусії, у зв'язку з цим більшість вчених з України переселялось у Московське царство, на нашу думку, просвітницьким шляхом. З таким переселенням освічених українців в цілому були згодні, бо освічені люди були конче потрібні Московській державі. З'ясовуючи причини бурхливого культурно-освітнього розвитку з XVI по XVIII століття у Московському царстві М.П. Драгоманов наголошував, що Україна у XVI-XVIII століттях науково швидше розвивалась тому, що її стремління простягались до Західної Європи, і збагачувалась вона, власне, науково, літературно і культурно через свій південно-західний регіон, а не через Москву і у подальшому Петербург. Власне, у цей час українська наука, література, культура стояла вище російської. Аналізуючи факти культурної історії з другої половини XVII століття і особливо з початку XVIII століття М.П. Драгоманов наголошував: “Великоросія ще у XVII-XVIII століттях була у культурному розумінні набагато біднішою і культурно слабкішою країною ніж Україна, по відношенню до масової культури. Залишалась вона такою і на протязі усього XVIII століття, і тільки внаслідок “Петровських реформ” у Великоросії сталися суттєві науково-культурні зміни. Великоросія зробила скачок вперед, який дав їй можливість на початку XIX століття перетягнути і зацікавити як матеріально, так і духовно передові культурні і інтелектуальні сили українського народу, які знаходячи в Москві високооплачувану роботу, займали високе наукове й державне становище і переселялись у Москву” [4, с.1176-238; с.21, с.28]. У подальшому український вплив на Російську державу був досить сильний, він певною мірою європеїзував Москву. Кращі просвітницькі сили України були переведені до Москви і відігравали там чи не головну роль у культурному і духовному житті Російської держави. Сам Петро I був змушений у одному своєму листі до українського гетьмана І. Мазепи визнати, що народ український: “умён, но мы можем быть от этого не в авантаже” [3, с.12]. Окрім освітньо-культурного переселення історична наука знає і масове переселення українців у межі Московського царства, особливо сильна хвиля якого засвідчується джерелами на початку XVII століття. У цей час українське населення поширювався головним чином у прикордонні російські області, зокрема Курщину і Воронежчину. У часи Козацької держави XVII-XVIII століття, ця територія Слободжанщини вважалась внутрішньою територією Української держави з виключно українським населенням і типовою для усіх

решти територій структурою влади, поділяючись на такі полки: Сумський, Ахтирський, Харківський, Ізюмський, Острогозький. Характерно, зауважував з цього приводу М.С. Грушевський, населення Слобідської України зберегло свою українську самобутність і у XX столітті, що дає нам право сказати, що і у наш час Курщина і Воронежчина теж являються українськими етнічними регіонами[1,с.20-21]. Розглядаючи документи по українсько-російських контактах, починаючи з часу перших взаємообмінів делегацій, ми бачимо, власне, уже в цей час порушувалися питання про населення прикордонних російських земель українськими селянам і козаками. Однак, коли у цей час Московська держава давала згоду на таке поселення, то тільки з одною умовою, захисту своїх внутрішніх територій від нападу кримських татар[11,ст.122277]. Однак, слід зауважити, що переселення українців до Росії після злополучного 1709 року проходило і насильницьким шляхом. Джерела розказують, що усі полонені козаки після Полтавської битви були заслані як каторжани на будівництво Петербурга, туди ж були виселені жителі українських міст, які підтримували гетьмана І. Мазепу. Київська дослідниця Н. Дзюбенко наголошує, що на кістках запорізьких козаків, українських міщан і селян зводилась на Неві нова столиця Російської імперії[3,с.12-13]. Подальші джерела розповідають про великі переселення українців до Росії наприкінці XVIII століття, які були спричинені зруйнуванням у 1775 році Запорізької Січі. Відтоді ця територія подарована козакам Катериною II, стала новим неприступним бастионом Російської імперії у передгір'ях Кавказу і об'єктом вивчення питання розселення українців в Російській державі у XIX ст., що є предметом подальшого дослідження...

Бібліографічний список

- 1.Грушевський М.С. Украина и Украинство. Украинская жизнь. - М., 1912. - №1.
- 2.Дзюба Е.Н. Просвещение на Украине: Вторая половина XVI-первая половина XVIII века. - К.,1987.
- 3.Дзюбенко Н. Українці в Росії. Голос України. - К.,1992. - №166 (416).
- 4.Драгоманов М. Чудацькі думки про українську національну справу. Друге видання накладом І.Франко. - Львів,1892.
- 5.Драгоманов М.П. К вопросу о самостоятельности украинской культуры. Украинская жизнь. - М.,1912. - №6.
- 6.Ключевский В.О. Курс Русской Истории. - М., 1991.
- 7.Крип'якевич І. Побут. В книзі: Історія української культури. - К.,1994.
- 8.Мазур П. Отчі світильники. Голос України. - К.,1992. - №165 (415).
- 9.Мануйленко А. Освіта в Росії і Україні в XIV-XIX ст. Історико-Філологічний Увісник Українського Інституту.- М.,1997. - Т.І.
- 10.Мединский Е.Н. Школа и педагогическая мысль в Русском государстве на Украине и в Белоруссии в XVII веке.- М., "Советская педагогика", 1953. - № 9.
- 11.Огієнко. І. Українська культура: коротка історія культурного життя українського народу. - К.,1918.
- 12.Полное Собрание Законов. - М.,1764. - Ст.122277.
- 13.Пресняков В. Лекции по Русской истории. - М.,1993.
- 14.Руський літопис. - К., 1989.
- 15.Сергійчук В.С. Східна діаспора. Московщина. Наука і суспільство. - К.,1995. - №1/2.
- 16.Соболевский А.И. Образованность Московской Руси XV-XVII века. - Спб., 1984.
- 17.Фино-Угры и Киевская Русь. - М.,1987.
- 18.Хижняк З.И. Киево-Могилянская академия. - К.,1988.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2014.

Віктор Ідзьо

Українці в Російській державі

Анотація: В статті досліджуються українці в Російській державі.

Основний акцент концентрується на процесі і часі переселення, заснування та розвитку українських поселень на території Росії.

Ключові слова: Українці в Російській державі, українські поселення в Росії, процеси розвитку.

Annotation: *Ukrainians in the Russian State are researched in the article.*

The main emphasis is put on on the process and time of Ukrainian settlements migration, foundation and development on the territory of Russia.

Key-words: *Ukrainians in Russian State, Ukrainian settlements in Russia, development processes.*

УДК 930(477)

Владимир Кабузан

**Украинская колонизация Дальневосточного края (Амурской и Приморской областей)
во второй половине XIX - начале XX вв. (1850-1917 гг.).**

Аннотация: *В статье исследуется украинская колонизация Дальневосточного края (Амурской и Приморской областей) во второй половине XIX - начале XX вв. (1850-1917 гг.).*

Ключевые слова: *Украинская колонизация, Дальневосточный край, вторая половина XIX - начало XX веков, Амурская область, Приморская область.*

История заселения Дальнего Востока во второй половине XIX - начале XX вв. все еще остается недостаточно изученным участком нашей исторической науки. В существующих исследованиях, как правило, освещаются лишь отдельные аспекты этого довольно сложного процесса и при том - обычно лишь за отдельные небольшие отрезки времени. Особенно слабо разработан вопрос об этнической структуре переселенческого движения в Амурскую и Приморскую области. Между тем, имеющиеся данные о губерниях выхода переселенцев позволяют, по крайней мере в общих чертах, осветить эту проблему.

Интересные сведения о процессе заселения Дальнего Востока с указанием районов выбытия переселенцев содержатся в исследованиях русских ученых М.И. Венюкова, Г.Е.Грум-Гржимайло, Ф.Ф. Буссе.

М.И. Венюков изучал ход колонизации Дальнего Востока в первые годы после его включения в состав России. Он убедительно показал решающую роль населения сибирских губерний, и в первую очередь Забайкалья, в деле заселения края в период 1858-1869 гг. (Венюков М.И. Состав населения Амурского края. ИРГО, СПб., т.VII, 1871, с. 387-396; его же. Воспоминания о заселении Амура в 1857-1858 гг.- Русская старина, 1879, январь, с. 81-112; февраль, с. 267-304). Г.Е. Грум-Гржимайло подробно исследовал характер заселения и хозяйственного освоения Амурской области в 1857-1893 гг. За каждый год он приводит сведения о губерниях выхода и районов водворения мигрантов (Грум-Гржимайло Г.Е. Описание Амурской области. СПб., 1894). Хотя автор и не ставил перед собой задачи определить национальный состав переселенцев, приводимые им конкретные данные позволяют сделать немало интересных наблюдений по этому вопросу. В частности, можно указать на решающую роль населения Левобережной Украины и особенно - Полтавской губернии в деле колонизации Приамурья в 80 - начале 90-х годов XIX в. Ф.Ф.Буссе проанализировал процесс заселения Южно-Уссурийского края Приморской области в 1883-1893 гг. (Буссе Ф.Ф. Переселение крестьян морем в Южно-Уссурийский край в 1883 г. СПб., 1896.). Здесь автор показал, что в рассматриваемый период Приморье заселили преимущественно жители Левобережной Украины, в первую очередь - Черниговской губернии.

К сожалению, никто из указанных исследователей не ставил перед собой цели исследования этнического состава новоселов, прибывших на Дальний Восток. Особенно мало сведений по этой проблеме имеется в исторической литературе по периоду с 90-х годов XIX до начала XX вв.

В настоящей работе я предпринимаю попытку определить абсолютную и относительную численности украинского населения, переселившегося на Дальний Восток из различных частей Российской империи в 1850-1916 гг.

Для освещения этого вопроса использованы преимущественно архивные источники: материалы административно-полицейских исчислений (отчеты и обзоры губернаторов Амурской и Приморской областей); официальные данные Переселенческого управления МВД о численности, местах выхода и прибытия переселенцев и т.д. Наиболее полные данные, по моему мнению, содержатся в отчетах и обзорах губернаторов. Помимо уточненных сведений о численности переселенцев здесь приводятся показатели числа временных поселенцев (рабочих на золотых приисках, строительстве железных дорог и т. д.), прибывших на Дальний Восток.

Сведения о губерниях выхода мигрантов представляют собой один из основных источников, который позволяет, хотя бы и косвенным путем, но все же с минимальными погрешностями судить об их этническом составе. Поскольку известно, что основную часть населения Левобережной и Правобережной Украины составляли украинцы, то можно с рядом оговорок считать, что выезжавшие оттуда переселенцы были украинцами.

Заселение и хозяйственное освоение Дальнего Востока началось еще до заключения Айгуньского и Пекинского договоров России с Китаем 1858-1860 гг. С 1850 г. на неразграниченной по Нерчинскому миру территории начали создаваться русские поселения за счет поселенцев из Иркутской губернии и Нерчинской области. В 1856 г. эти земли были включены в состав Приморской области (Николаевский округ).

Проникновение российских подданных в верхнее и среднее течение р. Амур началось в 1856 г., когда забайкальскими казаками было построено здесь три военных поста: Зейский, Кумарский и Хинганский. В 1858 г. на этой территории была образована Амурская область.

После 1858 г. темпы освоения и заселения Дальнего Востока ускоряются.

Однако до 1853 г. переселенцы с территории Украины не принимали сколько-нибудь активного участия в деле колонизации Дальнего востока. Его территория заселялась тогда преимущественно за счет населения соседних сибирских губерний, в первую очередь - Нерчинской. В 1850-1852 гг. из Нерчинской области на Дальний Восток прибыло 17827 душ казаков, что составило 28, 38% всех новоселов этого периода.

Среди мигрантов были выходцы из Украины (из Полтавской, Харьковской, Таврической губерний), однако в небольшом числе. Переселенцы - крестьяне 1850-1852 гг. составили всего 19, 84% всех осевших на Дальнем Востоке. Мигрантов (12461 чел. обоего пола), причем среди них преобладали выходцы из Сибири и Центрально-Земледельческого района.

В 50-70-х годах XIX в. жители Левобережной Украины принимали активное участие в заселении Северного Кавказа и Новороссии. Последняя сама еще продолжала заселяться, а Правобережная Украина не играла заметной роли в переселенческом движении. Так, например, из Полтавской губернии в 1861-1876 гг. выселилось 6430 семей, из которых 34, 7% перешло на жительство в Новороссию (2234 семьи), 50, 2% - на Кавказ (3233 семьи) и только 0, 1% - в Сибирь и на Дальний Восток (7 семей) (Переселение из Полтавской губернии с 1861 г. по 1 июля 1900 г. Выпуск I. Полтава, 1900, с. 12).

Ситуация стала меняться с 1883 г. В 1882 г. Генерал-губернатор Восточной Сибири Д.Анучин предложил для ускорения заселения Южно-Уссурийского края переселенцами из Европейской России организовать перевоз крестьян морем на казенный счет (ЦГИА СССР, ф. 1284, оп. 194, д. 57, лл. 11-12). Это предложение было принято, и начиная с 1883 г. через Одесский порт в Южно-Уссурийский край направились первые партии новоселов. При выборе районов выселения МВД отдавало предпочтение губерниям Левобережной Украины, так как здесь в эти годы особенно усилилось малоземелье крестьян и относительное аграрное перенаселение. Это было обусловлено как высоким удельным весом в Полтавской, Харьковской и Черниговской губерниях помещичьего землевладения, так и сокращением размеров крестьянских наделов в связи с быстрым увеличением числа жителей за счет высокого естественного прироста. Кроме того, Левобережная Украина была сравнительно близка к южным портам, откуда осуществлялось переселение, а отсутствие там развитой промышленности не позволяло обезземеленному крестьянству найти надежные источники существования.

1 июня 1882 г. были опубликованы специальные правила о так называемом казеннокоштном переселении в Южно-Уссурийский край, согласно которым из Европейской России должны были ежегодно переселяться 250 семей (Там же, ф. 394, оп. 1, д. 45, л. 259). Помимо казеннокоштного в 80-90-е годы XIX в. осуществлялось и своекоштное (т.е. за свой счет) переселение крестьян на Дальний Восток. Для его дальнейшего стимулирования 26 января 1882 г. были изданы новые правила о переселениях, которые фактически повторяли правила 1861 г. (Унтербергер П.Ф. Приморская область. 1856-1898 гг. Очерк. СПб., 1900, с. 72). По этим правилам переселенцы освобождались от рекрутской повинности в течение 10 наборов. Кроме того, они навсегда освобождались от уплаты подушной подати и лишь по истечении 20-летнего срока должны были уплачивать поземельную подать.

К 1884 г. стало очевидно, что большее число крестьян имеет желание и средства для переезда на Дальний Восток за свой счет. Поэтому начиная с 1886 г. казеннокоштное переселение было полностью заменено своекоштным. Одновременно с оживлением миграционного движения в Приморье, осуществлявшимся по морю усиливаются темпы заселения Приморья сухопутным путем.

Разрешение на переезд предоставлялось теперь лишь сравнительно обеспеченным крестьянским семьям, т.к. каждая семья должна была привезти с собой не менее 600 руб. и обзавестись на новом месте всем необходимым (Головачев П. Россия на Дальнем Востоке. СПб., 1904, с. 69).

Таблица 1 показывает, что в течение 1883-1905 гг. на Дальний Восток окончательно эмигрировало (не считая вернувшихся обратно) 166.384 чел. обоего пола. Из этого числа на долю украинских губерний пришлось 109.510 чел., или 65, 82 % общего числа мигрантов. Больше всего их прибыло из Левобережной Украины (65.957 чел., или 39, 7%). Правобережная Украина дала 30.470 чел., или 18, 3%, а Новороссия - 13.083 чел., или 7, 9% общего числа переселенцев.

Из других районов России, давших основную массу мигрантов на Дальний Восток, следует выделить Сибирь (около 20% переселенцев) и Центрально-Земледельческий район (5, 1%).

Характерно, что в 1893-1902 гг. этот показатель снизился до 63, 1%, а в начале XX в. (1903-1905 гг.) повысился до 80, 9%.

Амурская область заселялась новоселами, прибывшими сухим путем без государственной помощи. Это наложило свой отпечаток на состав мигрантов. Доля жителей Украины здесь оказалась гораздо ниже, чем в соседней Приморской области и составила 47, 9% общего числа всех лиц, осевших в области в 1883-1905 гг. (32.371 чел.). Характерно, что в 1883-1892 г. доля мигрантов из Украины здесь достигала 47, 7 %, в 1893-1902 гг. - понизилась до 45, 6%, однако в 1903-1905 гг. сильно возросла, достигнув 2/3 общего числа новоселов (66, 8%). Тем не менее в целом за указанный период выходцы из Украины не достигали половины общего числа всех переселенцев.

Показательно, что большая часть украинского крестьянства прибыла на Амур из Полтавской губернии (20.884 чел., или 64, 5% всех новоселов из Украины и 30, 9% всех переселенцев, прибывших на Амур - в Амурскую область). Участие жителей других губерний Украины в деле заселении Приамурья было сравнительно скромным: Харьковская губерния дала 1.351 чел. переселенцев, Черниговская - 1.187, Киевская - 977, Подольская - 1.013, Екатеринославская - 1.876, Кубанская - 1.677 и т. д.

Переселенческое движение с территории Левобережной Украины было наиболее значительным в 1883-1884, 1894-1895 и 1901-1903 гг. Резкое его ослабление, когда численность лиц, прибывших на Амур, не достигала и сотни человек, отмечалось в 1886-1887, 1890-1891, 1897-1899 и 1904-1905 гг. Увеличение числа мигрантов имело место, как правило, в неурожайные годы. Правобережная Украина (Киевская и Подольская губернии) начинает выбрасывать сравнительно небольшие партии переселенцев лишь начиная с 1900 г. При этом население Волынской губернии не принимало никакого участия в этом процессе. Жители же Новороссии стали принимать активное участие в заселении Приамурья только с начала XX в.

Несколько иная ситуация наблюдалась в Приморской области. До 1903 г. довольно много переселенцев прибывало морем в Южно-Уссурийский край преимущественно из близких к Одессе губерний Украины. Всего с 1883 по 1905 гг. сюда переселилось из Украины 77.139 чел., что составило 78, 1% всех новоселов. Как следует из табл. 1, до 1905 г. доля выходцев из Украины в общем числе переселенцев в Приморье никогда не опускалось ниже 75%. Это позволяет утверждать, что в 80-е гг. XIX - начале XX вв. Приморье (главным образом, Южно-Уссурийский край) заселялось и осваивалось жителями Украины. Большая часть украинских мигрантов выбыла из Черниговской (24.812 чел., или 25, 1% всех новоселов) и Полтавской (17.194 чел., или 17, 4%) губерний Левобережной Украины. В целом же Левобережная Украина дала 42.535 чел., или 43, 1% всех переселенцев (55, 1% всех выходцев из Украины).

Первоначально, в 1883-1888 гг., в Южно-Уссурийский край прибывали преимущественно крестьяне из Черниговской губернии. С 1889 г. становится заметным также приток мигрантов из Полтавской губернии, и с 1893 г. она в отдельные годы (1893-1894, 1898, 1901-1903 гг.) даже выходит по этому показателю на первое место, опережая Черниговскую губернию.

Своеобразное место занимала Киевская губерния. Две другие губернии Правобережной Украины (Волынская и Подольская) дали мало переселенцев. Киевская же губерния опередила Черниговскую и вышла на первое место, выбросив 27.291 чел. крестьян (27, 6% общего числа переселенцев за период 1883-1905 гг.).

Интересно также, что переселение из Киевской губернии в Южно-Уссурийский край началось лишь с 1896 г., но уже со следующего 1897 г. она выходит на первое место по числу переселенцев и устойчиво сохраняет его до конца рассматриваемого периода. Новороссийские губернии в 80-90-х годах XIX в. не играли еще сколько-нибудь заметной роли в заселении Приморья.

Успешное заселение Дальнего Востока привело к тому, что в 1900 г. правительство отменило правила 1861 г., на основании которых осуществлялась колонизация края в течение всей второй половины XIX в. 22 июня 1900 г. были утверждены новые "Временные правила для образования переселенческих участков в Амурской и Приморской областях" (Обзор земледельческой колонизации Амурской области. Благовещенск, 1913, с.126). На основании этих правил с 1 января 1901 г. вместо 100-десятинного семейного надела переселенцы получали на каждую мужскую душу не свыше 15 десятин удобной земли. Новые правила поставили переселенцев XIX в. в привилегированные условия по сравнению с новоселами начала XX в. Тем не менее проведение Сибирской железной дороги и усиливающееся обезземеливание

крестьянства в европейской части России привели к увеличению числа крестьян, переселявшихся на Дальний Восток, даже невзирая на новые правила. В 1902 г. была открыта Китайская Восточная железная дорога (КВЖД), которая соединила Приморскую область с остальной частью страны сплошным рельсовым путем, что создало в Приморье особенно благоприятные для переселенцев туда условия (Материалы по обследованию крестьянских хозяйств Приморской области. Старожилы - столетники. Т.Ш. Саратов, 1912, с. XXXI).

В 1906-1917 гг., т. е. в период проведения столыпинской аграрной реформы, темпы заселения и хозяйственного освоения Дальнего Востока еще более ускорились. Право на переселение теперь получили малоимущие и неимущие слои крестьянства, т.к. правительство сознательно поощряло перевод сельской бедноты на окраины государства. При помощи переселения этих категорий крестьянства правительства стремилось уменьшить остроту малоземелья в центральных губерниях.

В 1906-1917 гг. осваивались главным образом Южно-Уссурийский край Приморской области, а также Амурская область, однако одновременно с этим увеличилось число переселенцев, оседавших в Хабаровском и даже северном Удском округе Приморской области.

Всего в течение 1906-1916 гг. положительный баланс миграций на Дальний Восток составил 259.522 чел. Эти данные свидетельствуют о том, что темпы заселения Приморья и Приамурья резко возросли в начале XX в., в период действия столыпинской аграрной политики. Украинские переселенцы составляли в этом числе 166.787 чел., или 64, 3% общего числа. Характерно, что именно в 1906-1916 гг. сюда прибыла большая часть выходцев из Украины (60, 4% всех переселенцев периода 1850-1916 гг.). Как и в предшествующее время более половины всех этих мигрантов дала Левобережная Украина (84.116 чел., или 32, 4% всех переселенцев 1906-1916 гг. и 50, 4% переселенцев из Украины), Правобережная Украина (61.206 чел., или 23, 6% переселенцев), а также Новороссия (21.461 чел., или 8, 3% переселенцев).

Следует указать, что несмотря на увеличение числа выходцев из Украины по сравнению с предшествующим периодом (в 1883-1905 гг. их было 109.510 чел.) их доля в общем числе мигрантов снизилась с 65, 8 до 64, 3%. Характерно также, что теперь на Дальний Восток прибывали новоселы буквально из всех губерний страны.

Благодаря возросшему притоку населения из европейской части России и Сибири на Дальний Восток удельный вес украинского и русского населения там возрос с 76% до 81, 9%, или с 382.588 до 776.678 чел., в т.ч. в Амурскую область - со 142.369 чел. до 288.063 чел. и в Приморской - с 240.189 до 488.613 чел. В 1906-1916 гг. увеличивается не только абсолютная, но и относительная численность переселенцев из Украины, прибывавших в Амурскую область. Всего в эти годы сюда приехало 64.169 чел. из Украины, что составляет 69, 8% всех мигрантов.

Как и ранее, основная их масса выбыла из Левобережной Украины (35.825 чел., или 39% всех переселенцев). На долю жителей Правобережной Украины пришлось 14.085 мигрантов (15, 3% всех переселенцев) а Новороссии - 14.259 чел. (15, 5%). Больше всего было выходцев из Полтавской губернии (21.163 чел., или 23% всех переселенцев), на втором месте находилась Киевская губернии (8.764 чел.), затем шли Харьковская (7.816 чел.), Черниговская (6.346 чел.), Подольская (5.314 чел.) и т.д.

Переселенческое движение с территории Левобережной Украины было наиболее значительным по масштабам в первые годы рассматриваемого периода (в 1907 г. - 4.915 чел., в 1908 г. - 3.729 чел., в 1909 г. - 6.432 чел., в 1910 г. - 7.568 чел.), что было связано с рядом неурожайных лет в европейской России. В 1911-1913 гг. темпы миграционного движения сокращаются (в 1911 г. - 1.133 чел., в 1912 г. - 1.060, в 1913 г. - 2.802 чел.). Вновь они возрастают лишь в 1914 г. прибыло 7.074 чел.), что явилось следствием открытия движения по Амурской железной дороге.

Такая же ситуация имела место и в Правобережной Украине, причем жители Волынской губернии по-прежнему не принимали участие в деле заселения Дальнего Востока.

Несколько возросла роль Новороссии в этом процессе, при этом большая часть новоселов здесь выезжала из Бессарабской губернии.

Приморская область в 1906-1916 гг. также заселялась в основном за счет выходцев из Украины. Из общего числа 167.547 чел., осевших в области в эти годы, 102.618 чел. приходилось на долю украинских переселенцев, т.е. доля последних достигала 61, 3%. При сравнении этих показателей с данными за 1883-1905 гг. можно убедиться, что удельный вес выходцев из Украины резко снизился при некотором приросте абсолютной их численности: с 77 тыс. до 103 тыс.

Как и ранее, большую часть мигрантов составляли жители Левобережной Украины. Их удельный вес снизился при этом с 43, 1% до 28% при росте абсолютной численности с 42.535 до 48.291 чел. Это свидетельствует о том, что роль населения Левобережной Украины в заселении Приморья сильно упала. Этот процесс стал особенно заметным после 1908 г. Так, если в 1907 г. Левобережная Украина дала 23.567 чел. мигрантов в этот регион, а в 1908 г. - 9.700, то в 1909 г. - 4.623, в 1910 г. - 2.670 чел. и т. д.

Черниговская губерния по-прежнему занимала первое место по числу прибывших оттуда в Приморье переселенцев, и их доля в общем числе новоселов уменьшилась незначительно (с 25, 1% в 1883-1905 гг. до 21, 6% в 1906-1916 гг.) при большом увеличении их абсолютного числа (с 24.812 до 36.147 чел.).

Роль уроженцев Левобережной Украины в колонизации Приморья упала главным образом за счет сокращения абсолютного и относительного числа переселенцев из Полтавской губернии. Так, в 1883-1905 гг. из нее прибыло 17.194 чел., а в 1906-1916 гг. - только 7.459 чел. Из Харьковской же губернии как и ранее, прибывало мало мигрантов.

Население Правобережной Украины в 1906-1916 гг. стало принимать гораздо большее участие в заселении Приморья (в 1883-1905 гг. оттуда прибыло 28.480 чел., а в 1906-1916 гг. - 47.125 чел.), почти соответствует аналогичным показателям по Левобережной Украине. Характерно, что наряду с Киевской, значительную роль в этом процессе начали играть жители Волынской и Подольской губерний.

Участие населения Новороссии в заселении Приморья в 1906-1916 гг. несколько уменьшилось. Абсолютная численность переселенцев по сравнению с предшествующим периодом увеличилось незначительно (с 6.124 до 7.202 чел.), а относительная - с 6, 2% до 4, 3%.

Т.о. во второй половине XIX - начале XX вв. (1850-е - 1916 гг.) всего на Дальний Восток переселилось 488, 7 тыс. чел., из которых на долю выходцев из губерний Украины приходилось 276, 3 тыс. чел., или 56, 5% всех новоселов (можно сделать заключение, что мигранты с территории Украины были преимущественно украинцами по этнической принадлежности, поскольку в 1858-1917 гг. доля украинцев в районах выхода переселенцев была следующей: в Левобережной Украине, давшей большинство мигрантов, - 84-90%, в Правобережной Украине - около 80%, в Новороссии - 45% и т.д.). За это время общая численность украинского и русского населения там возросла с 3 тыс. до 748, 3 тыс. чел. Эти данные свидетельствуют о том, что среди переселенцев на Дальний Восток преобладало русское население. Украинцы составляли почти половину всех новоселов Амурской области (49, 8%) и более 60% - в Приморье. Это говорит о той огромной роли, которую украинский народ сыграл в заселении и хозяйственного освоения Дальнего Востока.

Подавляющая часть украинцев выбыла из Черниговской, Полтавской и Харьковской губерний Левобережной Украины и Киевской губернии Правобережной Украины. Эти губернии вместе взятые дали 78, 5% всех переселенцев из Украины. На первом месте находилась Черниговская губерния (25% всех новоселов, или 68.992 чел.), за ней следовали Киевская (24, 14%, или 66.709 чел.), Полтавская (24, 1%, или 66.703 чел.), и наконец Харьковская (5, 2%, или 14.381 чел.).

Интересно отметить, что на долю трех губерний Левобережной Украины пришлось более половины всех украинских переселенцев, осевших на Дальнем Востоке (150.076 чел., или 54, 3% их общего числа). И все же необходимо отметить, что большая часть крестьян, покидавших Левобережную Украину, оседала в Западной Сибири, на Северном Кавказе и в Казахстане. Так, их Полтавской губернии по неполным данным в 1858-1914 гг. выбыло 414 тыс. переселенцев, а на Дальний Восток прибыло осело 66, 7 тыс., или 16, 12% (Переселение из Полтавской губернии с 1861 по 1 июля 1900 г. Вып. I. Полтава, 1900, с. 1-2, 12, с.21-22; Вып. II, 1894-1901 гг. Полтава, 1905, с.52; ЦГИА СССР, ф. 1290, оп.4, д.755, лл.1-130). Из Харьковской губернии вышло 194 тыс. чел., а на Дальний Восток прибыло только 14, 3 тыс., или 7, 4% (ЦГИА СССР, ф. 1290, оп. 4, д. 755, лл. 1-130).

Приамурье и Приморье больше всего привлекали крестьян Киевской губернии. В 1890-1914 гг. из Киевской губернии выехало 209 тыс. чел. (ЦГИА СССР, ф. 1290, оп. 4, д. 755, лл. 1-130), из числа которых на Дальнем Востоке поселилось 66.709 чел., или 32%. Хотя эта губерния начала выбрасывать переселенцев лишь с конца 1880-х годов, ее роль в колонизации Дальнего Востока не уступала губерниям Левобережной Украины. Такова краткая история украинского переселенческого движения в Приамурье и Приморье во второй половине XIX - начале XX вв.

Таблица 1. Абсолютная и относительные численности переселенцев из губерний Украины в 1850-1916 гг. во всем населении, переселившемся на Дальний Восток (тыс. чел., %).

Области	Годы								
	1850—1882			1883—1892			1893--1902		
	из Украины	Всего	%	из Украины	Всего	%	из Украины	Всего	%
Амурская	---	34.257	---	6.414	13.449	47, 7	32.092	48.415	45, 6
Примор-ская	---	28.553	---	16.006	19.400	82, 5	52.074	69.134	75, 3
Итого	---	62.810	---	22.420	32.849	68, 3	74.166	117.549	63, 1

Годы								
1903—1905			1883—1905			1906--1916		
из Украины	Всего	%	из Украины	Всего	%	из Украины	Всего	%
3.865	5.786	66, 8	32.371	67.650	45, 9	64.169	91.975	69, 8
9.059	10.200	88, 8	77.139	98.734	78, 3	102.618	167.547	61, 3
12.924	15.986	80, 9	109.510	166.384	65, 8	166.787	259.522	64, 3

Источники:

Для Амурской области: ЦГИА СССР, ф.1265, оп.9, д.44, 137; ф.1281, оп.6, д.79; ф.1265, оп. 10, д. 160; ф.1281, оп. 6, д.88, 72, 66; оп.7, д.68, 55, 24, 28, 52, 72; ф.1284, оп. 67, д. 296, 310; оп. 69, д.308, 294, 260, 243, 308, 294, 341, 354, 358; оп. 70, д. 336, 10; ф. 1284, оп. 223, д. 15; ф. 1263, ж.ст. 143; ф. 1284, оп. 223, д. 42, 48; ф. 1315, оп. 1, д.3, лл. 141--175 об.; 207--208; ф. 1295, оп. 9, д. 137, оп. 10, д. 160; ф. 1281, оп. 6, д. 79; ф. 1263, оп. 51, ж. ст. 549, 622; ф. 1281, оп. 6, д. 66, 72; оп. 7, д. 24, 28, 52, 55, 68, 72; ф. 1284, оп. 223, д. 42, 43, 213, 200, 208, 242, 126, 223, 252, 224, 4, 10, 78, 240, 83; ф. 1263, оп. 51, ж. ст. 1055; ф. 1282, оп. 3, д. 243; ф. 1263, ж.ст. 576, 388; ф. 1282, оп. 3, д. 448, 542; ф. 1273, оп. 1, д. 35; ф. 1284, оп. 194, д. 110, 57, 137, 19; ф. 1273, оп. 17, д. 13, 22; ф. 1276, оп. 17, д. 14; ф. 1284, оп. 185, д. 64; оп. 194, д. 84, 20; ф. 1273, оп. 1, д. 13, 33; ф. 1284, оп. 194, д. 37; ф. 1263, ж. ст. 799; ф. 1284, оп. 194, д. 97, 104; ф. 1276, оп. 17, ж.ст. 654; ф. 1284, оп. 194, д. 103, 44, 75, 91, 69, 30, 56; ф. 1265, оп. 9, д. 44; ф. 1284, оп. 194, д. 93.

Для Приморской области: ЦГИА СССР, ф. 1265, оп. 9, д. 122; ф. 1281, оп. 6, д. 96, 3; ф. 1265, оп. 11, д. 178; ф. 1281, оп. 6, д. 166; ф. 1265, оп. 12, д. 137; ф. 1281, оп. 6, д. 103; ф. 1265, оп. 6, д. 117; ф. 1281, оп. 6, д. 82; оп. 7, д. 80, 83, 85, 91, 3, 5, 95; ф. 1284, оп. 67, д. 508; оп. 69, д. 37, 133, 96, 90; оп. 70, д. 65, 69, 145; ф. 1284, оп. 223, д. 121; ф. 1315, оп. 1, д. 3, лл. 45--141; ф. 1265, оп. 8, д.122; ф. 1281, оп. 6, д. 96; ф. 1265, оп. 10, д.20; ф. 1281, оп. 6, д.3; ф. 1265, оп. 11, д.29; ф. 1281, оп. 6, д. 5; ф. 1265, оп. 11, д. 178; ф. 1281, оп. 6, д. 116; ф. 1265, оп. 12, д. 137; ф. 1281, оп. 6, д. 103, ф. 1265, оп. 6, д.117; ф. 1281, оп. 6, д. 82; оп. 7, д. 80, 83, 85, 91, 3, 5; ф. 1263, ж. ст. 576; ф. 1281, оп. 7, д.95; ф. 1284, оп. 67, д.509; оп. 69, д.37, 81, 90, 96, 71, 103; оп. 70, д.65, 145, 69; оп. 223, д. 121, 168, 207, 255, 152, 120; ф. 1263, ж.ст. 527; ф. 1284, оп. 223, д. 11; ф.1282, оп. 3, д. 240, 499; ф. 1273, ж.ст. 35; ф. 1284, оп. 57, 75, 78, 44; ф. 1276, оп. 17, ж.ст. 213, 650; ф. 1284, оп. 194, д. 64, 20, 101, 115; ф. 1276, оп. 17, ж.ст. 955, 1050; ф. 1284, оп. 194, д. 4, 9, 45; ф. 1284, оп. 223, д. 81; ф. 1282, оп. 3, д.239; ф. 1292, оп. 1, д.784; ф. 1282, оп. 3, д.332; ф. 1284, оп. 194, д.57; ф. 1276, оп. 17, д. 485; оп. 4, д. 37; ф. 1284, оп. 194, д. 111, 43.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2014.

Володимир Кабузан

Українська колонізація Далекосхідного краю (Амурської і Приморської областей) у другій половині XIX- початку XX віків(1850-1917 рр.)

Анотація: В статті досліджується українська колонізація Далекосхідного краю (Амурської і Приморської областей) у другій половині XIX- початку XX віків(1850-1917 рр.).

Ключові слова: Українська колонізація, Далекосхідний край у другій половині XIX- початку XX віків, Амурської область, Приморська область.

Volodymyr Kabuzan

Ukrainian colonization of the Far East Region (Amur and Primorsk Oblast) in the second half of XIX - beginning of XX centuries (1850-1917)

Annotation: Ukrainian colonization of the Far East Region (Amur and Primorsk Oblast) in the second half of XIX - beginning of XX centuries (1850-1917) is researched in the article.

Key-words: Ukrainian colonization, the Far East Region in the second half of XIX – beginning of XX centuries, Amur Oblast, Primorsk Oblast.

**Переселення полтавців до Росії в кінці XIX - на початку XX століття
(за статистичними даними)**

Анотація: У статті розглядається проблема переселення полтавців до Росії в кінці XIX - на початку XX століття. Основний акцент концентрується на вивченні статистичних джерел.

Ключові слова: Росія, полтавці, статистичні джерела.

Дослідження питання переселення полтавців до Росії в кінці XIX - на початку XX століття, з огляду на його масштабність, найбільш цікавим вбачається з використанням статистичних даних. Тут дослідник отримає гарну підтримку з боку тих матеріалів, що збирались і публікувались Статистичним бюро Полтавського губернського земства. Це як і “Статистический ежегодник Полтавского губернского земства”, що періодично виходив з 1901 року, так і спеціальні окремі видання, що склались за дорученням земської управи, т.зв. “Переселение из Полтавской губернии с 1861 года по 1 июля 1900 года”, складені Д.І. Зверевим.

Особливе місце тут займає журнал “Известия обласной земской переселенческой организации”, створений у 1908 році. Спочатку він виходив 2 рази на місяць тиражем 1000 примірників. Згодом його обсяг і тираж збільшувались. Всього протягом 1908-1913 рр. побачило світ 60 примірників. У “Известиях” публікувалось безліч матеріалів, що стали гарною основою проведення наукових досліджень. Основною причиною масового переселення на нові землі в кінці XIX - початку XX століття було гостре малоземелля селян на Полтавщині, де до середини минулого століття середній розмір земельного наділу був приблизно 3,5 десятини на ревізку душу. До 1861 року в користуванні селян Полтавщини знаходилося 806.094 дес. землі, а після реформи стало 505.103 дес.[9, с. 643], тобто у колишніх поміщицьких селян було відрізано 300.961 дес. Це найвищий процент відрізків по Україні (37,7%). За даними подвірного перепису безземельних селян у Полтавській губернії було 54%, селянських дворів які мали від 3 до 6 десятин нарахувалось 24%[3, с. 20]. Офіційно визнавалось, що для забезпечення потреб сім'ї (з урахуванням податків і платежів), домогосподар повинен був мати близько 5 дес. на кожну особу чоловічої статі. Виходячи з цього 99,9% колишніх поміщицьких селян Полтавської губернії не могли як-небудь вести своє господарство [3; 9, с. 643]. Ціна землі, як і її аренда, протягом чотирьох років виросла у 5-6 разів[6, с. 103].

Переселення здавалось засобом до поліпшення матеріального становища та задоволення потреби у землі. Селяни прагнули переселення, не дивлячись на заборону, й готові були назвати свій вчинок відходом на заробітки, тимчасовою відлучкою, чи ще якимось чином тільки як-небудь вийти на простір[5, с. 53].

За час з 1874 до 1899 р.р. Полтавщина займала в Росії перше місце щодо виселень. Від 1877 до 1900 р.р. виселилось з Полтавщини 42.125 селянських родин[8, с.196]. За даними Всеросійського перепису населення 1897 р. в різних місцях Російської імперії проживало 443.115 чоловік, що народились на Полтавщині і з різних причин залишили її[9, с. 643].

Розміри переселення можна побачити із такого розрахунку: на 1000 чоловік природного приросту переселились з Полтавщини в 1886-1890 р.р. - 15,4 чол., 1891-1895 р.р. - 286,3 чол., 1896-1900 р.р. - 335,9 чол. [8, с. 196]. І це тоді коли в кожному повіті в середньому було по 218 тисяч мешканців[3].

Взагалом за час з 1861 по 1917 р.р. в різні регіони Російської імперії виїхало 817.709 полтавців [9, с. 643]. У 1908 р. було проведено обслідування переселенців, яке виявило, що з 100 хазяїв-переселенців було 9 безземельних, 8 - з 1-3 дес. землі, 17,7 чол. з 3-6 дес. землі, тобто 77% склали безземельні та малоземельні переселенці[8, с. 196].

Основними районами розселення полтавців у II половині XIX століття були: Північний Кавказ (35,26%), Південь України (30,91%), Сибір (16,75%), Дон (15,58%), Казахстан (6,24%) і Далекий Схід (5,26%) [5, с. 11-12]. Пізніше співвідношення дещо змінилось: 44,71% відіхали до Казахстану, 40,09% - в Сибір, 14,15% - на Далекий Схід, 1,05% - в Середню Азію [9, с. 643]. Виселялись також у райони Дону, Кубані, Ставропілля і Поволжжя[7].

Основними критеріями вибору місця переселення були не віддаленність району, клімат, ступінь розвитку транспорту і т.п., а кількість юридично вільних земель та можливість приписатись до якоїсь місцевої общини.

Наприклад, Ставропольська губернія, де густота населення була 6,17 чол. на квадратну версту і була можливість приєднатись до сільської общини, отримати наділ землі, прийняла 54,5% всієї кількості переселенців, що відіхали у цьому напрямку у 70-их роках XIX століття[5, с.17]. Одночасно до одного поселення причислялось 20-50 селян з однієї общини. Великий вплив на розвиток переселенського руху на Полтавщині склала переселенська політика царизму. Ще до 1861 р. уряд стимулював переселення українців

на Кубань для колонізації цих земель, проводились масові переселення селян в зону Транссибірської магістралі[5,с.119]. Правда, для тих хто хотів переселитись на інші території, не користуючись урядовими програмами, існувало багато перепон. Згідно положення від 19.02.1861 р. розглядались лише поодинокі звільнення селян з общини. Для цього селянин повинен був відмовитись від наділу, заплатити борги, внести податки по 1 січня наступного року і, головне, мати дозвіл общини, в яку він переходив. Потім потрібно було купити у власність ділянку землі не далі ніж за 15 верст від місця переселення[5,с.122]. Пільги на переселення мали лише ті, хто заселяли вільні землі в ході урядової програми. Але селяни розуміли це значно ширше виданих циркулярів і самостійно переселялись на землі не вказані в урядових розпорядженнях. Такі переселення вважались незаконними[5,с.124], селян повертали, на них накладались стягнення, тощо. Самовільні переселенці могли бути ув'язнені на строк до трьох місяців, а тих хто умовляв інших чекало довічне заслання у віддалені північні губернії[2,с.67].

У роки століпінської аграрної реформи переселенський рух отримав дієву підтримку з боку уряду, який, таким чином, намагався вирішити водночас дві проблеми, виселення селян з малоземельних областей і заселення вільних територій. Але попит на землю ріс швидше ніж встигали підготувати ділянок, що негативно відбивалося на господарстві і побуті переселенців[2,с.23].

Активну допомогу переселенцям надавало Полтавське губернське земство, що значно сприяло розвитку переселення з Полтавщини. Так тільки у 1907 р. послугами Полтавського земства скористалось біля 10.000 переселенців і ходаків[10,с.349].

Для більш успішної організації переселенської справи на основі досвіду полтавців було створено обласну (з кінця 1911 року - Південно-російська обласна) земську переселенську організацію, І установчий з'їзд якої пройшов 9-11 червня 1908 року у Полтаві за участю Полтавського, Катеринославського, Харківського та Чернігівського земств, а також Київського губернського комітету у справах земського господарства [9, с. 602]. Склад організації був не постійний, та у 1909 р. до неї ввійшли Херсонське та Воронежське земства, а в 1910 р. - Волинське і т.д. Робота велась за рахунок щорічних внесків земств-членів, розміри яких залежали від кількості переселенців з данної губернії протягом останніх трьох років. Максимального розміру бюджет досяг у 1914 р. - 150387 крб. Діяльність організації дозволила збільшити кількість переселенців вдвічі[9 с.603].

Серед конкретних задач організації були:

- огляд і умовне закріплення за організацією кращих з виділених переселенських ділянок;
- доведення до відома ходаків союзних земств місця знаходження цих ділянок;
- сприяння ходакам в організації ходатства й найшвидшому закріпленні за ними обранної землі;
- клопотання за своїх переселенців про видачу їм місцевим начальством позик на обзаведення житлом і господарством[10,с. 348].

Згідно з практикою Полтавського земства 3/4 переселенського фонду розподілялось між повітами прямо пропорційно числу малоземельних і безземельних господарств в них, а остання його частина — обернено пропорційно кількості приватновласницької землі, яка припадає на кожне незабезпечене землею господарство[11,с.41].

Однією з сторін діяльності земсько переселенської організації була організація поїздок ходаків для огляду нових земель: складались ходацькі та переселенські партії, які поміщали в безпересадочні поїзди і які супроводжували агенти організації[10,с.348]. Так циркуляром Полтавського губернатора земельним начальникам від 9 квітня 1912 р. за № 1117 було виділено навіть чотири поїзди спеціально для ходаків, які їхали через Кременчук і Полтаву[2,с.159].

У місцях переселення працювали спеціальні агенти, імена і адреси яких публікувались у виданнях організації[1,с.104; 2,с.177]. Їх чисельність інколи сягала 45 чоловік[9, с. 602]. Вони надавали всіляку допомогу переселенцям і ходакам: помічали маршрути огляду, рекомендували провідників, особисто їздили з ходаками оглядати землі, оформляли документи, надавали фінансову підтримку[2, с. 119]. Крім цього в обов'язки агентів входив також і збір інформації про наявність вільних земель і місцеві умови, яка надсилалась у вигляді звітів до організації. Звіти агентів регулярно публікувались у періодичних і окремих виданнях організації[1,с. 63; 2,с.118; 4]. У таких виданнях публікувались також і враження самих ходаків[4].

Переселенці потрапивши на нові місця, намагались не змінювати старий устрій свого життя: займались звичними справами, сіяли звичні культури. І, як дещо містичний талісман, вони привозили з собою назву з рідної землі. Так з'явилися Полтави, Полтавки, Новополтавки, Полтавські, Полтавчанські і т.п. На карті колишнього СРСР налічувалось близько 40 назв населених пунктів, що нагадували про вихідців-переселенців з Полтавщини[9,с.644].

Бібліографічний список

1. Известия областной переселенческой организации. - Полтава, 1911. Июль. - № 48.
2. Известия Южно-русской областной земской переселенческой организации. 1912. Апрель - май. - № 54.
3. Материалы подворной переписи Полтавской губернии 1900 года. Итоги по губернии. - Полтава, 1907.
4. Оленич-Гнатенко П.П. Поездка полтавских ходоков в Семиречье (с приложением мнений ходоков, участвовавших в экспедиции). - Полтава, 1907. 44 с.
5. Переселение из Полтавской губернии с 1861 года по 1 июля 1900 года. - Вып. 1: 1861-1893 г.г. - Полтава, 1900. 120 с.
6. Переселение из Полтавской губернии с 1861 года по 1 января 1901 года. - Вып. 2: 1894-1901 г.г. - Полтава, 1905. 303 с.
7. Полтавская губерния. Переселение 1906-1912 г.г. Таблицы «Волость выхода - уезд водворения». - Полтава, 1912. 965 с.
8. Полтавщина: Збірник / Під заг. ред. М. Криворотченка. Т. II. - Полтава, 1927. 420 с.
9. Полтавщина: Енцикл. довід. / За ред. А.В. Кудрицького. - К., 1992. 1024 с.
10. Статистический ежегодник Полтавского губернского земства за 1909 год. - Полтава, 1910. - 425 с.
11. Якименко М.А. Організація переселення селян з України в роки столипінської аграрної реформи (1906-1913 р.р.) // УІЖ., 1974. - №7. - С. 32-42.
12. Якименко М.А. Міграції українського селянства (1861-1905 р.р.) // УІЖ., 1982. - № 9. С. 61-70

Стаття надійшла до редакції 11.01.2014.

Наталія Кузьменко

Переселення полтавців до Росії в кінці XIX - на початку XX століття (за статистичними даними)

Анотація: У статті розглядається проблема переселення полтавців до Росії в кінці XIX - на початку XX століття. Основний акцент концентрується на вивченні статистичних джерел.

Ключові слова: Росія, полтавці, статистичні джерела.

Nataliya Kuz'menko

Poltavians' migration to Russia in the end of XIX – beginning of XX centuries (according to statistics)

Annotation: The issue of Poltavians' migration to Russia in the end of XIX – beginning of XX centuries is considered in the article.

The main emphasis is put on statistical sources study.

Key-words: Russia, Poltavians, statistical sources.

УДК 930(477)

Андрій Литвин

Українська діаспора в Карелії. Українська недільна школа у Петрозаводську

Анотація: У статті досліджується Українська діаспора в Карелії.

Основний акцент концентрується на діяльності української недільної школи в Петрозаводську.

Ключові слова: Українська діаспора в Карелії, Українська недільна школа у Петрозаводську.

Переселення з теренів сучасної України до краю блакитних озер, як часто називають Карелію, мають давню історію. Більшість українців-мігрантів віддавали перевагу звичним лісостепу та степу, але багато хто звик і до лютих кліматичних умов Півночі. Міграції, природний рух і асиміляція змінювали загальну кількість українців Карелії:

01, тис. у 1920 році (в кордонах Карельської Трудової Комуні 1922), 0,7 тис. у 1926 році, 9,5 тис. у 1933 році, 21,1 тис. у 1939 році, 23,6 тис. у 1959 році, 27, 4 тис. у 1970 році, 23, 8 тис. у 1979 році, 28,2. тис. у 1989 році, 24,6 тис. у 1994 році.

В Карелії за даними перепису населення 1989 року, українці проживали в Обонеж'ї (від Олонії через Прионеж'є до Пудож'я включно) 13,7 тис. осіб (серед них в Петрозаводську – 8,1 тис. осіб), на півночі

республіки (в басейні Білого моря) – 9.8 тис. осіб (серед них в Костомукші – 2,3 тис. осіб), в Північному Приладж'ї частка українців у всьому населенні вище середнього показала по Карелії (3,6%), але в Суоярському райлі мала тенденцію понижуватися. Частка українців у населенні всіх частин Обонеж'я менше відповідного показника по республіці, причому у Кондопожському районі скорочується. Найпомітнішою часткою українців в усьому населенні у 1989 році відзначалися Костомукша (7,3%), Лахденпохський (6,0%), Муєзерський (5,9%), Калевальський (5,1%) і Лоухський (4,4%) райони. З регіонів європейської півночі росії помітно більше, ніж у республіці Карелія (РК), частка українців в Мурманській області та республіці Комі, де їх активність особливо висока. Для українців Республіки Карелія важливо, що вони живуть поблизу регіональної столиці всієї Північно-Західної Росії – Санкт-Петербургу, культурна велич українців якого, була і залишається на високому рівні[1,с.145-147].

У Ленінграді і за часів “застою” святкували у академії мистецтв – шевченківські дні.

Але й Петрозаводські українці ще у 1960-ті роки збиралися порозмовляти рідною українською мовою в Б.І. Серби. Ця людина, як і яскрава народна співачка Т.І. Собінова та відома у республіці тележурналістка С.А. Пушкіна (її дочка Оксана стала зіркою російського телеекрану) – діти тих, хто опинився в Карелії з причин голодомору 1932-1933 та 1947 років в Україні. Українців запрошували у Карелію підвищувати рівень науки, медицини і освіти. Так щира українка з полтавщини М.Б. Раєвська зробила вагомий внесок у розвідку залізних руд біля крстомушки. Взагалі, остання масова міграція українців в Карелію пов'язана з налагодженням видобування та перероблювання залізної руди в районі Костомушки. Якраз у місті гірників в часи “перебудови” виникло перше на території республіки об'єднання українців під назвою “Курінь”.

Наприкінці 1960-тих років почала складатися у столиці Карелії група музикантів-духовиків, походженням із поділля та Волині. Тому є декілька причин. По-перше, Вінниця та Рівно мають гарні музичні училища, але набути там вищої освіти духовикам там не було можливості. По-друге, молдових музик приваблювала всесвітньо відома консерваторія Ленінграду (Санкт-Петербургу), а поряд з ним петрозаводську, де було влаштовано її філію з перспективою перетворення в окремий ВУЗ, бо уряд вважав, що карельському краю бракує професійної музичної освіти. А коли приїхали перші (серед них був талановитий гобоїст В.П. Фартушний), то заробив суб'єктивний фактор – перші “потягли” потягли за собою земляків. Взагалі, серед шістьох основних етнічних груп Республіки Карелія українці відзначаються найвищим рівнем освіченості. Вже після розпаду Радянського Союзу переїхав із Молдови професор-фізіолог А.І. Горанський (викладає у Карельському державному педагогічному університеті). Багато українців професорів серед медиків Петрозаводського державного університету, прекрасний хірург петрозаводської лікарні скорої допомоги М.В. Рубцов, виявився і цікавим поетом. Українці в Республіці Карелія - це перневажно міське населення (22,7 тис. осіб чи 80%), хоч і в меншій мірі, ніж росіяни або фіни. В тім і фермерство українцям личить більше, ніж, наприклад, росіянам, бо для українців характерні не тільки групові, але і дисперсні (хутірські) форми розселення. Багато добра зробив людям працьовий та щирий українець фермер О.Г. Вішталюк (живе біля Петрозаводська). У 1987 році створилось українське поселення на острові Сантсінсаарі (Ладога), куди переїхало 14 осіб з Хмельниччини. Але з арендою в них нічого не вийшло, то залишилося лише одне подружжя із двома дітьми. Дорослі працюють на поромі. Багато українців (наприклад, духовно розвинена людина і народна співачка Р.І. Василенко) опинилося у Карелії після чорнобильської катастрофи[2,с.157-158].

7 березня 1993 року на загальних зборах українців (80 осіб) в актовому залі Петрозаводської консерваторії було створено товариство української культури в Республіці Карелія. До цього майже рік йшла підготовча робота (спочатку Товариству збиралися дати ім'я Лесі Українки), яку очолював В.П. Фартушний (організований ним ще в 1883 році із студентів та випускників консерваторії духовний оркестр “Гелікон” заробив кошти для реєстрації та початкової діяльності Товариства). В Правління були обрані члени ініціативної групи: В.П. Фартушний-головою, А.С. Литвин – замісником голови, В.І. Реміняко - замісником голови (через півроку від роботи у товаристві), О.І. Сідловська – відповідальним секретарем, В.О. Джюбук, В.Д. Дисяк, О.Г. Шалтаєва. Товариство відіграло головну роль в святкуванні Дня слов'янської писемності та культури Карелії ц 1993 році. Регулярні (до кінця травня – щотижневі) зустрічі членів Товариства у 1993 році присвячувались: святкуванню Паски Христової і Трійці, українській музиці та літературі (Т. Шевченко, М. Коцюбинському, О. Гончару, легендарній народній співачці та поетесі XVII століття М. Чурай), історії України (Коліївщина-національно-визвольне повстання XVIII століття; Національному гербу - тризубу; державності України у XX столітті; Голодомору 1932- 33 років), організації недільної української школи для “Рідне слово”. Завдяки ентузіазму вчителів К.С. Павлинка (молодша група) та М.І. Гайдай (старша група) школа успішно працювала два навчальних роки. Увесь цей час директором школи був А.С. Литвин. Товариство пропонувало включити тему недільних шкіл у заклонодавство Республіки Карелія, але ініціативу не було підтримано. Втім А.С. Литвин на громадських

засадах приймав в іншій законотворчій роботі парламенту Республіка Карелія. В 1993 році Товариство увійшло до Об'єднання українців Росії[1,с.145-147].

Починаючи із 1994 року, щорічно у березні (місяці народження та смерті Т.Г.Шевченка) Товариство організовувало Дні української культури. Майже щорічно Товариство приймало участь в святкуванні Дня слов'янської писемності та культури і для міста Петрозаводська. На початку жовтня 1994 року почали створювати хор української пісні, але вже в кінці того ж місяця примушені були оформляти його, заручившись підтримкою Товариства російської культури (І.П. Тюріков), під назвою Слов'янський хор (керівник- К.М. Стасюк). В подальшому хор приймав участь майже у всіх культурних заходах Товариства. В.П. Фартушний активно займався листуванням (сеєрд того і міжнародним), розшуком свідчень за репресованих (тільки у Мандормосі під Медвеж'єгорськом було страчено декілька сот українців), питаннями громадянства[2,с.157-158].

У 1997 році Товариство перетворено на Національно-культурну автономію (НКА) українців в Республіці Карелія. В.П.Фартушний отримав звання заслуженого діяча мистецтв України, але з цього часу найбільшу роботу в українській громаді Республіки Карелія проводить Л.Г.Скрипникова. Завдяки їй, наприклад діти відпочивали в Артеку, а хор вже "Української пісні" гастрював у Луцьку та Москві і став дипломантом Міжнародного та лауреатом Всеросійського конкурсів. Л.Г.Скрипникова активно листується із українцями різних країн світу. З її пропозиції головою НКА українців в РК у 2001 році обрано бізнесменшу В.І. Бородавку. Заступник голови А.С. Литвин взяв участь науковій конференції у Москві "Українська діаспора в Росії", яку проводив Український Університет м. Москви, Український Історичний Клуб м.Москви. [1,с.145-147].

Сьогодні українці в Республіці Карелія проживають щомісяця збиратись та активно працювати не тільки активні жінки, але й чоловіки: В.П. Фартушний, А.С. Литвин, відомий тележурналіст А.О. Гордієнко, талановитий маляр (автор сучасного герба Петрозаводська та емблеми НКА українців РК. Активним є енергетик (із зв'язками та можливостями друку) О.В. Місілюк та інші[1,с.145-147].

Незважаючи ні на що, в Республіці Карелія (РК) залишились ще щирі українці. В окремих родинах і за радянських часів продовжувались спілкуватись на "непотрібній в житті" рідній мові. Дуже важко було зберегти неросійську самосвідомість у етнічно змішаних родинах. Втім 90 і більше відсотків українців та українок РК створюють саме такі родини. Схожість української та російської мов у багатьох породжує оману, щго вони вільно володіють обома мовами. Тому дійсна кількість мешканців РК, які розмовляють справжньою українською мовою значно менша, ніж то надають статистичні опитування. Навіть враховуючи вищезгадане, згідно з мікропереписом населення 1994 року, як і в 1989 році, найменший з шести основних етнічних груп РК відсоток (тільки 23%) тих, хто назвав рідною мовою мову своєї національності, мають якраз українців. І цей показник зменшувався від перепису до перепису, бо ще у 1989 році рідною мовою вважали: українську-10,8 тис. українців (38,4%), російську – 17,3 тис. українців (60,0%). 15,6% українців, яким у 1994 році українська мова була не гідна, вважають, що вони вільно (!) володіють нею. 3/5 українців Карелії знають тільки російську мову. 98,8% українців республіки навіть дома користуються російською мовою. І майже всі змушені балакати тільки російською на роботі, в учбових закладах та дитячих установах[2,с.157-158].

Саме за часів мікроперепису населення 1994 року у Петрозаводську діяла недільна українська школа "Рідне слово". Ще у 1993 році тільки що створене Товариство української культури в Республіці карелія (головою якого був В.П. Фартушний, а заступником - А.С. Литвин) за головне вважало розвиток мовної культури дітей. І першою справою була організація недільної української школи "Рідне слово". Починання благотворив протоірей Іоан (Тереняк). Школу було урочисто відкрито 3 жовтня 1993 року у пертозавгодській школі №38, завдяки підтримці завуча Г.П. Прудивус. Але невдовзі корисливий (аможе й простоукрофоб) директор школи зрозумів, що від "Рідного слова"нічого не матиме, то змусив шукати інший притулок. Українські діти разом із дорослими пеермістилися у Будинок творчості дітей та юнацтва на Перевалці - західній частині міста. Щира подяка за гостинність директору Л.А. Кулаковій та іншим працівникам Будинку. Завдяки ентузіазму К.С. Павленко (молодша група), М.І. Гайдай (старша група, інших вчителів, батьків, під керівництвом А.С. Литвина школа успішно працювала два навчальні роки.Товариство української культури в Республіці Карелія виступило за включення теми недільних шкіл у законодавство Карелії, зверталось до мерів Петрозаводська та Костомушки із проханням створити та підтримувати недільні українськуі школи, але ініціативи не було владуючими структурами республіки [2,с.157-158].

У 1995 році ентузіазм вчителів школи "Рідне слово" майже скінчився. Діти підросли, дехто з них із батьками переїхав в україну. Недільна українська школа у Петрозаводську фактично перестала діяти. Тільки заслужена вчителька РК (надання цього звання їй підтримала реорганізована із Товариства Національно-культурна автономія українців в Республіці Карелія). К.С. Павленко продовжувала займатися

із дівчатками-українками школи №38 (де вона робить). Українці, як законнослухняні громадяни, одні із перших в Карелії оформили свою національно-культурну автономію, але розроблену ними програму в області збереження та розвитку рідної української мови не було прийнято владою. Обіцяного фінансування нема ні на республіканському, ні на загальноросійському рівнях[2,с.157-158].

Бібліографічний список

- 1.Литвин Андрій. Українська діаспора в Карелії. Науковий Вісник Українського Університету міста Москви. - М., 2002. - Т.ІІ.
- 2.Литвин Андрій. Українська недільна школа у Петрозаводську. Науковий Вісник Українського Університету міста Москви. - М., 2002. - Т.ІІ.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2014.

Андрій Литвин

Українська діаспора в Карелії. Українська недільна школа у Петрозаводську

Анотація: У статті досліджується Українська діаспора в Карелії.

Основний акцент концентрується на діяльності української недільної школи в Петрозаводську.

Ключові слова: Українська діаспора в Карелії, Українська недільна школа у Петрозаводську.

Andriy Lytvyn

The Ukrainian diaspora in Karelia. Ukrainian Sunday school in Petrozavodsk

Annotation: The Ukrainian diaspora in Karelia is researched in the article.

The main emphasis is put on Ukrainian Sunday school activity in Petrozavodsk.

Key-words: Ukrainian diaspora in Karelia, Ukrainian Sunday school in Petrozavodsk.

УДК 930(477)

Анатолій Мануйленко

Переселення полтавських козаків на Кубань на початку XIX століття

Анотація: У статті вивчається переселення полтавських козаків на Кубань.

Основний акцент концентрується на переселення полтавських козаків на Кубань на початку XIX століття.

Ключові слова: Полтавські козаки, Кубань, переселення, XIX століття.

Переселення українців на Північний Кавказ було одним з наслідків експансії Російської імперії у Північному Причорномор'ї, де їй протистояла Османська імперія[3].

У затятих російсько - турецьких війнах, що точилися на протязі 18-го й навіть у 19 ст., українське козацтво не залишалося осторонь. Уряд Російської імперії прагнув насамперед приборкати непокірне українське козацтво й певну його частину використати проти Османської імперії та поневолених народів, а більшість козаків перетворити у кріпаків або державних селян. Саме на реалізацію цього задуму й була спрямована політика російського уряду. То жорстокістю, то ласкою Росія приборкувала козацтво. У 1709 р. Російські війська підступно захопили й зруйнували Запорізьку Січ, але вже у 1734 р.[1].

Російський уряд дозволив збудувати Нову Січ, бо незабаром мала розпочатися нова війна з турками й треба було заручитися підтримкою козацтва. Російському урядові частково це вдалося досягти. Отже, українські козаки брали участь в російсько-турецьких війнах 1735-1739 та 1768-1774 рр. У 1771 р. Російські війська не без допомоги українців захопили Крим і встановили над ним протекторат, а згодом і приєднали його. А в подяку за допомогу російські війська, повертаючись з війни, в кінці травня 1775 р. Зненацька захопили Січ й заарештували кошового отамана П.Кальнишевського (до речі, нагородженого царським урядом золотою медаллю) і частину старшини, а козаків спробували перетворити в кріпаків. У 1784 р. з охочих запорожців було створено окреме військо для служби Росії - "Військо вірних чорноморських козаків". Козаків з цього війська здебільшого називали чорноморцями[2].

У 1787 р. вибухла нова російсько-турецька війна, яка закінчилася тільки 1791 р. В цій війні поряд з російськими військами хоробро билися українські підрозділи. За участь у війні російський уряд подарував українським козакам землі між Бугом та Дністром для поселення. Щоправда, росіяни дуже швидко

зрозуміли свою помилку й відмовились віддавати ці землі. Росія впроваджувала в Україні небачене досі закріпачення українського населення й перебування поряд відчайдушних козаків було небезпечним для неї. Отже, російський уряд вирішив “подарувати” фактично ще не завойовані землі в басейні ріки Кубань. З цим проханням до імператриці Катерини II звернувся князь Потьомкін. Землі над Кубанню дарувались “в воздаяние заслуг, оказанных козаками в бывшую с Оттоманской Портой войну, и для ограждения границ тамошних от всегдашних набегов горских народов, для обуздания которых держали и прежде там кордоны”[3].

Треба віддати належне Росії - вона змогла одержати подвійну перемогу: по-перше, вона вивела значну частину козацтва з України, щоб не перешкождали закріпачувати українське населення; по-друге, волелюбних запорожців їй вдалося перетворити в поневолювачів народів Північного Кавказу. Отак запорожці стали “царёвым воском” для “обуздания” народів Північного Кавказу, а при потребі й власного народу.

У 1793 р. на “подарованих” землях козаки-чорноморці заснували новий кіш Катеринодар. Кошовим отаманом спочатку був Харько Чепіга, а потім Антін Головатий. Це був останній обраний отаман, а далі наказових отаманів призначав російський уряд з числа російських генералів.

На початку 19 ст. на Кубані мешкало більше 20-и тис. чоловіків та коло 10-и тис. жінок. Життя на Кубані було неспокійне, бо войовничі народи Північного Кавказу не хотіли добровільно віддавати свої землі та волю, а тому весь час атакували козацькі поселення. Внаслідок цього чорноморці змушені були створити загін з 4500 козаків, що постійно був на варті й в разі потреби відбивав напади. Зрозуміло, що чорноморці завжди були раді кожному, хто переселявся на Кубань з України. Чорноморське військо відсилало своїх агентів в різні місцевості України для вербовки переселенців. Але у 1795 р. Російський уряд заборонив переселення. Справа в тому, що разом з козаками почали переселятися на Кубань й кріпаки. Це, звичайно ж, не могло подобатись поміщикам, які втрачали кріпаків, і вони скаржились урядові, що й призвело до заборони переселень[1].

Цікаві данні про переселення полтавських козаків на Кубань на початку 19 ст. подав І.Ф. Павловський. Він вивчив архівні матеріали Полтавського губернського правління за 1808 р. (№№ 377, 405) й написав невелику замітку під назвою “О переселении полтавских козаков на Черноморье и Тамань в начале прошлого века” для збірника в честь покійного професора В.Б. Антоновича. На жаль, збірник не був надрукований і І.Ф. Павловський помістив замітку у XIII випуску “Трудов Полтавской Ученой Архивной Комиссии”, а також видав її в 1915 р. окремою брошурою у Полтаві. Звичайно, на Кубань переселялись не тільки полтавські козаки, але данні, що їх опублікував І.Ф. Павловський надзвичайно вимовні і дають уявлення про те, як це відбувалось. Так от, у 1806 р. з Полтавської губернії переселилося 1265 чоловіків та 826 жінок козацького стану; 76 чоловік та 31 жінка з державних селян, а також 40 родин, соціальне походження яких та кількість членів не було зафіксовано. Міністр внутрішніх справ князь Куракін написав на ім'я імператора доповідь, в якій запропонував переселити на Кубань 25 тисяч українських козаків. Князь Куракін деякий час був на українських землях генерал-губернатором і, знаючи багато про українських козаків, розумів, що тільки вони зможуть колонізувати Кубань, бо тільки вони можуть ефективно воювати й одночасно займатись хліборобством. Проект Куракіна був схвалений імператором Олександром I. Куракін одержав наказ приготувати детальні інструкції стосовно цієї справи. У березні 1807 року інструкції були затверджені імператором. В них вказувалось наприклад, що переселення козаків повинно бути добровільним. А зважаючи на той факт, що на теренах, де розмістилось Чорноморське військо, жінок було вдвічі менше, ніж чоловіків, князь Куракін звелів переселяти здебільшого ті родини, “где более девок и вдов, в брак ещё вступить могучих”. Переселятися могли тільки ті, що не мали боргів. Переселенців пропунувалося відсилати партіями, до складу яких входило більше 30 родин. Очолювати кожен таку партію мав “старійшина”, що обирався серед переселенців. В інструкціях князя Куракіна давалась навіть рекомендація відправляти партії переселенців через деякі проміжки часу, “дабы не могло встретиться затруднений в дороге в разсуждение квартирования и прокормления скота”. Медична управа зобов'язана була хворих переселенців розміщати у лікарнях. Цікаво, що термін переселення був обмежений всього одним роком з дня затвердження інструкції, але цей процес тривав не один, а багато років. Всі переселенці одержували від генерал-губернатора свідоцтва про дозвіл переселятися. Звичайно ж дозвіл одержували тільки козаки. Але більше в переселенні були зацікавлені насамперед кріпаки і дехто з них наважувався тікати на Кубань, щоб стати вільним. Російський уряд не надавав переселенцям жодної фінансової допомоги, вважаючи, що кошти для переселення можна зібрати від продажу майна або одержати компенсацію від Чорноморського війська. Архівні дані опубліковані, І.Ф. Павловським, свідчать про те, що в той час, про який йде мова, в Полтавській губернії мешкало 551 тис. 708 чоловік та жінок козацького стану (з них 274 тис. 713 чоловіків та 276 тис. 995 жінок). Часто-густо козаки, які згодились переселятись, посилали для розвідки на Кубань своїх «комісарів». Згадку про одну з таких поїздок комісарів знайшов в

полтавських архівах І.Ф. Павловський. Він повідомляє, що у жовтні 1808 року повернулися “комісари”, яких посилали на Кубань мешканці сел Смілого та Протасівки (Роменський повіт). Вони повідомили, що “нашли тамошнее жительство невыгодным, в разсуждении того, что по такому количеству в семействах их душ не могут исправлять службы по тамошним заведениям и что они, разведав как там жители тамошние часто умирают от нездорового климата, опасаются выводить туда семейств своих, дабы над ними не сбылось того, что над переселившимися уже из Черниговской губернии казаками, коих пришло туда 19 семейств, из них 14 умерло и 5 только в живых осталось, и по сим причинам они желание своё к переселению оставляют”. Про це заявили 18 чоловіків та 15 жінок вищезгаданих сіл, що раніше згодні були переселитися на Кубань. Звичайно, такі звістки не сприяли переселенню, а тому загальна кількість полтавських козаків, які згодились їхати на Кубань виявилась меншою ніж передбачалось (25 тис. осіб). Як подає І.Ф. Павловський, за два роки, 1809-1810, з Полтавщини було переселено 1649 родин, в яких загальна кількість чоловіків становила 12 тис. 835, а жінок - 9 тис. 987. Щоправда, Павловський висловлює думку, що переселенців все-таки було більше[3].

Архівні матеріали свідчать також про те, що російський уряд наказав малоросійському генерал-губернаторові переселити 250 родин на Тамань. З цього приводу Херсонський генерал-губернатор Дюк-де-Рішельє у листопаді 1809 року писав полтавському губернаторові Козачковському про те, що “Все малороссияне на черноморских землях переселяются от стороны Ростова и располагались на жительство в селениях к Ейскому укреплению подающихся. Между тем в числе Черноморских земель есть Таманский полуостров где земля очень плодородная”. На думку Дюка-де-Рішельє на Таманському півострові козаки уникали селитися тому, що туди важко було добиратися, а тому він пропонував навіть перевозити переселенців з Керчі або Єникаля через протоку[1].

Щоправда, бажаючих переселитися на Тамань було небагато. Всього відправили для поселення на Тамань 29 родин: з Кобеляцького повіту-21 родина (86 чоловіків та 67 жінок) й Золотоноського повіту - 8 родин (29 чоловіків та 19 жінок). Ці переселення відбулися у 1810 році[1].

Заселення Кубані, який стали називати Малиновим Клином, відбувалося досить швидко. Якщо у 1794 році тут налічувалося десь біля 20 тис. чоловік, то за першу пол. 19 ст. сюди було переселено з України до 130 тис. осіб. Багато втекло сюди кріпаків. У 1861 році Чорноморське козацтво було перейменоване на Кубанське. В цей час до нього вже входило 6 бригад Кавказького лінійного війська (це нащадки донських козаків) кількістю до 100 тис. чоловік. Інша частина кавказького лінійного війська утворила Терське козацьке військо з центром у фортеці Моздок. В цей час переселенців з інших земель вже не зараховували у Кубанське військо і вони реєструвалися не повноправними козаками, а як “городовики”[2].

За переписом 1897 року на Кубані налічувалося біля 2 млн. мешканців. Але зважаючи на русифікаторську політику російського уряду, українську мову називали рідною тільки 49% населення краю, а російську - 41%[3].

Бібліографічний список

1. Аркас М. Історія України-Русі. - Одеса, 1994.
2. Котляр М., Кульчицький С. Довідник з Історії України. - К., 1994.
3. Павловский И.Ф. О переселении полтавских козаков на Черноморье и Тамань в начале прошлого столетия. Отдельный оттиск из XIII вып. Трудов Полтавской Учёной Архивной Комиссии. - Полтава, 1915 г.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2014.

Анатолій Мануйленко

Переселення полтавських козаків на Кубань на початку XIX століття

Анотація: У статті вивчається переселення полтавських козаків на Кубань.

Основний акцент концентрується переселення полтавських козаків на Кубань на початку XIX століття.

Ключові слова: Полтавські козаки, Кубань, переселення, XIX століття.

Anatoliy Manuilenko

Poltavian Cossacks' migration to Kuban in the beginning of XIX century

Annotation: The study of the article is Poltavian Cossacks' migration to Kuban.

The main emphasis is put on Poltavian Cossacks' migration to Kuban in the beginning of XIX century.

Key-words: Poltavian Cossacks, Kuban, migration, XIX century.

Ансамблі та капели бандуристів на Кубані

Анотація: У статті розглядаються ансамблі та капели бандуристів на Кубані

Основний акцент концентрується на діяльності відомих кубанських кобзарів та організацією ними ансамблів та капел бандуристів на Кубані у ХХ столітті

Ключові слова: Кубань, ансамблі, кубанські кобзарські школи, кубанські капели, кубанські бандуристи, кубанські ансамблі.

Перші згадки про ансамблеву гру на Кубані у ХХ столітті знаходимо в машинописному нарисі кубанського журналіста з Темрюка Віктора Таранухи від 1966 року, в якому він цитує розповідь бандуриста Олексія Обаба про закінчення навчання 1913 року в Першій кубанській кобзарській школі Миколи Богуславського при Катринодарській "Просвіті": "В конце лета мы уже могли услаждать слух нашего организатора пением под звуки бандуры украинских песен "Ой за гаем, гаем", "Дівка в сінях стояла", "Їхав козак за Дунай", "Тополя" Т.Г. Шевченка и др." Це ще не була капела чи ансамбль бандуристів у сучасному розумінні цього слова, а лише спроба колективного виконавства при нагоді.

Про другу спробу колективної гри Олексій Обабо говорить так: "В 1914 году была попытка прибывшего со стороны преподавателя Мариинского женского училища, уже опытного бандуриста Кравченко подготовить репертуар украинских дум и старинных песен для общественных выступлений, но она не увенчалась успехом. Вскорости Кравченко был переведен в г. Ейск, а разразившаяся империалистическая война вызвала ряд затруднений в объединении группы бандуристов..."[1,с.139-160].

Але й ця "попытка" не пройшла марно, для катеринодарських бандуристів. Вони не без успіху засвоїли від К. Кравченка ряд пісень, а, можливо, й дум для свого концертного репертуару. О. Обабо "удалось перенять от Кравченко" історичні українські народні пісні "Ой, Морозе, Морозенку", "Ой п'є Байда мед-горілочку" та "Виклик" /"Ніч, яка, господи, місячна, зоряна"/. та ін.

Кость Васильович Кравченко /1888-1944/ – останній з славнозвісної кубанської кобзарської династії Кравченків. Закінчив у Києві слов'яно-російське відділення історично-філологічного факультету Імператорського університету Святого Володимира 1914 року і одержав диплом другого ступеня за №41550 18 серпня 1915 року. В Києві був відомим популярним бандуристом. Мав дві бандури. Виступав, як сам так і в дуєті зі своєю нареченою, київською співачкою Дарією Федорівною Зелінською /1893-1972/. Повернувшись в столицю Кубані Катеринодар з твердим наміром створити Кубанську капелу бандуристів. Працював педагогом у Маріїнському жіночому училищі. За наказом попечителя Кавказького учбового округу за №11711 від 10 травня 1916 року /м.Тіфліз/ був переведений в Єйське реальне училище на посаду викладача російської мови. Сучасник К. Кравченка кубанський старшина Кіндрат Плохий відгукнувся про нього так: "... то був свідомий Українець, що добре грав у бандуру й виступав на концертах в Катеринодарі"[2,с.144-153].

Про третій випадок колективного виконавства на бандурах пригадує учитель-бандурист вищезгаданої кобзарської школи Василь Костьович Ємець в своїй книзі "У золоте 50-річчя на службі Україні". Їдучи 1916 року в Геленджик на літній відпочинок, він, на запрошення М. Богуславського, завітав до Катеринодару. Після бурхливої зустрічі господар повів гостя додому на Барзиковську вулицю № 32... "Вікна хати й двері навіздяп повідчиняні... Та не встигли ми дійти до порога хати, як нараз, гучно задзвеніли бандури. Від несподіванки я остовпів... А з вікон та дверей розлягалися звуки Запорізького маршу. Ось так усі стояли мовчазні, поважні, наслуховаючи дзвінкого гомону-привіту якого десятка бандур, що входив нам не лише до вуха, але й до серця"[1,с.139-160].

Стояв я безкраю зворушений, переживаючи одну з найкращих хвилин мого життя. Боровся, як міг, щоб не заплакати та осоружні сльози закапали з моїх очей. Зиркнув у бік бандурного батька: "Слухай і тішся разом зі мною, бо ожила козацька слава - слава козацької кобзи-бандури, що знову опинилась в козацьких руках!". Один із бандуристів вручив В. Ємцю світлину, на якій був і Микола Богуславський - натхненник і меценат кобзарської справи на Кубані. "Ця фотографія, любий добродію Василю, свідчить, що кинуте Вами на Чорномор'ї, між нащадками Запорожців, бандурне насіння досить добре зійшло й розцвіло"[2,с.144-153].

Це була зустріч В. Ємця з учнями Другої кубанської кобзарської школи М.Богуславського, яка провадилась 1916 року уже під орудою його талановитого учня Олексія Петровича Обаба (1882-1971).

Отже маємо три згадки про тимчасову колективну гру на бандурах катеринодарських бандуристів. Посиленню інтересу до колективного кобзарського виконавства, безумовно, посприяв і той факт, що за

дорученням міністра освіти Української Центральної Ради І. Стешенка в 1917 році на Кубань було відряджено капелу, що складалася з 20-ти бандуристів, для пропаганди ідеї злучення Кубані з Українською Народною Республікою. З великим захопленням і з сльозами на очах станичники слухали виконувану капелою бандуристів хорову пісню “Зібралися всі бурлаки до рідної хати...” та багато інших[3,с.99-111].

16 лютого 1918 року вийшов акт, за яким Кубань проголошувалася “Самостійною Кубанською Народною Республікою”, але на початку березня Кубанська Законодавча Рада, Кубанський Крайовий Уряд, Військовий отаман Кубанського Козачого Війська з урядовими військами без бою залишили столицю Краю Катеринодар “під натиском більшовицьких банд”. В складі урядових військ були і воїни-бандуристи. Один з їх виступів описав Василь Іванис в своїх спогадах “Стежками життя”. В просторій школі станиці Калужкої розквартирувались Уряд, Рада та частина козаків. Та забриніли струни налаштованих бандур. Скоро залунало тріо бандуристів (Шеремет та два брати – Конон і Никон Безщасні) “Ти Кубань, ти наша Родина...” всі встали й підхопили гімн, який проспівали до останньої строфи. А далі тріо вдарило по струнах і сумно, сумно понеслося: “Ой чого ти почорніло...”, “Ой, з-за гори з-за лиману кругом січі Запорожжя москаль облягає...”, “Ой, Морозе-Морозенку, ти славний козаче...”. Всі уважно слухали, де-хто підспівував бандуристам, а експансивний член Ради Степан Манжула перебив, скликаючи Івана, Петра, Грицька, Кузьму Якимовича й інших до бандуристів і високим тенором починаючи: “Закувала та сива зозуля...”. Участь бандуристів у складах діючих армій не була новою. В.Ємець, наприклад, повідомляє, що його учень з Першої кубанської кобзарської школи М. Богуславського Зенон Конограй, козак “чинної козацької служби при війську, ...на війну виїхав із бандурою та в 1916 році на турецькому фронті був забитий[2,с.144-153].

Пізніше кубанський козак Михайло Якович Теліга (1900-1942) бере якнайактивнішу участь у збройній боротьбі армії Української Народної Республіки як бандурист і воїн. Але ансамблеву гру в історії кубанського кобзарства ми зустрічаємо вперше в особі вищезгаданого тріо бандуристів братів Безщасних та Івана Шеремета. (Виступи тріо до описаного випадку нам невідомі)[2,с.144-153].

Потім ансамблі та капели бандуристів, з відомих нам, почали створюватися уже за радянської влади. Підсумовуючи їх створення і побутування, харківський столичний громадсько-політичний і літературно-науковий журнал “Червоний шлях” за 1929 рік пише: “Серед іншого музичного мистецтва на Північному Кавказі, як ніде на Україні, дуже поширена і має велике виховне значення гра на старому інструменті бандурі. Кобзарське мистецтво розпочалося тут з 1905 року, але буйного розквіту набуло аж з приходом Радянської влади на Кубань... Бандуристи Північного Кавказу організовують по станицях і містах студії і ведуть в них масове навчання гри на бандурі. Так у Краснодарі різними часами працювали студії клубу “Нацмен”, ДРП, Робфака, тепер ведуть свою роботу в станиці Полтавській студія педтехнікуму і в ст. Канівській селянська студія. Про наявність ансамблю (гуртка) бандуристів при Краснодарському клубі “Нацмен” говорить кубанський український радянський письменник та бандурист-аматор Кузьма Петрович Катаєнко /1903-1980/. Він, навчаючись в Краснодарському робфаці, працював “головою української секції при клубі...”. “Секція” мала різні гуртки: драматичний, хоровий, бандуристів та інші. ...У бандуристів були знамениті бандуристи, як Мамро, Діброва, Рідкобородий, Семенихін, Кузьма Німченко та інші. Гуртки драматичні, хорові та бандуристів були по всій Кубані і клуб давав їм консультації”[3,с.99-111].

Крім вищеназваних бандуристів, у Краснодарі на той час були Михайло Горіх, Адамович-Глібів, Дражевський, Степан Рідкобородий, Тихін Строкун, бандурист і бандурний майстер Дмитро Крикун та ін., які теж могли брати участь в ансамблях. Цілком ймовірно, що вищеназвані бандуристи і склали ансамбль, яким з 1 вересня 1924 року по 1 липня 1925 року керував Кузьма Німченко. Припинив він своє існування з закриттям клубу “Нацмен” під час колективізації та скасування українізації 1932 року. Про інших керівників ансамблів та їх концертну діяльність конкретні дані відсутні. Принагідно зазначимо, що у клубі “Нацмен”, крім згаданого ансамблю успішно виступав дует бандуристів у складі Ізота Діброва та його доньки Оксани Ізотівни, про що повідомляє Олесь Панченко у своєму історико-публіцистичному нарисі “Розгром українського відродження Кубані”[3,с.99-111].

Про кобзарські студії при Краснодарському ДРП (Будинок працівників освіти) та Робфаку відомостей немає, крім вищеназваного повідомлення С. Баклаженка в журналі “Червоний шлях” за 1929 рік. Це, ймовірно, були типові для того часу студії-ансамблі (гуртки), до складу яких входили студенти робфаку чи переважно працівники освіти (ДРП), що мали досвідченого керівника бандуриста, який отримував зарплату від цієї установи. Колектив бандуристів давав концерти в першу чергу в своєму навчальному закладі чи установі, при якій функціонував, кращі з них виступали і в інших місцях Краснодару, а можливо, і за його межами. Незмінним було одне правило: є керівник - є колектив[2,с.144-153].

Один із знаменитих кубанських бандуристів /вслів К.Катаєнка/ Роман Павлович Чобітько /1894-1974/ після одужання в селі Велика Багачка /Полтавщина/ 1923 року повертається з юною дружиною-бандуристкою Євгенією Іванівною Бандурко на Кубань в станицю Ільську в своє родинне гніздо. Тут

молоде подружжя заходжується організовувати ансамбль бандуристів та театральну групу з місцевих кобзарів та станичних акторів-аматорів. В змішаному ансамблі було шість бандуристів і вісім хористів. /Світлина в сина Романа Павловича, Олексія/. Учасники ансамблю складали і основу театральної групи. Після ретельної підготовки та апробації програми на концертах-виставах 1925 року колектив було прослухано художнього радою Краснодарського Посредрабиса, а його концертний відділ, що формував концертно-естрадні групи, направив художній колектив Романа Чобітька на гастролі по Краснодарському краю. “Наша капела” - визначення С. Бандурко, періодично гастроліє по краю до початку 30-х років (1931р.). Вона обслужила своєю оригінальною концертною програмою багато станиць і міст Кубані і завжди користувалася незмінним успіхом. В її репертуарі домінували українські пісні та думи (виконавець дум Р. Чобітько), українські драми й комедії такі як “Наталка Полтавка” І.Котляревського, “Сватання на Гончарівці” Г. Квітки-Основ’яненка, “Казка старого млина” С. Черкасенка, “Назар Стодоля” Т. Шевченка та ін. Мистецький ансамбль у зменшеному складі (одні бандуристи) продовжував виступати до Другої світової війни, а окремі його учасники концертували і після війни в станиці Сіверський, куди Чобітьки переїхали на постійне місце проживання. Зараз їхні бандури зберігаються в громадському музеї станиці.

В післявоєнний час ансамбль бандуристів станиці Сіверської мав такий склад: Олександр Михайлович Духновський /1908-1984/, ст. Сіверська, Павло Михайлович Кікоть /1907-1965/, м.Геленджик, Семен Євдокимович Туринський /1901-1995/, ст.Азовська, Улитка /кін. XIX ст. - XX ст./ хутір Новопетровський Сіверського району, Євдокія Іванівна Чобітько /Бандурко/ /1904-1986/, ст.Сіверська, Роман Павлович Чобітько /1894-1974/, ст. Сіверська. Повним складом ансамбль виступає періодично, частковим майже до 1970-го року. З усіх відомих ансамблів і капел бандуристів Кубані ансамбль Романа Чобітька проіснував найдовший час, з 1923 року свого утворення і майже до 1970 року, маючи статус, як професійного так і аматорського колективу[1,с.139-160].

Своєрідним за своїми мистецько-громадськими функціями був ансамбль бандуристів станиці Пашківської у 20-х роках XX сторіччя. Про нього один з наймолодших учасників Леонід Лаврів пише так: “Після закінчення школи ми створили в Пашківській літературну студію “СІМ” організації українських письменників “Село і місто”. Окрім мене в студію входило лише 4 особи постійних членів: газетний кореспондент Т.Г.Строкун, учитель початкової української школи Я.С. Дерев’янка, продавець українського книжного ларька Ю.О. Півень і студент сільськогосподарського інституту Л.С. Коломенський. Студійці збирались в станичній хаті-читальні або в саду Дерев’янка. Наші “четверги” проходили, цікаво і завжди приналежали сторонніх”. На них студійці аналізували власні та чужі твори, слухали доповіді на літературні теми і багато сперечались. “Четверги” закінчувались завжди концертом бандуристів, який очолював “кращий бандурист Строкун”. Виконувались українські народні пісні, інструментальна українська народні п’єси та твори на власні слова і музику. А такий твір на вірш Л.Лаврова, як “Кавказ”, на який Т. Строкун написав музику, навіть звучав по Краснодарському радіо[2,с.144-153].

Виступи та концерти студійців завжди відбувались при численній аудиторії і користувались у неї незмінним успіхом. Студія і ансамбль проіснували безхмарно декілька років. Та першого нищівного удару завдав їм несподіваний арешт Юхима Півня 10 лютого 1928 року, обвинуваченого по статтях 58/10 та 58/11 кримінального кодексу РСФСР. Проте в січні місяці 1929 року він був звільнений з-під варті з невідомих мотивів. З 14 липня 1929 року працює коректором газети “Ударник полей”... (В.Чумаченко) [2,с.144-153].

Юхим Олександрович Півень (1898 - 13.01.1938) – кубанський бандурист, літератор, патріот. Народився в станиці Павлівській в сім’ї відомого кубанського українського поета і бандуриста Олександра Юхимовича Півня /1872-1962/ – “Кубанського кобзаря”, який напередодні окупації Кубані російсько-більшовицькими військами емігрував за кордон в числі воїнів Кубанської армії.

Світогляд та громадська і національна позиція Юхима Олександровича формувались під великим впливом батька - поета і громадянина. Після закінчення школи, а, можливо й Краснодарського Робфаку Ю. Півень навчається в Краснодарському педагогічному інституті, де бере активну участь в студентському русі за відкриття українського відділу[2,с.144-153].

1937 року Ю. Півень знову був заарештований органами НКВД і обвинувачувався в контрреволюційній діяльності. 30 грудня 1937 року його осудила “трійка” до розстрілу з конфіскацією майна. Загинув 13 січня 1938 року в Краснодарі. Антинародна радянська влада не могла пробачити Ю. Півневі вже те, що він мав щастя народитися в сім’ї відомого антисоветчика і найвизначнішого поета та фольклориста-емігранта Олександра Півня, до якого її закривавлені руки не могли дотягнутись і включила до плану на розстріл його сина[3,с.99-111].

Одно із чільних місць в ансамблі бандуристів та літературній студії станиці Пашківській посідає Я.С. Дерев’янка. В.К. Ємець в числі “учнів моїх учнів” називає і козака-рядовика Я.С. Дерев’янка, а це означає, що він був учасником Другої кубанської кобзарської школи Миколи Богуславського, очолюваної О.Обабком у 1916 році. У цей час Я.С. Дерев’янка служив у лавах Кубанського козачого війська в

Катеринодарі. Завдяки музичному обдаруванню та належній національній свідомості, потрапляє у вищезазначену кобзарську школу. В школі навчалися, удосконалювали свою майстерність такі відомі бандуристи, як: Ізот, Сава, Федір Діброви, Михайло Теліга, Іван Шеремет та інші[2,с.144-153].

З “Автобиографических заметок” Л.І. Лаврова довідуємось, що Я.С. Дерев’янка, ймовірно, народився в станиці Пашківській /мав власний будинок, садок/ одержав педагогічну освіту, в 20-х роках працював учителем української школи. Про його літературну творчість дані відсутні. Народився десь наприкінці XIX або на початку XX сторіччя; де і як закінчив свій життєвий шлях нам невідомо. Не виключена можливість, що грою на бандурі оволодів ще в станиці, а в Кобзарській школі лише вдосконалював мистецтво гри. В ансамблі бандуристів це вже був досвідчений бандурист, активний громадський діяч, педагог та літератор.

Учасник ансамблю бандуристів станиці Пашківської та української молодіжної літературної студії “СІМ”, поет і політв’язень Леонід Євменович Коломенський /1906-1992/, народився в сім’ї земських учителів на Полтавщині. Закінчив Краснодарський сільськогосподарський інститут. Працював агрономом, учителем школи, редактором газет. З 1936 року був членом краснодарської групи крайового відділення Союзу письменників. Заарештований 3 грудня 1936 року. Засуджений 21 жовтня 1938 року по статті 58 УК РСФСР заочно Особливою нарадою строком на 5 років “ІТЛ” за непряму участь в троцькістській організації при редакції краснодарської газети “Красное знамя”. Відбувши 5-річний термін ув’язнення, 1941 року був затриманий в “Дальлагі” ще майже на п’ять років. Деякі поетичні твори Л.Коломенського друкувала газета “Красное знамя”: баладу “Кавказ”, присвячену героєві громадянської війни Д.Жлобі, поезії “Старинный сад”, присвячену батькові, заарештованому 1937 року і замордованому в концтаборах ГУЛАГУ, “Трава забвенья” - про роки, проведені в таборах та багато інших. Леонід Коломенський корінний полтавчанин. В юності прилучився до рідної пісні й рідного слова, потім відрікся від них... “скончался в 1992 году, так и не дождавшись публикации своих литературных произведений”[1,с.139-160].

Леонід Іванович Лаврів /1909-1982/ в студії та ансамблі “был самым младшим” і потрапив до них після закінчення двокласної станичної української школи. Завдяки музичному й літературному обдаруванню він посідає там теж одне з провідних місць. “Той, хто слухав Л.І. Лаврова, не забуде виконання ним українських і російських пісень, а також пісень фронтових літ” - пише 1999 року один з біографів бандуриста А.М. Решетов. Народився Л. Лаврів 4 травня 1909 року в станиці Медведівська Азово-Чорноморського краю в сім’ї священика. “Його предки вели своє походження від запорозьких козаків, переселених на Правобережжя Кубані 1792-1793рр. після розгрому Запорізької Січі”. Один з них – Кравченко - походив з Полтавщини, а мама мала сильний і гарний голос, який “створив їй репутацію крапці в станиці виконавиці українських пісень і циганських романсів”. В Медведівці закладалися основи світогляду майбутнього бандуриста і вченого. “Розгульні весілля, козацькі джигітовки, зачаровуючі українські пісні, хапаючи за душу, оповіді про відьом, русалок і особливо величні повісті про війни з черкесами, турками і японцями – ось перші враження мого золотого дитинства”[3,с.99-111].

1916 року Лаврови переїжджають в станицю Пашківську. Тут, в школі Л.Лаврів намагається поступити в комсомол, але Адигейський обком комсомолу відмовився затвердити рішення первинної організації. Не прийняли його й до Кубанського педінституту (син священика)... [2,с.144-153].

1927 року Л. Лаврів виїжджає в Ленінград. Тут він “активно співпрацює з Товариством дослідників Української історії, літератури і мови. 11 березня на загальних зборах, присвячених пам’яті Т.Г. Шевченка, він був обраний /внаслідок балотування/ членом Товариства. По національності Леонід Іванович вважав себе українцем. По становому поділу - козаком. В Товаристві та Українському клубі він був частим гостем і брав участь в засіданнях і зустрічах...”. В Ленінграді Л. Лаврів віддає всі свої сили науці, зокрема кавказознавству, на ниві якого він досягнув визначних успіхів. Його вклад в цю галузь науки був настільки значним, що “... 14 січня 1967р. ВАН СРСР присудила Л. Лаврову учений ступінь доктора історичних наук. “Леонід Іванович, - пише А.Решетов, - не лише великий учений, але і один з ведучих організаторів вітчизняного кавказознавства...”, яким він і займався до кінця життя. Згідно з заповітом вченого, урну з його прахом після кремації було захоронено на цвинтарі станиці Пашківської. На скромному обеліску епітафія: “Лавров Леонид Иванович /1909-1982/. Историк, этнограф, кавказовед”. Слід було б додати: фольклорист, лінгвіст і бандурист. В науку Л. Лаврів увійшов насамперед, як кавказознавець, про що А.Решетов констатує: “Його прагнення допомогти кавказцям, підтримати їх в наукових пошуках було воістину безмежним!”[2,с.144-153].

Увійшовши у велику науку, Л. Лаврів, як бандурист, займався домашнім музикуванням. Бандура, як спогад неповторної юності, була з ним до останніх днів. Про наявність капели бандуристів (студії) при педагогічному технікумі станиці Полтавської (до 1933 року українських педтехнікумів на Кубані було 12) довідуємось із вищезгаданої, статті С. Баклаженка “Українська культура на Північному Кавказі по Жовтню”. Капелу-студію очолює досвідчений бандурист Конон Петрович Безщасний, в минулому артист-скрипаль симфонічного оркестру Кубанського козачого війська. Він був організатором і художнім

керівником капели до 2 травня 1931 року, тобто до дня його першого арешту. Засуджений трійкою ОГПУ на 5 років ув'язнення в концтаборах, як учасник так званої контрреволюційної організації. Реабілітований 26 квітня 1990 року. Чи існувала капела після цієї трагічної дати невідомо[2,с.144-153].

Капела була укомплектована бандурами станичних майстрів. Підготовка і навчання бандуристів велись на високому професійному рівні. Всі учасники капели грали виключно по нотах, на фаховому рівні опановували вокально-хорову підготовку, засвоювали елементи сценічного артистизму і все це закріплювали в концертно-виконавській практиці. Капела володіла повноцінною концертною програмою в яку включалися українські народні пісні всіх жанрів, інструментальна народна музика та деякі музичні твори сусідніх народів Кавказу. Поважне місце в репертуарі капели посідали козацькі думи, які постійно виконує керівник капели та можливо й дехто з його найталановитіших учнів[2,с.144-153].

Сам Конон Петрович теж мав великий концертний репертуар та багаторічний сценічний досвід. Кращі учасники капели намагались наслідувати його приклад і виступати з власними сольними номерами, на чергових концертах, що урізноманітнювало і збагачувало їх програми. Виступи капели відбувались як на сцені педтехнікуму, станиці так і на гастролях. Вже згадуваний С. Баклаженко констатує: “Кубанські бандуристи завжди виступають по радіостанції, всіляких концертах, вечорах в селах, клубах, хатах-читальнях міста і станиці. Окремі групи бандуристів подорожують по станицях і містах краю і дають скрізь концерти[2,с.144-153].

От, наприклад, група бандуристів на чолі з Безщасним протягом дев'яти місяців дала 300 концертів у школах, клубах і хатах-читальнях станиць і міст Кубані”. Така концертна активність капели свідчить про її високий мистецький рівень, учасники якої мали тверду громадську позицію і належний рівень національної свідомості. На превеликий жаль, після виселки станиці Полтавської на північ більшовицької імперії, в тім числі й учасників капели, їх імена загубились, мабуть, назавжди[2,с.144-153].

Постає питання: який склад мала студентська капела українського педтехнікуму - однорідний чи змішаний? На Кубані, починаючи з початку XX століття, ще твердо утримується історична кобзарська традиція за якою на кобзі-бандурі грають виключно чоловіки. Першою, з нам відомих на сьогодні, хто порушив цю “монополію” була кубанська козачка Марія Василівна Шостак /1888-1954/. Ще в ранньому віці вона захоплюється грою і співом станичних бандуристів і не пропускає жодного з виступів кобзарів-гастролерів, які в її час були частими гостями станиці. І вже будучи вчителькою, вона бере уроки у досить популярного кубанського бандуриста Івана Ємця. Досконало оволодівши технікою гри і перейнявши від свого вчителя секрети кобзарського виконавства вона активно включається в популяризацію улюбленого інструменту переважно в середовищі учнівської молоді. Після закінчення громадянської війни Марія Василівна одружується з полоненим галичанином Володимиром Гасюком і переїжджає на його малу батьківщину. Працює за фахом. постійно виступає як бандуристка-солістка, навчає свого восьмирічного сина кобзарській премудрості, помирає відомою галицькою бандуристкою. Похована на Янівському цвинтарі у Львові. Її син Олег Володимирович Гасюк /1922-2003/ став визначним бандуристом України і багатолітнім політв'язнем більшовицьких концтаборів. Другими з відомих кубанських бандуристок були учасниці Першої кубанської кобзарської школи Миколи Богуславського в Катеринодарі Настя Сергіївна Сотниченко /кін.80-х XIX ст. - ?/з станиці Пашківської та Докія Дарнопих /01.03. 1895-?/з станині Платнірівської. Обидві були ученицями знаменитого всесвітньо відомого бандуриста-віртуоза Василя Костьовича Ємця /1890-1982/, обидві були великими патріотками України і безслідно зникли за часів радянської влади “так, між іншим, як за більшовиків всі зникають “ /вислів А.Чорного/[2,с.144-153].

Отже, як бачимо з вищенаведених прикладів, і на Кубані одна з споконвічних кобзарських традицій “дала тріщину” (була порушена), а закріпилась вона в студентській змішаній капелі бандуристів українського педагогічного технікуму станиці Полтавської, правда, поки що тимчасово[1,с.139-160].

Станиця Полтавська, як відомо, була другим після Краснодару визначним вогнищем культури на Кубані, в тому числі й кобзарської. Та її трагічна доля не донесла до нас імені ні бандурних майстрів, ні бандуристів, за винятком Конона і Никона Безщасних, та Кості Павловича Лінського (1902-1942). Останній, за усними розповідями його сина Володимира Костьовича(1927-2000) був активним пропагандистом кобзарського мистецтва аж до свого виселення 1932 року. Виступав як сам, так і в дуеті з дружиною співачкою Поліною Семенівною Шуляк (1903-1977). Їх репертуар був, звичайно, суцільно український. Дует успішно концертує у 20-х роках XX ст., але К. Лінський “В соответствии с постановлением ЦНК и СНК СССР от 01.02.1930 г. как глава кулатского крестьянского хозяйства по политическим мотивам был выслан в административному порядке в 1932 г. на спецпоселение (трудармию) в Свердловскую область”. Тут він перебуває з червня 1932 по серпень 1933 року і, одержавши від дружини з присланими ваянками документи втікає на Кубань. Переховується і працює в різних місцях. На початку війни мав бронь від мобілізації. Був їздовим, возив гравій на будівництво стратегічної дороги, але 1942 року його арештовують по статті 58-10 пункт 2 УК РСФСР і згідно з постановою Военної ради

Північнокавказького фронту 11 серпня 1942 року розстрілюють. Реабілітований 1993 року. Так закінчив свій життєвий шлях ще один з багаточисленних кубанських “козаків-бандурників” (В. Ємець). Кубанська співачка Поліна Семенівна належала до старинного козацького роду Шуляків. Її дід Степан Семенович був священиком, знав вісім мов. Мав велику бібліотеку з релігійної та світської літератури, виписував книги з Греції та Італії. 1937 року арештований і розстріляний. Дітям дав належну освіту. Син Семен був хорунжим, Григорій – сотником. “Рід був співучим. Два Шуляки співали в Катеринодарському козакому хорі” (В.К.Лінський). П.Шуляк 1932 року вивозять разом зі станичниками на Урал в тайгу за 150 кілометрів від Нижнього Тагілу. Зима. Нестерпні побутові умови. Непосильна фізична праця. Хто ослаб, занеджував і не вийшов на роботу - комендант зачинає в “холодну” з дітьми. Мороз 40 - 50 градусів. Жінки вили. Потім тихше-тихше... І помирали. Вранці комендант з помічником вивозили всіх в яму. Зразу вкидали дорослих, потім – дітей. Поліна Семенівна з малим сином втікає і з неймовірними труднощами добирається додому. Ще 1929 року в станиці Полтавській гастролював хор П'ятницького. Костю Лінського як бандуриста і співака брали до себе. “Мати не пустила. До самої смерті каялась. Може б залишився живий” (В.К.Лінський)[2,с.144-153].

Про один із кубанських ансамблів повідомив бандурист Ілля Іванович Німченко /1925-1998/. В його складі був сам оповідач, Кузьма Павлович Німченко – керівник ансамблю та тенор-козак із станиці Нижньостеблівської, який не грав, а лише співав (ім'я його не пригадалось). Концерт розпочинали з інструментальної п'єси – українського попури, яке складалось з ряду українських народних пісень. Основну тему грав Кузьма Павлович, Ілля Іванович виконував переважно акомпанемент. Причому керівник вимагав, щоб при акомпанементі бандурист брав два баси разом. Ймовірно, що баси були настроєні в октаву і мали діатонічний звукоряд. Зверху вниз: мі-ре-до-сі-ля-соль-фа і т. д., тобто басів було 14, приструнків 38. всього 52 струни. Баси були розміщені густо, приструнки рідко. Приструнки від “до” першої октави були металеві. Біля підставки (“кобилки”) вмонтовано пристрій, який при потребі перестроював ноту “сі” в “сі-бемоль”, а увесь звукоряд приструнків у тональність сі-бемоль мажор та паралельний “соль-мінор”. В корпусі бандури на нижній деці написано: “1960-1966. Робота і реставрація К.П. Німченка”. Ансамбль гастролював переважно на Правобережній Кубані та на чорноморському побережжі один сезон в 20-х роках ХХ століття[2,с.144-153].

І.І. Німченко повідомляв, що його дядько Кузьма Павлович багато гастролював в дуеті зі своєю дружиною медсестрою за професією. Це стверджує і Володимир Лазаренко та музикознавець Валерій Довженко в праці “Бандурист Кузьма Німченко”. То був змішаний дует, який успішно гастролював як по Кубані, так і по Великій Україні. Вони грали на бандурах К.П. Німченка, досить детально охарактеризованих В. Довженком у вищеназваній статті[2,с.144-153].

Черговий документ свідчить про те, що в “Краснодарском краевом клубе промкооперации Крайаромсовета в качестве руководителя ансамбля бандуристов /кружка бандуристов/с 1 сентября 1940 года по 3 мая 1941 года с окладом содержания 200 /двести/ рублей в месяц” працював К.П. Німченко. Дані довідки підтверджує і сам Кузьма Павлович в особистому листку по обліку кадрів від 6 серпня 1964 року (архів автора). Це чи не останній відомий нам ансамбль бандуристів у Краснодарі до Другої світової війни. До речі, і після війни К.Німченко не складає “зброї” і керує струнним гуртком в школі №69 Краснодару з 1 вересня 1957 року[1,с.139-160].

Ще одну сторінку в історію ансамблевої гри на Кубані вписує славнозвісна кобзарська родина Дмитра Михайловича Байди-Суховія (1882-1974). Дмитро Михайлович виступає в складі тимчасових ансамблів, ще працюючи в складі Харківської держфілармонії, наприклад, в дуеті з бандуристом Дмитрієнком та, можливо, й з іншими. Після одруження 1924 року на Фаїні Іванівні Неклюдовій (1905-1973) з міста Новошахтинськ Ростовської області концертує в дуеті з нею десь до 1970 року, біля 45 років. Цього ж 1924 року подружжя поселяється в Геленджику і працює переважно від Краснодарської держфілармонії. Син Михайлик (1927-1988) уже в трирічному віці виходить з батьками на сцену з бандуркою, яка має 6 басків і 12 приструнків. Наймолодший бандурист в історії кобзарства України учився грати й співати в батьків. На той час класу бандури на Кубані не було і він закінчив Геленджицьку дитячу музичну школу по класу акордеона. (Мав інструмент марки “Хохнер”). До війни закінчив 8 класів. З 1945 року служить в Далекосхідному військовому морському флоті. Бере участь у війні з Японією. Учасник воєнних дій. З 1952 року по 1957 – виступає в дуеті з дружиною – співачкою Тамарою Павлівною, 1926 р.н., переважно на Дону й Кубані, виконуючи, насамперед, українські сучасні пісні, такі як “Рідна мати моя”, “Київський вальс”, слова А. Малишка, музика П. Майбороди, “Верховино, мати моя”, слова і музика М. Машкіна, “Ти любов моя”, слова О. Новицького, музика Г. Жуковського, “Черемшина”, слова М. Юрійчука, музика В. Михайлюка, “Ой, дівчино, шумить гай” українська народна пісня та багато інших. В курортних містах Північного Кавказу Михайло Дмитрович виступав і як бандурист-соліст. Помер в Геленджику 23 лютого 1988 року. Похований на місцевому цвинтарі. Отже, в сім'ї Байди-Суховія було два дуети і сімейне тріо

бандуристів. Найзнаменитішим був дует Дмитра Михайловича Байди-Суховія та Фаїни Іванівни Квітки. Дослідник кінематографічної творчості Д.М. Байди-Суховія доцент, кандидат мистецтвознавства О. Шимон про них як бандуристів висловився так: “Мабуть немає куточка в нашій країні (маючи на увазі Радянський Союз – О.Н.), де б не побував Байда-Суховій і його дружина Ф.І. Квітка, незамінна його друг і партнер ...”. Про намір створити чоловічу капелу бандуристів у станиці Канівській Краснодарського краю Степаном Сергійовичем Жарком /1877-1943/ його син Андрій пише: “... а уже при радянській владі його охопило бажання створити капелу. На це було багатьох охочих. Капела потім виступала як в Канівський, так і по його регіону. Як до окупації, так і при ній. За що він навіть і попав в опалу”[2,с.144-153].

Час початку історії капели один з її перших бандуристів Семен Семенович Лазаренко (1897-1985) відносить до 1923 року. 1919 року Конон Петрович Йорж (1893-1963) з станиці Челбаської дає два сольних концерти в Канівській: вдень у середній школі ввечері у Народному домі. Бандура полонила С. Лазаренка. Він, споконвічний козак-хлібороб, мріє теж стати бандуристом. З початку 20-х років відвідує уроки в С. Жарка. Багато грає вдома. Ще двоє з семи братів, Володимир та Дмитро, захоплюються бандурою і прилучаються до її освоєння. Утворюється сімейне чоловіче тріо. Новоявлений ансамбль дає декілька пробних виступів. С. Жарко запрошує братів на репетиції в Народний дім. Розпочалася серйозна професійна робота над створенням чоловічої капели бандуристів станиці Канівської. В її склад, насамперед, влились хористи церковного хору якими керував С. Жарко. Це були досвідчені хористи, які володіли нотною грамотою і навичками професійного співу, а також інші ентузіасти кобзарського мистецтва. Згодом уже сформована капела мала такий склад: Бриж Семен Федорович, Бочка Захар Іванович, Бочка Єгор Іванович, Гринь Іван Йосипович, Гусар Григорій, Дорошенко – старший, Дорошенко Яків Петрович, Жарко Степан Сергійович, Іщенко Петро Якимович, Ладик Яків Степанович, Лазаренко Володимир Семенович, Лазаренко Дмитро Семенович, Лазаренко Семен Семенович, Матвієнко Григорій Семенович, Пономаренко ..., Смолка Прокіп Михайлович, Телятник Іван Олексійович, Шемет Пантелеймон Петрович. Дванадцять із них є на двох світликах капели за 1929 рік. Більшість їх загинули в штрафних батальйонах в час другої світової війни. Залишились в живих брати Лазаренки та Пантелеймон Шемет. Пантелеймон Петрович в боях під Сталінградом з подачі поета Андрія Малишка - тоді воєнного кореспондента - потрапляє в Український фронтовий державний ансамбль пісні і танцю згодом народної артистки Радянського Союзу режисера - хореографа Лідії Чернишової, як учасник квартету бандуристів у складі: Мельник Іван Олексійович - 1 тенор, Щоголь Микола Тимофійович – 2 тенор, Шемет Пантелеймон Петрович – баритон, Вовк Дмитро Антонович – бас[2,с.144-153].

Бандури в Канівську капелу частково замовляли поштою в корюківського майстра Олександра Самійловича Корнієвського, а решту виготовляли станичні майстри Григорій Гусар та Прокіп Смолка. З Москви виписували домрові струни. Оркестровки робив С. Жарко переважно для двох бандур. Хор співав на чотири-шість голосів. Репетиції проходили в Народному домі декілька разів на тиждень, але основна робота з освоєння інструмента велась вдома. В репертуарі капели переважала українська народна пісня. Концертувала капела як в станиці, так і по всьому канівському районі. Вона користувалася великою популярністю. На гастролі виїжджали на возах, а взимку – на санях, які переважно надавала родина Лазаренків. Гастрольна діяльність капели особливо активізувалась з припиненням основних сільськогосподарських робіт. “Ідемо, бувало, на санях, – пригадує В. Лазаренко, - надворі мете світу білого не видно. Думаємо: “Будуть люди?” Приїжджаємо – повен клуб. З рота пара стовпом. На сцені руки замерзають. А люди просять повторити концерт, бо всі бажають не помістились...” Гастрольні концерти були платними (дітей пускали безкоштовно). Ціна квитків – 20-50 копійок. Виручка йшла частково на оплату фінвідділу, частково на розбудову матеріальної бази капели. Художній керівник С.Жарко ніякої винагороди за роботу не мав. Жив за рахунок учительської праці та регентства (до революції). Шив козацький одяг. Вершиною навчально-виховної й концертної діяльності капели були кінець 20-х років ХХ сторіччя. Нищівного удару завдала їй колективізація. Позбавила власного транспорту. Припинено українізацію українського населення на Північного Кавказі, де було закрито 1868 шкіл, 12 педагогічних технікумів, Краснодарський педагогічний інститут, а українські бібліотеки спалено... Чорним смерчем по краю прокотився великий Голодомор... Учасників капели бандуристів, за словами В. Лазаренка, було виведено в плавні й імітовано розстріл. “І розповзлися тоді ми, згадує він, хто куди, як руді миші. “ (це говорив він київській режисурі, що знімали фільм про сучасну Кубань в присутності кубанського науковця Миколи Тарнавського. До речі, демонструвати цей фільм на Кубані не дозволили). Сергія Жарка звільнили з роботи у школі через “скорочення штатів”. Він працював рядовим колгоспником в колгоспі “Красний колос”...

Бандуристи виступають спорадично. Хто як, наприклад, В. Лазаренко з дружиною: він грає і співає, вона лише співає. Д.С. Лазаренко виступає разом з своїми дітьми у станиці, де запрошували (на обжинки, сімейні урочистості тощо). Особливою життєздатністю в час критичного стану капели відзначався дует бандуристів Єгора і Захара Бочок. Під час розквіту гастрольно-концертної діяльності капели вона, як

правило, демонструвала програму повним складом. Іноді залежно від складу аудиторії С.С. Жарко виконував думу, виступало тріо братів Лазаренків, а також дует Бочок. Після 1933 року дует наполегливо продовжував концертувати, як в станиці Канівській, так і по всьому Канівському району, відгукуючись на замовлення бажаючих. Крім того, за спогадами братів Лазаренків, дует Бочок побував у містах Армавірі та Тихорецьку, а можливо, і у інших населених пунктах Кубані, віддалених від станиці Канівської[2,с.144-153].

У час короткочасної німецько-фашистської окупації капела поновлює свою попередню працю. Після “визволення” станиці Радянською Армією С. Жарка арештовують за політичною статтею 58 і засуджують на 7 років концтаборів, де він помирає. С.Ф. Бриж після арешту Жарка пішов у плавні і застрелився. Решту бандуристів було направлено в штрафні батальйони, де вони майже всі й загинули 1943 року. Так припинила свою діяльність чоловіча капела бандуристів станиці Канівської Степана Сергійовича Жарка.

Бандуристи з Кубані заснували ансамблі та капели бандуристів не лише на Кубані, а й за її межами. 1912 року Василь Кузьмович Шевченко (1882-1964) при московському українському гуртку “Кобзар” засновує чоловічий ансамбль бандуристів з 12-ти осіб. Ансамбль успішно пропагує думи, народні пісні, народну інструментальну музику та творчість українських композиторів. До виконавців дум належали Василь Шевченко та Андрій Волошенко. За зразком бандури останнього за ініціативою бандуриста Василя Павловича Овчинникова /1868-1930?/ Московська музична фірма А.Кальпус і К° випускала з 1912 року серійні партії бандур звичайних, а можливо, й оркестрових, на яких і грали більшість учасників ансамблю.

27 листопада 1913 року в залі московського політехнічного музею виступав “оркестр бандуристів українського гуртка “Кобзар” під керівництвом В.Шевченка”. Оркестр давав концерт на два відділи. В ньому беруть участь власне ансамбль і його малі форми: тріо, соло та хори чоловічий і жіночий. Ансамбль виконував українські народні пісні: “А на Івана на Купала”, “А на нашій вулиці”, “Вернивода”, “Голубка буркоче”, “Ой ясен же красен”, “Та немає гірш нікому”, “Туман яром”, “Ще й у полі стояла береза”. Тріо бандуристів у складі: А. Байдак, Р. Орхимович – Кондра, М. Охримович-Шевченко виконують українську народну пісню “Петрівочка” (“Ой, темна нічка петрівочка не виспалася Гануся, дівочка...”). Дует бандуристів: Р.Охримович – Кондра, М.Охримович-Шевченко – “Вечір”, слова і музика В.Шевченка, “Ой ти, душечко”. Соло: “Почаїв”. Виконує у супроводі ліри А.Волошенко “Думу про трьох братів Азовських”, українську народну пісню “Гарбуз” (“Гарбуз білий качається...”), виконує у супроводі бандури А. Волошенко. Дві українські історичні народні пісні “Ой 1795 року”, (Про Головатого), “Морозенко” (“Ой Морозе, Морозенку ти славний козаче...”) виконує В.Шевченко в супроводі бандури. “Ой на річці на Купала”, “Ой мати моя”, “Нема в світі правди” виконує жіночий хор .”Пустка”, “Пісня Чорноморських козаків ” – виконує чоловічий хор. На завершення концерту – українська народна пісня на слова Т.Шевченка “Та літа орел” у виконанні змішаного хору та ансамблю бандуристів. Соліст – Г. Муль (з програми концерту від 27 листопада 1913 року, Москва) [2,с.144-153].

Відомі з 12 учасників ансамблю: Байдак А., Виноградов А., Волошенко А., Муль Г., Овчинников В.П., Охримович-Кондра Р., Охримович-Шевченко М., Шевченко В.К. Ансамбль користувався великою популярністю, як серед членів багаточисленної української громади Москви, так і серед всього населення міста. В його концертах часто виступав, як соліст, студент Московської консерваторії по класу вокалу і хорового диригування Прокіп Минович Сапсай (1886-1929), згодом видатний український хоровий диригент і громадський діяч, та уже згадуваний бандурист В.П. Овчинников. Перша світова війна 1914 року, ймовірно, припинила діяльність ансамблю кубанського бандуриста Василя Шевченка. Відомостями про поновлення його роботи після війни і революції ми не володіємо. Антон Павлович Чорний, прибувши після революції та громадянської війни в Аргентину, застає деяке пожвавлення кобзарського руху в столиці країни Буенос-Айресі й активно включається в його розбудову. Зокрема стає співорганізатором концертного квартету бандуристів Йосипа Сніжного, а після від’їзду останнього в місто Саранд, де він “власноручно виробляв бандури і далі виступав на різних українських імпрезах”, його замінив у квартеті, як художній керівник Антін Чорний. Концертна діяльність квартету за браком відомостей поки що мало досліджена[2,с.144-153].

1932 року батьки Пантелеймона Петровича Шемета, щоб урятувати єдиного сина від непоправного, велять йому завербуватися на Далекий Схід. Самі помирають під час голодомору 1933-го. Пантелеймон Петрович, прибувши у Владивосток, чи вже застав там готовий ансамбль, чи організував його сам з місцевих бандуристів Зеленого Клику, з’ясувати важко. На світліні 1935 року, яка збереглась в сімейному архіві Шеметів, – п’ять бандуристів і чотири хористи: дві жінки і два чоловіка. Всі учасники в добротних українських національних костюмах. Причому три бандури явно майстра Олександра Корнієвського з Корюківки, з яким листувались далекосхідні бандуристи під час його десятилітнього ув’язнення в Бушуйці, на Далекому Сході, і просили, щоб після звільнення він приїхав до них. Олександр Самойлович запрошенням зігнував...[2,с.144-153].

Організаційні й творчі принципи Далекосхідного ансамблю нам невідомі, як і те, хто був його керівником. Можливо, що цей гурт кобзарів керувався колегіально. Однак оскільки П. Шемет був досвідченим кобзарем, який пройшов велику практичну школу в чоловічій капелі бандуристів станиці Канівської Степана Жарка, і авторитет його, як кобзаря, був незаперечним, то цілком ймовірно, що ансамбль очолював саме він. Це стверджує і київська дружина П. Шемета, Октавія Марківна Данилевська.

Вона з його уст розповідала, що ансамбль був мобільним, рухливим, давав багато концертів як на підприємствах в установах, школах та палацах культури міста, так і на виїзді за його межами. Бував частим гостем у прикордонників та військових частинах у моряків, рибалок тощо. Припинила його бурхливу плідну діяльність Друга світова війна з 1941 року. Бандуристи-чоловіки були мобілізовані в діючу армію. Пантелеймон Шемет у складі чоловічого квартету бандуристів Українського ансамблю пісні і танцю Лідії Чернишової пройшов від Сталінграда до Берліна. Демобілізувавшись, жив і працював переважно в Києві, де і помер 1984 року[2,с.144-153].

Кубанський бандурист Кузьма Петрович Німченко не вважав штучне розмежування Великої України з Кубанню дійсним і був переконаний, що основними центрами кобзарства є Київ і тодішня столиця України Харків. Не одержавши дозволу на серійне виробництво бандур власної конструкції на Краснодарській фабриці “Кубань”, він з цією пропозицією звертається в українську республіканську державну філармонію Харкова. Столична експертна комісія, крім всього, направляє його в Одесу з метою відкриття класу бандури при Одеському музичному інституті, та створення капели бандуристів і впровадження у виробництво оркестрових бандур на Одеській фабриці музичних інструментів. Все це він зробив. Новостроєною капелою бандуристів керує з червня 1930 по вересень 1933 року і виїжджає з невідомих нам мотивів на Кубань працювати в Краснодарську держфілармонію[3,с.99-111].

Ймовірно, учасниками Одеської капели бандуристів були учілілі бандуристи міста та студенти класу бандури музичного інституту. Про її діяльність ми належними даними не володіємо. Вона була типовою для подібних навчальних і самодіяльних кобзарських колективів того часу, в репертуарі яких хоч і домінувала українська народна пісня, але обов’язково включалися і твори сучасних українських радянських композиторів такі як “Дванадцять косарів” Богуславського (“Виступає нас немало – аж дванадцять косарів, косим клевер, косим травин на комунівській землі...”) та ін.[1,с.139-160].

Не претендуючи на всеохоплююче висвітлення теми, ми її розкрили на тих матеріалів, якими володіємо. Про ті ансамблі бандуристів, що були по всій Кубані, яким краснодарський клуб “Нацмен” давав консультації, (Катаєнко К. “Житєпис”1979) у нас дані відсутні[2,с.144-153].

Бібліографічний список

- 1.Нирко Олексій. Кобзарство Криму та Кубані. - Львів”Сполом”, 2006.
- 2.Нирко Олексій. Ансамблі та капели бандуристів на Кубані. Науковий Вісник Українського Університету в Москві. - М., 2007. - Т. XII.
- 3.Нирко О. Кобзарство Кубані. Науковий Вісник Українського Університету в Москві. - М., 2012. - Т.XVII.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2014.

Олексій Нирко

Ансамблі та капели бандуристів на Кубані

Анотація: У статті розглядаються ансамблі та капели бандуристів на Кубані

Основний акцент концентрується на діяльності відомих кубанських кобзарів та організацією ними ансамблів та капел бандуристів на Кубані у XX столітті

Ключові слова: Кубань, ансамблі, кубанські кобзарські школи, кубанські капели, кубанські бандуристи, кубанські ансамблі.

Oleksiy Nyrko

Ensembles and choirs of kobza players in Kuban

Annotation: Ensembles and choirs of kobza players in Kuban are considered in the article.

The main emphasis is put on the activity of famous Kuban kobza players and their organization of bandurists ensembles and choirs in Kuban in XX century.

Key-words: Kuban, ensembles, Kuban kobza schools, Kuban choirs, Kuban bandurists, Kuban ensembles.

**Навчальна книжка для східної діаспори
(на матеріалі створення підручників з літератури ХХ століття)**

Анотація: В статті вивчається досвід творення підручників та посібників з української літератури для української діаспори в Росії.

Ключові слова: Росія. Українська діаспора в Росії, навчальна книжка для східної діаспори.

Досвід творення підручників з української літератури - навчальної книжки одного з найголовніших шкільних предметів - нараховує вже близько двох століть невпинної праці вчених і методистів як в самій Україні, так і в українській діаспорі. Підручники цього змісту освіти, перш за все демократичного спрямування, прагнуть донести школярам багатство українського художнього слова, виховати патріотів, свідомих продовжувачів славних культурних традицій попередніх поколінь.

Підручник з літератури як історичне явище змінювався протягом тривалого часу, а історія методики літератури накопичила значний матеріал, що не втрачає своєї важливості і сьогодні. Як у побудові змісту, так і форми цієї навчальної книжки ми спостерігаємо впливи літературного процесу, вітчизняної і світової педагогіки, суспільно-політичний стан існування української школи у метрополії, та в діаспорі. Так, у шкільному навчальному процесі у незалежній українській державі гостро ставиться питання про відродження традицій народної культури, досягнень української народної та професійної педагогіки, народознавства. Щодо викладання літератури висуваються завдання формувати критичне мислення школярів, розвитку їхнього вміння мати власний неуніфікований погляд на героїв виучуваного художнього твору, а перед укладачами підручників ставиться завдання не обмежувати учнів єдиною правильною оцінкою художнього твору. Сьогодні виникає гостра необхідність в альтернативних навчальних книжках з літератури. Українське суспільство, а разом з ним і шкільна освіта, обирають критеріями громадянського співжиття національні і загальнолюдські ідеали. У західній українській діаспорі підручники з літератури продовжують знайомити українських дітей із набутками українського художнього слова, розвивають традиції виховання учнів патріотами рідної України. Укладачі навчальних книжок прагнуть наповнювати їх іменами видатних українських письменників минулих століть і сучасного літературного процесу, відомих як в діаспорі, так і в Україні. Відчутним стає ускладнення підручників додатковим перекладним тлумачним матеріалом у зв'язку з тим, що слабшають знання рідної мови учнів - дітей 3-4-го поколінь емігрантів. Таке явище з переміщенням української мови на "друге місце" у житті дитини у діаспорі було помічене як педагогічно-методичний факт ще на початку 60-х років видатним українським педагогом з Австралії Марією Дейко. Вона вперше врахувала зміни у мовній ситуації серед дітей українського походження в Австралії і запропонувала українській школі в діаспорі підручники з великим тлумачним апаратом - перекладами з української мови на англійську малозрозумілих і незрозумілих слів і понять для дітей українців, що народжуються і живуть в англомовному середовищі.

До змісту підручників включаються матеріали діаспорного літературного процесу, твори про життя у західному світі, який стає близьким і рідним для багатьох тисяч українських дітей у західній діаспорі[1].

Яким же повинен бути сьогодні підручник з рідної літератури для українських дітей у колишніх республіках Радянського Союзу?

З демократизаційними процесами у цих, тепер уже незалежних країнах, виникає реальна можливість відкриття шкіл з українською мовою навчання, підготовки і видання різноманітних навчальних книжок і, зокрема, підручників з української літератури. Зрозуміло, що найближчим часом цілком задовольнятимуть (і задовольняють) навчальний процес у східній діаспорі підручники з літератури, видані в Україні. І це цілком логічно, бо матеріально-видавнича база та науково-методичні можливості в галузі українського підручникотворення у метрополії незмірно більші, ніж будь-де за її межами. Разом з тим слід пам'ятати, що досвід створення української навчальної книжки у Росії протягом століть має свої вагомі здобутки, якими слід скористатись у нових умовах відродження української освіти на теренах східної діаспори. Варто пригадати, що саме в Росії (у С. - Петербурзі) у 50-60-х роках минулого століття видавалися навчальні книжки з української словесності, зокрема "Грамотка" (1857) П.Куліша, "Букварь Южнорусский" (1861) Т. Шевченка, "Українська абетка" (1861) М.Гатцука та ін. Значний досвід підручникотворення для українських шкіл у 20-30-х роках ХХ ст. здобула Кубань. Тут у 1918 році вийшла перша навчальна книжка для дітей козацького краю "Кубанський буквар"[2], який давав початки української граматики, пропонував невеличкі тексти для читання, зокрема вірші Т. Шевченка, народні казки і записані на Кубані деякі народні календарні обряди. У підручнику вміщено дидактичний апарат - система питань і завдань для дітей. Цей факт свідчить, що українське шкільне підручникотворення на Кубані йшло за прогресивними освітніми

вимогами того часу. У букварі наголошується на територіальній і національній приналежності його читачів-школярів Кубані. Так, у зверненні до дітей укладачі пишуть: “На Україні головний город Київ. У нас на Кубані головний город Катеринодар. На Україні найбільша річка Дніпро, а у нас Кубань. Наші діди жили на Україні”[3].

Значних успіхів у творенні шкільних підручників на Кубані було досягнуто у кінці 20-х-на початку 30-х років. В цей час потреби української школи на Північному Кавказі обслуговувало ростовське на Дону видавництво “Північний Кавказ”. Сотні тисяч підручників розходилося кожного року по станицях і селах, де проживали українці. У підручниках із літератури, зрозуміло, основна увага приділялася творчості класиків української літератури І. Котляревському, Г. Квітці-Основ’яненку, Т. Шевченку, І. Нечую-Левицькому та іншим видатним письменникам України. Разом з тим укладачі програм, підручників і допоміжної навчальної літератури враховували здобутки місцевих українських письменників. Так, зокрема у “Циркулярі по Ведомству Народного Просвещения” - за листопад 1919 року - завідувачам нижчими і вищими навчальними училищами станиць, селищ і міст Кубанського краю рекомендувалося “с введением в школы материнского (украинского) языка ... немедленно озаботиться организацией украинских отделов при школьных библиотеках для каковых в ведомстве имеется свой каталог”[4,с.20]. У цьому ж документі подавався перелік книжок для вивчення - “Список книг для библиотеки в украинских школах” на 130 позицій, серед яких називалися прізвища і твори місцевих письменників Я.Кухаренка та В.Мови (Лиманського). В іншому керівному документі Кубанського окружного відділу народної освіти наголошувалося на необхідності збирання фольклору учнями середніх класів, а також для вивчення на уроках літератури пропонувалися твори, “що утворені на тлі Кубанщини і є відтворенням Кубанського соціального оточення, Кубанської природи тощо”[7,с.35]. Серед рекомендованих кубанських письменників ми зустрічаємо назви творів Я. Кухаренка, В. Мови(Лиманського), В. Потапенка та інших авторів-кубанців[8,с.6].

Необхідно відзначити, що сьогодні під впливом розвитку процесів відродження духовності на Кубані ставиться питання про вивчення на уроках літератури творчості місцевих як російських, так і українських письменників. Першою такою серйозною заявкою було включення Кубанським крайовим управлінням освіти до регіональних програм з літератури (для уроків *літератури рідного краю* і позакласного читання) у 1994 році творчої спадщини українських письменників-земляків А. Головатого, Я. Кухаренка, В. Мови (Лиманського), В. Півня, М. Дикарева, Я. Жарка, М. Канівецького, Ф. Щербини, а також класиків української літератури, які бували у цьому краї або підтримували з ним тісні зв’язки - Т. Шевченка, Марка Вовчка, П. Капельгородського. Включено до програм і твори відомого сучасного кубанського поета І. Варави, який пише вірші російською й українською мовами. Приділено увагу у програмах українській усній народній творчості: для вивчення пропонуються історичні козацькі та ліричні обрядові пісні, а також думи[6].

Літературознавцями і методистами Кубані зроблено вагомі кроки по забезпеченню навчального процесу в школах текстами творів письменників-земляків. Так, у 1995 р. автором-укладачем, методистом О.Г. Панаєвим була видана хрестоматія для 5-11 класів “Література Кубані”, яка включає в себе короткі нариси про російських і українських письменників-кубанців та деякі їхні твори. Дещо раніше, у 1994 р., інший автор-укладач - кубанський літературознавець В.Чумаченко - уклав і видав антологію кубанської літератури кінця XVIII-початку XX ст. “Курінь”, до якої включено короткі нариси про українських кубанських письменників та їхні найважливі твори у перекладі на російську мову.

Враховуючи відсутність на Кубані шкіл з українською мовою навчання, автори іншого навчального посібника з української літератури для шкіл Кубані “Козак Мамай”, виданого в Україні[5], пішли іншим методичним шляхом: тут нариси про життєвий і творчий шлях письменників та методичний апарат подаються російською мовою, а тексти художніх творів - українською. Явище це нове у методиці української літератури. Його специфіка обумовлена в основному двома факторами - одним, уже згадуваним - відсутністю у регіоні шкіл з українською мовою навчання, а тому і з дефіцитом вчителів української мови і літератури, іншим - тим, що українська мова для основної маси школярів козацького краю стала другою і часто нерідною мовою. Отже, програми з літератури, підручники і посібники насичуються місцевим колоритним матеріалом, який покликаний активізувати увагу учнів до рідного краю, формувати в них національну й історичну свідомість, поглиблювати знання про українську літературу, про землю своїх предків.

Вважаємо, що аналогічний підхід міг би бути прикладом для творення підручників з української літератури для іншого регіону Росії - Східної Слобожанщини, де здавна існують українські літературні традиції, а окрасою великої української літератури стали імена І. Горленка, Г. Сковороди, М. Костомарова, І. Дикарева, О. Афанасьєва-Чужбинського, А. Животка, В. Єрошенка, Є. Плужника, К. Буревія, А. Паніва, Г. Михайличенка та ін. Очевидно, що літературна історія східної української діаспори не вичерпується

лише названими вище регіонами Росії. Пильної уваги вчених-методистів та вчених-філологів чекають дослідження українських літературних процесів на землях Зеленого клину (Далекий Схід), Сірого клину (Казахстан), літературних традицій українців Москви і Петербурга. Дослідження вчених могли б дати життя не одному шкільному посібнику з літератури для сьогоднішніх дітей - нащадкам переселенців з України.

Отже, підручник з української літератури для дітей Східної української діаспори повинен бути не гіршим, ніж для школярів метрополії. Він повинен відповідати завданням сучасних процесів демократизації суспільного життя, вимогам щодо літературної освіти молоді, орієнтуватись на сучасний розвиток науки про літературу. Не відкидається і такий аспект підручникотворення, як включення до змісту навчальної книжки матеріалів регіонального характеру. Тут мають бути на увазі перш за все літературні традиції, які сформувалися в окремих краях східної української діаспори, в місцях компактного поселення українців.

Цьому сприяє і такий вагомий фактор, як включення в програми з літератури в Росії регіонального компонента у формі уроків літератури рідного краю. Саме на цій підставі може далі розвиватись зв'язок української літератури з російською, а підручники з літератури й уроки будуть наповнюватись навчальним матеріалом у дусі необхідної для України і Росії співдружності.

Бібліографічний список

1. Дейко М. Буквар.- Австралія - Англія: Рідна мова, 1988.; Рідне слово. Перша читанка після "Букваря".- Австралія-Англія: Рідне слово, 1990.; Волошки. Друга читанка після "Букваря". - Австралія - Англія: Рідне слово, 1992 та ін.
2. Кубанський буквар. Уложила комісія "Кубанського Українського товариства шкільної освіти.— Краснодар: Друкарня С.Казерова, 1918. - 32 с.
3. Кубанський буквар. Уложила комісія "Кубанського Українського товариства шкільної освіти. - Краснодар: Друкарня С.Казерова, 1918. - 32 с.
4. Кубань. Украинизация Материалы по истории культуры Кубани 1920-30-х годов. - Краснодар, 1991.
5. Козак Мамай. Навчальний посібник-хрестоматія з української літератури для учнів 5-7-х класів загальноосвітніх шкіл Кубані//Автори-укладачі В.В.Оліфіренко і В.К.Чумаченко.-Київ-Донецьк-Краснодар: Український культурологічний центр, 1998. - 234 с.
6. Программы регионального (кубанского) компонента содержания общего среднего образования.- Краснодар, 1994.
7. Сборник руководящих материалов. №12-13. Декабрь 1929. - Краснодар.
8. Сборник руководящих материалов. №12-13. Декабрь 1929. - Краснодар.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2014.

Володимир Оліфіренко

Навчальна книжка для східної діаспори (на матеріалі створення підручників з літератури ХХ століття)

Анотація: В статті вивчається досвід творення підручників та посібників з української літератури для української діаспори в Росії.

Ключові слова: Росія. Українська діаспора в Росії, навчальна книжка для східної діаспори.

Volodymyr Olifirenko

A text book for the Eastern diaspora

Annotation: Creation experience of text books and manuals on Ukrainian literature for the Ukrainian diaspora in Russia is the study of the article.

Key-words: Russia, Ukrainian diaspora in Russia, text book for Eastern diaspora.

Интеграция: от Аттилы до Сталина

Аннотация: В статье исследуется и анализируется интеграция: от Аттилы до Сталина.

Ключевые слова: Атилла, Сталин, интеграция.

Есть интеграция и интеграция. Это слово иностранного происхождения можно произносить многократно. Ведь каждый, использующий его, вкладывает в это понятие свой смысл. Интегрировал когда-то евразийское пространство гуннский царь Аттила, этим же занимался Чингисхан, уже сравнительно недавно строила свою колониальную систему Великобритания. В середине 20 века своеобразным собиранием земель занимались Гитлер и Сталин, в последние годы уходящего века интегрируется Европа. Но как далеко отстоят понятия интеграции у Гитлера и современной Европы[1,с.14-29].

К сожалению, первоначальный вариант Договора об интеграции между Россией и Белоруссией, так горячо поддержанный ультра коммунистами и ультра националистами, по моему мнению, из того разряда, на котором народы будут учиться, как объединяться нельзя. Для большинства его горячих сторонников договор создан под девизом “Даешь Российскую империю!”, или “Обратно в СССР!” Можно понять раздражение этих интеграторов расширением НАТО, когда под натовский зонтик просятся и постепенно уходят осколки бывшей Российской империи, которую собираются восстанавливать. Какой смысл они вкладывают в интеграцию, понятно: возврат в СССР с последующим дорасщиванием «совка» (мечта Анпилова и Зюганова) и воссоздание Российской империи для окончательной ассимиляции всех народов (надежда Бабурина, Жириновского). Посмотрите, какую эмоциональную фразеологию они используют: “Кто тут против объединения народов-братьев?” Хочется напомнить, что как раз родные братья, чтобы сохранить дружбу при первой же возможности разъезжаются в отдельные квартиры. Отказ народа от собственной государственности - нонсенс. А призывы к референдуму несут в себе элементы приглашения в мышеловку. Ибо его итоги зависят от многих факторов, прежде всего, от формулировки вопроса. “Хотите ли вы потерять свою государственность?” - может привести к одному результату, а “Хотите ли интегрироваться со своими братьями?” - к другому. Ведь глубинный смысл интеграции понятен далеко не каждому. Достаточно вспомнить недавнее прошлое, когда следующие друг за другом референдумы приводили к прямо противоположным результатам[2,с.35-38].

Сколько времени не видим и не слышим голоса белорусских писателей - Быкова, Алексиевич? Уверен, что озабоченные состоянием своей культуры, языка, традиций, они не поддерживают нынешней интеграции по коммунистическому и имперскому образу. Они стояли среди молодых людей с бело-красно-белыми флагами, которым дубинками вбивали национальную идею омовцы Лукашенко. Это молодое поколение теперь надолго сохранит иммунитет против всякой интеграции на востоке. С каким же трудом Россия избавляется от реликтового имперского мышления. Как мало пока людей в верхних эшелонах власти, готовых отбросить подобные атавизмы. Это они с трудом сумели внести коррективы в окончательный вариант Устава Союза России с Белоруссией, чтобы не краснеть перед цивилизованным миром[3,с.74-76].

А что и как интегрирует Западная Европа? “Почему это ей можно, а нам нельзя?” - спрашивают ярые сторонники договора. Неужели действительно не понимают? Насколько известно, националисты Франции, или Германии, борются за сохранение аутентичности французов и немцев, против ассимиляции алжирцев или турок. Ибо не планируют, да и не надеются, что все европейцы станут в будущем галлами или германцами. Не видно также попыток разрушить границу между немцами и германоговорящими австрийцами. Да и зачем ее разрушать, если иногда только по дорожной разметке проезжающий границу фиксирует свое прибытие в другое государство. Не слышно также, чтобы разваливалась франко-, германо-, и италоговорящая Швейцария. Франция не претендует на «свою» часть Швейцарии и т.д. Здесь, в Европе, распрощались с имперскими идеями. Народы и страны интегрируются, прежде всего, экономически, без попыток стереть с лица Земли культуру или язык другого народа - соседа, выселить его с исконных земель, заселить своими соплеменниками. Ни Берлин, ни Париж не собирают земель. Маленькая Дания может, если сочтет ущемленными свои права, затормозить процесс европейской интеграции, и никто не станет давить ее экономически или угрожать оружием. А посмотрите, как готовится общеевропейская валюта: на ней нет изображения ни Гете, ни Шекспира, ни Наполеона. Ибо в Европе сегодня межгосударственные отношения строятся на силе права, а не на логике волка из известной басни Крылова. Вступление в Европейский Союз сравнительно отсталой Испании в свое время стимулировало ее экономический рост, а не превращение в

колонию. На экономический рост сегодня надеются и восточноевропейские страны, вступающие в НАТО. С НАТО его новые члены увязывают свою коллективную безопасность[2,с.35-38].

Именно с проблемами вступления восточноевропейских стран в НАТО связан еще один феномен российских СМИ. Никто пока даже не задал вопроса: “А почему фактически все посткоммунистические страны Европы рвутся в НАТО?” Ответ прост и очевиден - все боятся московских интеграторов. Планы ведь у них большие, не только восстановить Российскую империю, но и расширить, чтобы можно было мыть сапоги в Индийском океане. Далеко ли ушли от мышления гуннов? Как-то мне возразили: не народы, а их руководители просятся в НАТО. Пришлось напомнить, что в Польше, например, и Валенса и Квасневский, собравшие вместе более 90% голосов электората, призывали в НАТО. Здесь, в Польше, недавнюю историю знают без купюр. Многие еще помнят, как начиналась Вторая мировая война: Германия с запада, а СССР с востока по взаимному сговору напали на Польшу в сентябре 1939 года, что было для нее четвертым разделом. Теперь, под зонтом НАТО, она может не бояться пятого раздела. Почему же с таким трудом интегрируются страны СНГ? Ведь это был бы естественный процесс. Их объединяет одинаковый технологический уровень промышленности, накатанные экономические связи, сохраняющаяся специализация и многое другое. Ответ снова прост и очевиден. Причины кроются, прежде всего, в Москве, которая до сих пор не может избавиться от имперских замашек. Территориальные претензии к соседям, экономическое и политическое давление, нажим на западных партнеров по поводу вступления недавних союзников в НАТО, игнорирование интересов национальных меньшинств, продолжающаяся их ассимиляция и множество других признаков устойчиво сохраняют имперский облик Москвы. По какому праву Россия фактически запретила странам Балтии вступление в НАТО? Ответ очевиден - по «праву» империи... Можно ли представить себе подобный запрет со стороны, например, Германии на вступление Белоруссии в союз с Россией?[1,с.14-29].

С трудом прогнозируются отношения Украины с Россией для случая, если бы российским президентом был Жириновский, Зюганов, Лужков. Развитие событий по югославскому сценарию было бы, похоже, неизбежным. Совсем недавно со всех сторон в российских СМИ неслось: “Кучма не выполняет своих предвыборных обещаний!” А что и кому обещал Кучма? Обещал сохранить суверенитет Украины и сдержал слово, чем заслужил уважение своего народа и мировой общественности. Им же казалось, что он обещал поставить Украину на колени перед Москвой. Фактически полная информационная блокада украинских СМИ в России позволяет таким политикам внедрять в головы россиян традиционные штампы типа “Украина - окраина России”, “украинцы не нация, а их язык - диалект руського” и ряд других, оскорбительных для народа Украины. Подобное невежество, замешанное на агрессивной нетерпимости, еще долго будет отравлять отношения между нашими странами и народами. А суверенитет Украины будет выглядеть в их глазах как предательство, что настойчиво подчеркивалось при малейших попытках восстановления государственности в прошлом[3,с.74-76].

Посмотрите новые школьные учебники истории в РФ. Период Киевской Руси плавно вписан в историю России и напрасно в ней искать хотя бы намек на то, что эта древняя Русь стала колыбелью трех братских народов. Значит школьники убеждены, что Украина это провинция, которую необходимо вернуть...

А чего стоит подмена понятия Русь на Россия, которая под таким названием появилась на картах лишь в 18 столетии! Попробуйте доказать сегодня многим россиянам, что запорожские казаки считали себя людьми Руси, но не русскими (России еще не существовало). Именно после этой подмены понятий, чтобы сохранить свою национальную идентичность, Русь-Украина вынуждена была лишиться себя первой части названия. На подобные темы, по-видимому, неожиданные для многих россиян, необходимо писать много и детально, чтобы снять барьеры непонимания. Старательное умалчивание подобных тем кому-то выгодно. Кому? Ответ сложный и требует отдельного разговора[2,с.35-38].

Факт, однако, остается фактом: Украина восстановила свою государственность и без широкого обсуждения затронутых выше тем дружественные отношения с Россией будут постоянно тормозиться.

К сожалению, в последнее время в российской прессе появилось множество статей явно антиукраинской направленности, не имеющих ничего общего с логикой, историографией, здравым смыслом, наконец. На экране «Вестей» мелькают антинаучные шовинистические шабаши из Севастополя, а на НТВ уже после подписания межгосударственного договора между Украиной и Россией, например, показывают выступающими лидера “Руха” В. Черновола и главного украинского коммуниста П. Симоненко, но озвучили только последнего, произносившего антигосударственные и антипрезидентские тирады. Что это? Случайность? К сожалению, подобное больше смахивает на закономерность[1,с.14-29].

На какой же основе может строиться сегодня подлинная интеграция государств на постсоветском пространстве? Отвечая, нужно бы употребить ставшие банальными слова о равенстве, братстве, но их ханжески использовали в прошлом коммунисты, производя под благородными лозунгами подлинный геноцид всех населявших СССР народов. Недавно прочитал в газете “Завтра” заголовок “Русские -

имперская нація”. Не могу согласиться с подобным утверждением, хотя у некоторых русских действительно отмечаются настроения, вытекающие из упомянутых штампов прошлого. Название “великорос” говорило ребенку само за себя. Однако, как правило, у рядового крестьянина, учителя, рабочего, не наблюдается желания вслед за Жириновским собирать земли вплоть до Индийского океана. Война в Чечне это убедительно подтвердила[3,с.74-76].

Великодержавный шовинизм, о котором так много писали в прошлом (включая В.И. Ленина), веками вдалбливался в сознание российской элиты. В условиях сравнительно высокого уровня образованности населения эта великодержавная идея, фальшивая в своей основе, приводила, как мне кажется, к потере абсолютно нормального для человека чувства - патриотического самосознания. Шовинизм, в свою очередь, порождает феномен паранойи, так часто наблюдаемой в кругах депутатского корпуса, когда подозревают врага в любом инородце[2,с.35-38].

К сожалению, незамеченной прошла статья Евгения Бая в “Известиях” (от 5.02.97) о современной Югославии, где сербы, в определенном смысле, играют роль русских на постсоветском пространстве. Цитирую признание главного редактора газеты “Наша борьба” Миомира Бркича: “Мы оказались в хвосте Европы, потому что были отравлены непомерной долей национализма. Нас отбросили на задворки все эти рассуждения о великой Сербии, о том, что земли Сербии должны быть везде, где есть сербские могилы, эта проклятая убежденность, что только сербы могут быть лидерами. Когда наши танки уходили на Вуковар (хорватский город, полностью разрушенный сербами в начале 90-х годов), народ засыпал их цветами. Сейчас же эти танки могут появиться в любой момент на наших улицах”. Каким актуальным кажется мне это признание серба! Не претендую на обобщения, однако, даже фрагментарный анализ, касающийся проблемы взаимоотношений славянских народов, может быть полезен для реальной оценки ретроспективы, а значит для снятия назревших недоразумений сегодня. Очень важным и позитивным в этом отношении шагом выглядит недавнее подписание в Киеве декларации “К взаимопониманию и единению”. Это сделали президенты Украины и Польши, чтобы подвести черту под прошлым. В документе признано наличие трагических страниц совместной истории, принесены взаимные извинения ради того, чтобы прошлое не отягощало будущих отношений. Очень жаль, что у представителей московской элиты подобные идеи еще не созрели. Здесь упорно продолжают говорить о собственном величии, вопреки аксиоме “Не хвали себя сам, пусть лучше это сделают другие”[1,с.14-29].

Несовпадение государственных и общенациональных интересов в России продолжается, хотя было бы несправедливым не замечать попыток их сближения нынешними реформаторами. Если на будущих президентских выборах сохранится возможность развития этой тенденции в сторону нормального правового государства, можно спокойно смотреть в будущее[3,с.74-76].

Источники

- 1.Паняк Стефан. Интеграция: от Аттилы до Сталина. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу . - М., 1998. - Т.ІІ. - №5.
- Паняк Стефан. Первые бреши непонимания. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу . – 2.М., 1998. - Т.ІІ. - №5.
- 3.Паняк Стефан. Интеграция: от Аттилы до Сталина. Науковий Вісник Українського Історичного Клубу . - М., 1999. - Т.ІІІ.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2014.

Стефан Паняк

Інтеграція: від Атіли до Сталіна

Анотація: В статті досліджується і аналізується інтеграція від Атіли до Сталіна

Ключові слова: Атіла, Сталін, інтеграція.

Stefan Paniak

Integration: from Attila till Stalin

Annotation: Integration from Attila till Stalin is researched and analyzed in the article.

Key-words: Atilla, Stalin, integration.

Симптомы имперского умопомрачения

Аннотация: В статье изучаются симптомы имперского умопомрачения.

Основной акцент концентрируется на современном бесперспективном вмешательстве имперских политических кругов России во внутренние дела Украины.

Ключевые слова: Украина, Россия, имперское умопомрачение, симптомы, общественный порядок.

Летом прошлого года научного сотрудника НИИ диаспоры и интеграции (Ин-та стран СНГ) Кирилла Фролова, очевидно, разобрал необычайный творческий зуд, и он с особым рвением взялся за исследование исторических и демографических корней Украины. В результате такого предприятия им были опубликованы на эту тему две большие статьи в “Национальной газете” и одна несколько меньшего объема - в “Русском вестнике”; статьи, само название которых [5, 6, 7] убедительно свидетельствует о том, что их автор задался неблагородной целью как можно ярче раздуть пламя антиукраинской истерии в Российской Федерации с возможным широким резонансом в кругах сочувствующих - и во всем остальном мире. На эти опусы усердного радателя о возрождении старых общественных порядков можно было бы и не обращать серьезного внимания, если бы использованием применяемых им порочных методологических приемов изучения социальных явлений не страдали и те, против кого он мечет свои ядовитые критические стрелы.

Как и положено в аналогичных случаях, он весьма искусно жонглирует социологическими терминами, заблаговременно позаботившись о спасительных доспехах научно-теоретической мимикрии. И, подобно всякому человеку, беззаветно преданному истине, он сразу же приступает к наглядной демонстрации бескомпромиссной своей готовности считаться с научно выверенными, достоверными фактами. Беда только в том, что на поверку все это оказывается не чем иным, как обыкновенным нагромождением незамысловатых идеологических уловок.

Сразу же оговоримся, что под “идеологией” в данном контексте отнюдь не подразумевается та изрядно набившая оскомину банальная пошлость, которая создана и усердно муслируется в наше время воспаленным воображением многочисленных теоретизирующих популистов. Идеология может быть не менее научной, чем сама наука, сохраняя вместе с тем принципиальное отличие от последней своей особой направленностью на внешний объект. Если наука исходит из того, что есть, то идеология - из того, что должно быть. И это различие между ними принципиально не может быть устранено никакими чудодейственными редукциями (да в этом, собственно, и нет абсолютно никакой надобности, поскольку каждая из них призвана надлежащим образом функционировать на своем собственном месте). Следовательно, чем более научна идеология, тем больше гарантия успешной реализации преследуемых ею целей. Но в пределе идеология может быть полностью научно выхоленной. И тогда уже накатывает на нас всепоглощающая стихия самого беспардонного субъективного произвола: хочца - и все! - а на остальное просто наплевать. Блестящий образец именно такой идеологии, возможно, даже сам того не ведая, как раз и преподносит нам автор указанных публикаций. На первый план у него, несомненно, выдвигается цель реставрации “единой и неделимой” России, а “факты” - просто тенденциозно подобранные под эту идею лишь некоторые реальные исторические события. Это значит, что не из упомянутых фактов следует необходимость благословляемого автором движения «славян» за объединение в рамках единого государства, а, наоборот, прочно овладевшая новоявленным славянофилом *idée fixe* заставляет его производить соответствующий отбор фактов и, несмотря на крайнюю их малочисленность, придавать им решающее значение, в то время как подавляющая часть фактического материала либо вообще игнорируется, либо выставляется в неприглядном свете. К тому же в первой своей статье автор, явно злоупотребляя доверием читателя, столь часто и бестактно пользуется язвительной фразой “т. н.”, что невольно охватывает сладкий соблазн и его самого наречь “т. н. г-ном Фроловым”. Да только - Бог с ним! Не станем из-за такой мелочи дразнить гусей.

Содержание статей г-на Фролова показывает, что в деле идеологического словоблудия он обладает бесспорным мастерством. С точки зрения декларируемых им заявлений ни о какой независимой Украине просто не может быть и речи. Вот так! А ведь реально данное государство существует уже 22-й год. И этот факт признает все цивилизованное человечество. Но для велеречивых фроловых “идея” выше “факта”, хотя прямо об этом они, конечно же, не говорят. Они всячески маскируются и старательно рядятся в тогу порядочности, в тогу современных культуртрегеров. Чтобы не опростоволоситься перед мировым сообществом, они - за факты обеими руками, но только под их собственным соусом, только в их собственной (единственно верной - не шутите!) интерпретации. Выступать против права наций на

самоопределение, т.е. на государственную независимость народов, - анахронизм не только в конце, но и в начале XX в. Это прекрасно понимали большевики, и поэтому на свой манер, да к тому же весьма оригинально, они сумели решить эту проблему. Но г-н Фролов со товарищи и на этом пути идут значительно дальше... в глубокое-глубокое прошлое. Независимой Украине они отказывают в праве на существование на том "законном" основании, что нет, дескать, какого-то особого украинского народа: он, мол, составляет органическую часть, одну из трех (великоросы, малоросы и белорусы) единого - русского народа. Кто против такой позиции - тот сепаратист. Ату его! Ату! Но то, что такая позиция, мягко говоря, не согласуется с действительностью, весьма недвусмысленно отметил сам шеф г-на Фролова К.Ф. Затулин, в угоду амбициозным вождениям которого он самозабвенно и служит «идее». На вопрос, действительно ли русские, украинцы и белорусы все еще составляют единый народ, он вынужден констатировать: "Это не совсем так: это желательная версия, но сегодня она не вполне близка к реальности"[2, 8]. Что же после этого остается от мнимой приверженности г-на Фролова к фактам действительности?

Казалось бы, как можно рассчитывать на симпатии многомиллионного населения Украины, столь вольно и бесцеремонно манипулируя этническим его статусом? Между тем не такие уж и простачки витиеватые фроловы, чтобы сразу же, с первых шагов оставлять за собой явные следы компромата. Они вовремя умеют подсластить любую горькую пилюлю. По их заверению, малоросы - это не просто составная часть русского народа, а главная его часть, "ядро", что, мол, и отражено в самом их "наименовании". Причем, этот дешевый клоунский трюк рассчитан на то, что наивные 52 млн. украинцев (и в Украине, и за ее пределами) охотно клонут на жирную наживку, в то время как «свои» легко смогут понять его так, как следует. А то, что в термин «малоросы» он выплескивает всю свою ненависть к украинскому народу, все свое негодование "самостийниками", без особых усилий обнаруживается в контексте содержания первой его статьи. Ведь все причины грехопадения "великой державы" он усматривает в конечном счете в деструктивных действиях малоросов - "сепаратистов". При этом чувственно-эмоциональный подтекст термина "малоросы", очевидно, стал для г-на Фролова настолько привычным, что он даже не считает нужным вдаваться в какие бы то ни было разъяснения на сей счет, практически полностью исключая из своего оборота слово "украинец". А ведь именно этим словом коренные жители Украины идентифицируют свою национальную принадлежность: об этом свидетельствует повседневная речевая практика многих миллионов живущих ныне на Земле людей, об этом же свидетельствуют все современные документы, в том числе и не вышедший до сих пор полностью из употребления советский паспорт с известной его 5-й графой. Так что и здесь г-н Фролов явно не в ладах с фактами. Впрочем, многие другие фроловы в жизни гораздо дипломатичнее, и лишь в отдельных случаях впадают в откровения, небезынтересные с точки зрения психоанализа Зигмунда Фрейда. Например, в недавней беседе с корреспондентом газеты "Московский комсомолец" руководитель отдела по борьбе с контрабандой наркотиков ГКТ РФ Н.В. Блинов, говоря о своих профессиональных проблемах, неоднократно упоминал Украину в адекватном ономастическом ключе, и вдруг как заключительный аккорд нервно-психической разрядки полномочного представителя метрополии звучит тревожное предостережение относительно ближайшей перспективы взаимосвязей с одной из отбившихся от рук "провинций", - предостережение, требующее, естественно, и иной, продиктованной претенциозным патерналистским высокомерием номинации: "Так что через полгода, максимум год, ждем героиновых поставок из Малороссии"[2, 4]. Видимо, после выхода первой статьи г-на Фролова его кто-то все же немножко одернул, и он в дальнейшем начал пользоваться и явно несносным для него словом "украинец".

А между тем в одном из номеров "Национальной газеты" была напечатана по существу одобренная редакцией очень интересная статья писателя В.В. Кожина[2]. Для него украинский народ - историческая реальность, и, ссылаясь на видных русских и украинских историков, он датирует начало формирования этого народа концом XIII - началом XIV в. В подтверждение этой мысли он приводит весьма убедительные исторические факты. В то же время многие патриотически настроенные украинские ученые и деятели культуры руководствуются в этом вопросе той же порочной методологией, что и г-н Фролов. Стремясь обосновать законное право украинцев на свое собственное, суверенное государство, они охотно резонерствуют по поводу многовековой, охватывающей даже несколько тысячелетий, истории украинского народа. Но при этом им явно и невдомек, что такими рискованными утверждениями они фактически оказывают своему народу самую что ни на есть медвежью услугу. Ведь если украинский народ обладает колоссальным историческим и культурным опытом, то как случилось, что в течение многих веков он изнывал под гнетом жестокого иностранного порабощения? И совсем другое дело концепция, на которую опирается В.В. Кожин. Тут все четко и логически согласовано. Разобщение разных частей обширной Киевской Руси в результате опустошительного татаро-монгольского нашествия и последующего продолжительного обособленного их существования обусловило на единой прежде территории своеобразный процесс этнической дивергенции. Здесь, как отмечает В.В. Кожин, мы неизбежно вступаем в

противоречие с теорией М.С. Грушевского, делающего особый акцент на самобытности истории Украины. Тем не менее вряд ли есть смысл драматизировать ситуацию. Кто сказал, что канонизация того или иного учения является лучшим способом сохранения безупречной репутации его создателя? Наоборот, любое идейное наследие нуждается в постоянном корректировании и обновлении в соответствии с появлением относящихся к его содержанию ранее неизвестных фактов. И теория целостной истории Украины, разработанная М.С. Грушевским, особо, пожалуй, не пострадает, если будет научно доказано, что ранний ее этап хронологически по существу совпадает с соответствующими этапами исторического развития русского и белорусского народов.

Правда, в этом месте В.В. Кожин не совсем четко формулирует свою позицию. Вследствие этого можно представить дело таким образом, что украинский народ отличается от русского народа только в силу своей многовековой насильственной оторванности от него. Думается, что такой взгляд легко истолковать в угодном г-ну Фролову духе: украинский народ отстал, дескать, от русского народа, и только “под одной крышей” со своим “старшим братом” он и может рассчитывать на приобщение к высшим достижениям мировой культуры. Между тем хорошо известно, что в период заключения Переяславских соглашений по своему культурному потенциалу украинцы значительно превосходили своих московских собратьев. Но указанный взгляд можно интерпретировать и иным образом. Русский и украинский народы, вырастая из единой древнерусской народности, с самого начала формировались в совершенно разных социально-политических условиях, что и обусловило принципиальное их отличие друг от друга, независимо от всяческих оценочно-рассудочных и аксиологических суждений по этому поводу. Таким образом, хотя мы и осуществили некоторую процедуру теоретической реконструкции исторически складывавшегося существенного этнического различия между русскими и украинцами, решающее значение имеет самая констатация этого факта. Похоже, однако, что некоторые видные украинские политические деятели этим и готовы удовлетвориться (в частности, такой упрек совершенно справедливо может быть адресован лидеру УРП Л. Лукьяненко). А матерому русскому шовинисту только этого и надо - он сразу же, без промедления постарается оказать “скорую” (псевдотеоретическую) помощь своему незадачливому противнику. Перлы подобной помощи как раз и демонстрирует нам в предельном раже г-н Фролов. Но ведь украинцы в конце концов могут перейти и на самообслуживание. И тогда липовые теоретики могут оказаться просто не у дел.

Важным прибежищем для спасения тезиса К. Фролова о “триединстве” русского народа служит действительное сходство русского, украинского и белорусского языков. С другой стороны, язык - действительно альфа и омега человеческой культуры. Да только для имперско-шовинистических конструкций он совершенно неподходящая опора. Ведь всем нам доподлинно известно, что на базе одного и того же языка могут существовать разные, независимые друг от друга государства. К примеру, на почве немецкого языка - Германия и Австрия; английского - Великобритания, США, Канада и Австралия; а испанского и португальского - помимо соответствующих европейских стран и все страны Латинской Америки. И если языки не справляются с задачей объединения народов в рамках одного национального государства, то фроловским “диалектам” эта задача тем более не под силу. Слава Богу, г-н Фролов не осмелился повторить высказанную А.И. Солженицыным в статье “Как нам обустроить Россию” сакраментальную мысль о том, что для полного созревания певучей украинской “мовы” требуется продолжительная опека России, поскольку он, видимо, хорошо отдаст себе отчет в плачевных результатах многовековых забот империи, наподобие валуевской, об испытании прочности “малороссийского наречия”.

Подобно лихому эквилибристу, г-ну Фролову постоянно приходится балансировать на зыбком основании печально известного принципа “кнути и пряник”. Пока он великодушно раздавал пряники, ему неизбежно приходилось всячески изворачиваться и лицемерить. Взяв же в руки кнут, он невольно вынужден снять со своего лица фальшивую маску. В такой ситуации он постоянно впадает впросак, то и дело срываясь в пропасть беспощадного саморазоблачения. Теперь он уже больше не заискивает перед “малоросами” и фактически объявляет им “священную войну” - как в России, так и на территории независимой Украины. Несмотря на отмечаемое им тесное родство украинского “наречия” с русским языком, он разрабатывает широкий комплекс мер для предохранения русскоязычного населения в Украине от выполнения принятого там закона о государственном языке. Причем, в запале дикой фантазмагии г-н Фролов фактически все переворачивает с ног на голову. Проводимую ныне в Украине, к тому же весьма осторожно и несмело, дерусификацию культуры он выдает за насильственный, осуществляющийся бешеными темпами процесс украинизации общественной жизни в стране. В этом плане и действующие в России в полном соответствии с законом о национально-культурной автономии различные украинские организации ему мерещатся агентурными центрами внешних сил и даже... очагами “украинизации” России[1, 2, 7].

Разумеется, г-н. Фролов очень последователен в рамках своей психологически извращенной, аномальной логики. Поскольку самое существование независимой Украины квалифицируется им как

криминал, как серьезная угроза существованию Российского государства, то самые искренние и активные действия людей, направленные на оздоровление и нормализацию межгосударственных отношений Украины с Россией предстают в совершенно превратном, уродливом виде. Собственно, именно за это сполна досталось одному из наиболее активных деятелей украинской диаспоры в Москве А.А. Руденко-Десняку. Так как этот человек, отличался исключительной порядочностью, высоким творческим профессионализмом и дипломатическим тактом, хорошо зарекомендовал себя в высоких кругах российского политического истеблишмента, то уже в этом заключена возможность того, что его неистощимый энтузиазм только навредит тому грязному делу, которому г-н. Фролов беззаветно предан душой и телом. Поэтому клевета в таком случае - лишь невинная шалость: знай, мол, нашу удал молодецкую презренный “самостийник - русофоб О. Руденко-Десняк”[6, 9].

Интересно отметить, что, стараясь представить Руденко-Десняка как не в меру властолюбивого человека и скрупулезно перечисляя все его служебные должности, г-н Фролов так увлекся этим занятием, что по инерции очернительства приписал ему пост ректора Украинского института, к которому тот не имеет абсолютно никакого отношения. Разделяваясь таким образом со всеми своими идейными противниками, г-н. Фролов, преисполненный чувства личного достоинства, сразу же, без промедления, приступает к составлению инструкций по претворению в жизнь злобных шовинистических замыслов, переполняющих его душу. Причем, воинственный тон своих инструкций автор, вполне естественно, оправдывает настоятельной необходимостью решительной борьбы против политически активизировавшихся украинских националистов, санкционируя вынужденное нападение на них в отместку якобы за их агрессивные происки. И тут уж без традиционных, полицейских изысков никак не обойтись. “Деятельность... всех самостийнических структур в России, - наставляет своих последователей неистовый слуга Отечества, - должна находиться под строгим контролем. В частности, “работа Украинского Университетета, Украинского Исторического Клуба в Москве, которые создал и возглавляет историк-академик В.С. Идзьо, Украинского культурного центра в Москве, должна быть объектом провокации, дискредитации, террора, а также и в мягкой форме “полемики” с позиций общерусского национального единства”[6, 7, 8].

А как при этом обстоит дело на других участках антиукраинского фронта? Послушать рассуждения г-на Фролова о положении русских в Украине и украинцев в России, так может показаться, что ему почему-то вздумалось русских именовать украинцами и украинцев - русскими. Действительно, в этих рассуждениях все верно с точностью до наоборот. Ведь многомиллионная украинская диаспора России, прекрасно справляясь со всеми своими гражданскими обязанностями, не имеет ни одной государственной национальной школы, ни одного украинского театра, ни одного сколько-нибудь влиятельного в России средства массовой информации, в то время как русские в Украине, составляя менее четверти всего населения страны, располагают более чем половиной ее культурного потенциала. И как тут не проникнуться душевным трепетом г-на Фролова, вещающего о РПЦ как о единственной нерасчлененной структуры на общерусском пространстве?[3, 4, 5, 6]. Не беда, что при этом приходится попирать самые элементарные права личности. “Так, - по свидетельству священника Г. Якунина, - на территории России администрации не допускают создания приходов Украинской православной церкви Киевского патриархата, в то время как Московская патриархия свободно имеет на Украине несколько тысяч храмов”[7, 8, 9].

Г-ну Фролову очень хочется весь украинский народ представлять в виде аморфной массы безвольных манкуртов, в виде этаких забавных хохлов-мутантов, которые ну никак не хотят обзаводиться своим государством, а подобно жалким мазохистам лакейски тянутся под чью-либо державную руку, которые, как, например, С.Н.Сидоренко, и в украинском языке (то бишь наречии) готовы признавать слова “шприц” и “скальпель”, лишь убедившись предварительно, что они уже прошли через целительный фильтр великого русского языка[3]. В советские времена нас основательно обучали в вузах диалектике (чаще всего, к сожалению, доводя ее при этом до неузнаваемости, до самой вульгарной софистики). Но дело не только в этом. Как отмечал в свое время знаменитый поэт: “Мы диалектику учили не по Гегелю - бряцанием боев она врывается в стих”. В самом деле, нормальная диалектика постоянно сопровождает нас всю жизнь. Представим, к примеру, такую картину: перед нами обыкновенная современная семья. Проходят годы, постепенно подрастают дети. И вот наступает время, когда они начинают жениться, выходить замуж. Образуются новые, относительно независимые друг от друга семьи. Но стоит втемашиться в нашей бестолковой башке какой-нибудь несуразной, реакционной идее, как мы начинаем сползать с нормального, естественного образа мыслей на противоестественный антидиалектический путь, на путь бесплодной метафизики, после чего мы начинаем воспринимать все вокруг себя шиворот-навыворот. Только в свете сказанного и можно понять негодования некоторых журналистов - “патриотов” по поводу того, что рядовые представители отдельных национальных диаспор не жалуются, в частности, на московские власти, а вот различные национально-культурные организации постоянно им досаждают[1, 4]. Все совершенно логично: ведь организации для того и создаются, чтобы стихийному и зачастую неосознаваемому

недовольству масс придать организованный, целенаправленный и действенный характер. Между прочим, Институт стран СНГ, сотрудником которого является К. Фролов, в мае нынешнего года отмечает всего лишь вторую годовщину своего существования. Так что в теоретическом плане он, по-видимому, только начинает разворачивать свою деятельность. Нет возможности судить о качестве деловых начинаний всех 60-и его сотрудников. Но что касается одного из них, г-на Фролова, то его дебют вряд ли можно причислить к разряду удачных. Впрочем, иначе и не могло быть. Он ведь выступает с позиций пещерно-имперского гегемонизма, напроць лишенного каких бы то ни было культурно-цивилизационных компонентов. И не удивительно, что в статьях, посвященных исключительно важной общественно-политической теме, ни разу не встречаются ни слово “свобода”, ни словосочетание «права человека». Указанный гегемонизм - позиция духовно убогих, внутренне несвободных людей, людей, подвластных лишь всемогущему инстинкту самосохранения. Не ведая собственной свободы, они глухи и к свободе других. Культурные достижения человеческой цивилизации для них - лишь препятствия на пути к вожделенному сытому существованию. Если же такими опасными бациллами заражены и все остальные сотрудники института, тогда кроме подрывной, диверсионной работы, направленной против новых независимых государств на обширном постсоветском пространстве, ничего более дельного от него ожидать не приходится. Но хочется надеяться, что все это так и заострится на стадии намерений. Ибо экономическое, политическое и культурное возрождение России возможно лишь в той мере, в какой будет нарастать угроза неминуемого краха сумасбродных планов оголтелых великодержавных шовинистов-реваншистов, в какой начнут постепенно рассасываться зловещие очертания смертельно-опасного имперского синдрома[1, 2, 3].

Источники

- 1.Березнева Е. Чьи вы, хлопцы, будете? - Труд. 14.1.98. № 6 (22989).
- 2.Кожин В.В. Иванко, где брат твой? - Национальная газета. 1997. Специальный выпуск.- № 8.
- 3.Сидоренко С.Н. Независимость от здравого смысла. Заметки сквозь смех и слезы об украинской независимости.- Звезда, 1996. - № 4.
- 4.Федоткина Т. Москва - город-героин. Ожидаются крупные опийные поставки с Украины. - Московский комсомолец. 23.1.98. - № 13 (17777).
- 5.Фролов К. “Самостийники” пытаются создать “пятую колонну” в Великороссии. - Русский вестник. - М.,1997. - № 35-36.
- 6.Фролов К. Самостийничество - вызов России.- Национальная газета. 1997. - Спецвыпуск. - № 5.
- 7.Фролов К. Украинское лобби... за русский счет.- Национальная газета. 1997. - Спецвыпуск.- № 7.
- 8.Этнический фактор недооценивается.- Национальная газета. 1997. - Спецвыпуск. - № 7.
- 9.Якунин Г. Подлинный лик Московской патриархии. - М., 1996.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2014.

Володимир Прохоренко

Симптоми імперського розумозамішання

Анотація: В статті досліджується симптоми імперського розумозамішання.

Основний акцент концентрується на сучасному безперспективному втручанні імперських політичних кіл Росії у внутрішні справи України.

Ключеві слова: Україна, Росія, імперське розумозамішання, симптоми, громадський порядок.

Volodymyr Prohorenko

Imperial insanity symptoms

Annotation: Imperial insanity symptoms are researched in the article.

The main emphasis is put on current without any prospect interference of Russian imperial political circles into Ukrainian internal affairs.

Key-words: Ukraine, Russia, imperial insanity, symptoms, public order.

Українські благодійні товариства Петербургу на початку XX століття

Анотація: У статті вивчаються українські благодійні товариства Петербургу початку XX століття.

Ключові слова: Петербург, Українські благодійні товариства, громадсько-культурна діяльність.

За даними перепису Петербургу, проведеного міським управлінням 15 грудня 1900 р., в місті проживало 1513 чоловік, що розмовляли українською мовою. Водночас тут зареєстровано 11333 селян, вихідців з 8-ми малоросійських губерній. Звісно, що це не повні дані, бо багато українців приховували своє походження[1,с.92]. Громадсько-культурна діяльність певної частини національно свідомих українців в цей період була зосереджена в двох благодійних товариствах - "Общество имени Т.Г. Шевченка для вспомоществования нуждающимся уроженцам Южной России, учащимся в высших учебных заведениях С.- Петербурга" та "Благотворительном Обществе издания общепользных и дешевых книг". Створене 29 листопада 1898 р. з ініціативи сенатора, статс-секретаря А.М. Марковича Допомогове Товариство мало метою "попечение о недостаточных учащихся" - вихідцях з Південної Росії, що навчалися в вузах столиці, та заслуговували того "поведением, выдающимися способностями и успехами, засвидетельствованными училищным начальством"[2,с.3]. Допомога мала надаватися внеском плати за навчання, безкоштовною видачею книжок та учбових посібників, забезпеченням одягом, харчами, наданням притулку, і призначенням у виняткових випадках грошової допомоги. Невдовзі клопотанням генерала М.Ф. Федоровського створюється й Видавниче товариство, що мало за мету сприяння "религиозно-нравственному развитию и экономическому благосостоянию малорусского народа". Досягнення її Товариство вбачало у тому, щоб видавати "одобренные цензурою дешевые и доступные по языку и изложению книги, как религиозно-нравственного содержания, так и по всем отраслям сельскохозяйственного и вообще промышленного знания, а равно и литературно-художественного содержания"[3,с.153]. На перших установчих зборах 27 грудня 1898 р. М.Ф. Федоровський роз'яснюючи, чому товариство створюється саме для українців, виходив з того що "малороссияне с большим трудом понимают книжную литературную речь, а в иных случаях и вовсе ее не понимают, то является безусловная необходимость... обращаться к ним на их же языке". "Отказать народу в изучении им книжной, литературной русской речи - значит отрезать ему путь к прогрессу; но нельзя отказать ему и в печатном родном слове, этом единственно-разумном для него проводнике Слова Божия и общечеловеческого образования"[4,с.13-14].

Кошти обох товариств формувалися за рахунок внесків, пожертвувальних та зборів з організовуваних спектаклів, концертів, публічних читань, базарів та танцювальних вечорів. Становлення товариств відбулось швидко. Вже за декілька років у Допомоговому товаристві було близько 500, а в Видавничому - біля 1000 членів не тільки з Петербургу, а й з різних куточків імперії. Результати їх діяльності були очевидними. Допомогове товариство щорічно надавало позики та матеріальну допомогу декільком десяткам бідних студентів-українців Петербургу. Щоб залучити необхідні кошти, воно видавало також і книжки. Зокрема, в 1905 р. вийшли друком історичні праці О.Я. Єфименко "Южная Русь" у 2 томах накладом в 2000 екз. Щодо Видавничого товариства, воно під керівництвом письменника Д.Л.Мордовця за перші 5 років існування видало 27 найменувань популярних книжок загальним накладом 383 тис. примірників[5,с.117].

Товариство також боролось проти утисків українського слова, надсилаючи прохання до вищих інстанцій імперії про необхідність скасування обмежень щодо вживання української мови в школі та книгодрукуванні. Для здійснення масштабних заходів товариства об'єднували свої сили. Так, на прохання голови Допомогового товариства А.М.Марковича 25 листопада 1905 р. цензура дозволила видати перше повне зібрання творів Т.Г. Шевченка в Росії. Спільними зусиллями товариства в 1906 р. видали 10 тис. примірників "Кобзаря". Ці книжки були швидко реалізовані, тому, наступного року було здійснене й друге видання в 25 тис. примірників, причому 16 тис. ціною в 60 коп. для розповсюдження у школах та сільських бібліотеках[6,с.280-281].

Була зроблена спроба й організаційного об'єднання. 14 листопада 1905 р. на надзвичайних зборах обох товариств було ухвалено рішення створити спільне "Просвітне Товариство імені Тараса Шевченка". Згідно статуту воно ставило за мету допомагати культурному і економічному розвитку українського народу, зміцненню його національної самосвідомості. Для досягнення її Товариство вважало за необхідне розповсюджувати освіту рідною мовою: відкривати навчальні заклади всіх ступенів з українською мовою викладання, видавати українські шкільні підручники та популярну літературу з різних галузей знань,

заснувати періодичний орган для поширення провідних думок Товариства, створити його філії в провінціях, матеріально допомагати вчителям і учням планованих українських шкіл[7,с.134].

З різних причин реального змісту це об'єднання не набуло. В умовах демократичної революції 1905-1907 рр. певною мірою відбулася й політизація діяльності товариств. Зокрема, Видавниче товариство, яким на той час керував О.О.Русов, почало видавати популярні брошури, в яких викладалась сутність парламентарного державного ладу: "Початки науки про права конституційні", "Про народоправство" та ін. Водночас, найбільш політично активні члени цих товариств (О. Русов, П. Стебницький, О. Лотоцький та ін.) 16 листопада 1905 р. створили в Петербурзі Український національно-політичний клуб. Метою його було "объединение украинцев на началах широкой демократической политической программы для обеспечения украинскому народу его национально-политических прав, поднятия его духовных и экономических сил"[8,с.106].

Клуб відіграв помітну роль у проведенні агітації під час виборів до I і II Державних Дум, закликавши виборців віддати свої голоси за конституційних демократів та представників лівих партій. Сприяв він діяльності українських думських фракцій, на допомогу яким видавались відповідно щотижневий журнал "Украинский вестник" та газета "Рідна Справа - Вісти з Думи". Окрім того, на спільних засіданнях українських депутатів та членів Клубу обговорювались програмні документи, обґрунтовувались вимоги національно-територіальної автономії України. В умовах післяреволюційної реакції політична діяльність товариств була зведена нанівець. Сенатською постановою 21 січня 1908 р. діяльність Клубу була припинена на основі того, що статутні напрямки його діяльності не сприяють збереженню "политического единства Империи"[9, Ф.І. - Спр.35706. - Арк.1].

Незабаром був підданий репресіям і виданий 1911 р. "Кобзар" Т.Г.Шевченка. Березнева 1912 р. постановою петербурзької судової палати, яку затвердив 18 грудня того ж року Сенат, вимагала вилучення з тексту "Кобзаря" окремих місць та деяких творів поета[10,с.14].

Проте товариства продовжували свою статутну діяльність. Під час першої світової війни різко скоротилася реалізація брошюр. На 1 січня 1916 р. було видано більш ніж 850000 примірників різних загальнокорисних книжок, з яких було розпродано 450000 та безкоштовно роздано до 90000 примірників, тобто за 16 років існування Товариство реалізувало більше півмільйона примірників[11,с.23].

Взагалі, до 1917 р. Видавниче товариство видрукувало близько 80 найменувань популярних українських брошюр (понад 1 млн. примірників) з різних галузей знань[12,с.140].

Особливим попитом користувалася серія брошюр "Розмова про сільське хазяйство", книжки з питань кооперації, "Український буквар" та ін. Отже, петербурзькі "Общество имени Т.Г.Шевченка для вспомоществования нуждающимся уроженцам Южной России, учащимся в высших учебных заведениях С.-Петербурга" та "Благотворительное общество издания общепользных и дешевых книг" відіграли помітну роль не тільки в справі освіти українського народу, пробудженні його національної самосвідомості, а й в боротьбі за його національно-політичні права.

Бібліографічний список

1. Русов А. О числе малороссов // Об отмене стеснений малорусского печатного слова. - СПб., 1905.
2. Устав Общества имени Т.Г.Шевченка для вспомоществования нуждающимся уроженцам Южной России, учащимся в высших учебных заведениях С.-Петербурга. - СПб., 1898.
3. Устав Благотворительного Общества издания общепользных и дешевых книг. // Отчет "Благотворительного Общества издания общепользных и дешевых книг" за 1907 год. - СПб., 1907.
4. Отчет "Благотворительного Общества издания общепользных и дешевых книг" за 1899 год. - СПб., б.г.
5. Киевская старина. - 1904. - №9.
6. Стебницький П. Повний "Кобзар" в Росії // Літературно-науковий вістник. - 1914. - №2.
7. Просвітне Товариство імені Тараса Шевченка в Петербурзі // "Вільна Україна". - 1906. - №1.
8. Украинский национально-политический клуб // Киевская старина. - 1905. - №11-12.
9. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України.
10. Отчет "Благотворительного Общества издания общепользных и дешевых книг" за 1912 год. - СПб., 1913.
11. Отчет "Благотворительного Общества издания общепользных и дешевых книг" за 1915 год. - СПб., 1916.
12. Енциклопедія українознавства. - К., 1993. - Т.1.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2014.

Українські благодійні товариства Петербургу на початку XX століття

Анотація: У статті вивчаються українські благодійні товариства Петербургу початку XX століття.

Ключові слова: Петербург, Українські благодійні товариства, громадсько-культурна діяльність.

Oleksandr Rakhno

Ukrainian charity communities of Petesburg in the beginning of XX century

Annotation: Ukrainian charity communities of Petesburg in the beginning of XX century are the study of the article.

Key-words: Petesburg, Ukrainian charity communities, public-cultural activity.

УДК 930(477)

О. Рындина

Украинцы в этнокультурной панораме Томской области

Аннотация: В статье рассматриваются украинцы культура в этнокультурной панораме Томской области .

Основной акцент сконцентрирован на национальных ценностях украинцев согласно этносоциологического исследования которые проводились с целью выяснения этнокультурных, этноконфессиональных и этнополитических характеристик населения Томской области.

Ключевые слова: Украинцы, национальные ценности украинцев, украинцы Томской области.

В июне - декабре 2013 г. сотрудниками Томского Государственного Университета (к.и.н. Э.Л. Львовой, к. и. н. И. В. Нам, к. и. н. Н.И. Наумовой, д.и.н. О.М. Рындиной) на средства Администрации Томской области было проведено этносоциологическое исследование с целью выяснения этнокультурных, этноконфессиональных и этнополитических характеристик населения региона[1,с.183-221].

Сбор материала проводился по разработанному стандартным опросным листам, общий объем выборки этносом 1019 человек. Основные характеристики выборки: 68,3 % - жители городов Томска, Северска, Стрежевого, Асины, 31,7 % - сельское население области; средний возраст опрошенных - 35,7 лет; 40,4 % - лица с высшим образованием. Опросом были охвачены представители 34 национальностей, в том числе русских - 695 чел. (68,2%), татар - 87 чел. (8,5 %), немцев - 44 (4,3 %), украинцев - 34 чел.(3,3 %), корейцев - 21 (2,1 %), чеченцев - 17 (1,7 %). Эстонцев - 16 (1,6 %), чувашей - 12 (1,2 %); евреев и белорусов - по 10 чел. (1,0 %). Данные по указанным этносам были подвергнуты статистическому анализу (программное обеспечение С.Г. Катаева). Случайный характер выборки способствовал более объективному отражению в ее результатах реалий межэтнических отношений в Томской области. Результаты предварительного анализа полученных данных опубликованы. Цель настоящей статьи - составить этнический портрет украинцев Томской области на основе полученных данных[2,с.62-64].

Представительность выборки по украинцам – опрошено 34 человека, средний возраст - 41,5 лет, городских и сельских жителей поровну (по 22 чел.), мужчин - 15 чел. (44,1 %), женщин - 19 чел. (55,9%).

Население Томской области - молодое в историческом плане: местные жители, родившиеся в Томской области, составляют 84,3 % опрошенных. Среди приехавших на долю сибиряков приходится 18,1 %; вторая по значимости территория исхода - страны ближнего зарубежья: Казахстан (7,5 %), Украина (2,6 %). К «укорененным» жителям области, т.е. тем, чьи деды и родители проживали здесь, себя отнесли 15 % опрошенных, а родину этнос предков они локализовали прежде всего в Западной России и Западной Сибири (исключая Томскую область) - по 10,3 %; следующую этносом занимают Украина и Южная Россия – по 9,5 % опрошенных. Таким образом, в этнической динамике населения области фактор Украины значим и с исторической, и с современной точек зрения[2,с.62-64].

Понятие “этнос” и его качественная характеристика “этничность” принадлежат к самым остро дискуссионным дефинициям в современной этнологии - науке об этносом, или народах. Спектр деятельности этносов здесь необычайно широк. Однако жаркие, а порой бескомпромиссные дебаты этноса с этносом, происходят по вопросу происхождения этносов. В результате дебатов мы понимаем, что объединяет этнос в фазу одного народа, подчёркивает единство этноса. Потому в этносах пролегает грань, очерчивающая своеобразие на уровне “мы - они”[1,с.183-221].

Под единым этносом, в большинстве опрошенных, подразумевается народ который объединяется общими признаками. Признаками объединяющими народ, служат в порядке их значимости: этно- культура, язык, фольклор, национальные обычаи и традиции, общность территории... Мнения украинцев распределились следующим образом: 87 % опрошенных назвали национальные обычаи и традиции, 61,2 %, 59,4 % - этносом - "трудноуловимое чувство", т. е. то, что не подлежит окончательному определению, осознанию и в науке этносом и называть ментальностью, 21,6 % - общую территорию - этносом, 17,6 % - хозяйственные навыки. Как видим, под этносом украинцев, именно украинский язык, традиции выполняют основную консолидирующую этносом применительно к этнической общности. Для украинцев характерна высокая степень сплоченности, осознания уз. Только 1,9 % из числа опрошенных указали на то, с украинских этносом, народом их ничто не сближает как и с украинской нацией. Основной формой современного функционирования этноса и его выражения, украинцы считают украинские объединения в России, Сибири: 88,8 % *выразились* в пользу последних, что, несомненно, является результатом плодотворной деятельности центра украинской национальной культуры «Джерело»; 84,7 % - в пользу национально-культурных автономий и 79,4 % - в пользу украинских национально-административных образований. Приведённая статистика свидетельствует о том, что этническое своеобразие, украинцев, определено как государственно-административным устройством, так украинской культурой в различных формах её проявления. Язык как один из маркёров украинской этнической идентичности, т. е. определения принадлежности к какому-либо народу, заслуживает особого внимания. Проведённый опрос показал, что среди украинцев высок удельный, которые знают украинский язык, как родной: таковым его считают 90,6 % опрошенных. Полученный результат дает возможность сказать, что украинцы в России как сильный этнос имеет большую степень владения украинским языком, 91,2 % - свободно владеют украинским, 29,4 % - понимают, 17,6 % - интересуются, пишут на украинском языке, и только 3,9 % - не владеют украинским языком и не имеют связей с украинским языковым пространством не считают себя патриотами Украины и активно участвуют в украинских обществах России[2,с.62-64].

При объяснении подобной ситуации следует понищать, что все украинцы смотрят украинские информационные каналы которые имеют на их национальные чувства воздействие, что способствует их интегрироваться в украинский языковой и культурный мир. Интернет это для украинцев реальная культура, связь с украинской нацией, мировым украинским сообществом, способ выжить среди других наций, в первую очередь современной индустриальной наднациональной русской культуры. Русский язык, как язык внутригосударственного общения также представляет украинскую культуру, хотя украинский язык в значительной степени ассоциируется с традиционной украинской культурой, а выражением украинской ассоциации в России и служит украинцам за национальное самоопределение[1,с.183-221].

Поэтому украинский язык существует в России в качестве домашнего общения у большинства из опрошенных украинцев - 100 % и есть в обходе украинского домашнего общения. Не следует забывать и о высоком проценте смешанных браков у украинцев - 58 %. Данное обстоятельство также способствует переводу украинского языка в разряд рецессивного, т. е. не доминирующего. Вышеизложенная ситуация осознаётся с тревогой и самими представителями украинского народа. При ответе на вопрос о том, что вызывает особую тревогу в современном положении украинского народа, 82 % указали на состояние родного языка, 67 % - утрату обычаев и обрядов, 66 % - незнание истории, 57,6 % - отсутствие СМИ на родном украинском языке, 21 % - отсутствие школ с преподаванием на украинском языке[2,с.62-64].

Таким образом, каждый из опрошенных украинцев выразил обеспокоенность состоянием национального языка. Интересную информацию содержат ответы на вопрос, какие языки должны изучаться в школе. 73,5 % отдали предпочтение русскому языку, а 58,8 % - английскому. В целом по выборке наблюдается обратная ситуация: семь из десяти опрошенных этносов первенство отдали английскому языку. Прима́т русского языка вместе с украинцами поддержали лишь татары и чеченцы. На третьем месте по значимости для подрастающего поколения, согласно мнению украинцев (41,1 % опрошенных), стоит немецкий язык (23,5 %), на четвертом - родной (т.е. русский и украинский языки) и на пятом - украинский (17,6 %). Таким образом, стремление к сохранению своего украинского этнического и культурного своеобразия, хотя бы и в мыслимой форме, не означает замкнутости украинцев. Напротив, они открыты во вне для широких международных контактов. Нарастание интенсивности межэтнической коммуникации - универсальная черта современного общества, проявляющаяся и на глобальном, и на локальном уровнях. Оценивая ситуацию, сложившуюся в Томской области в сфере межнациональных отношений, украинцы, в целом, характеризуют её как положительную, однако при этом демонстрируют более сдержанную позицию, чем отражена в среднестатистических данных: 41,2 % опрошенных украинцев определили отношения как удовлетворительные, 20,6 % - как хорошие. 17,7 % - как неважные. 11,8 % - как плохие, 2,9 % - как враждебные. Как видим, положительная оценка ситуации разделяется 61,8 %, отрицательная - 32,3 %, что несколько расходится со средними показателями общей выборки: соответственно 75,7 % и 20,6 %.

Динамика в сфере межнациональных отношений, по мнению большинства респондентов, имеет отрицательную тенденцию: 28,3 % от общего числа опрошенных считает, что в последнее время ситуация в рассматриваемой сфере ухудшилась, 24,8 % - что не изменилась и 13,2 % - что улучшилась. Мнение украинцев по данному вопросу выражено ещё более рельефно: 35,3 % оценили ситуацию как ухудшившуюся, 17,6 % как не изменившуюся, 11,8 % как улучшившуюся[2,с.62-64].

Личностный уровень общения в полиэтническом окружении и эмоциональную окраску этого общения характеризует ответ на вопрос о том, приходилось ли испытывать несправедливое отношение со стороны окружающих, в том числе и в связи с национальной принадлежностью. 52,9 % из числа участвовавших в опросе украинцев дали положительный ответ, из них 23,3 % указали в качестве основы национальную почву. Возможно, именно в этой личностной сфере межнационального диалога и коренится причина пессимистических прогнозов украинцев применительно к обществу в целом[1,с.183-221].

Этноконфессиональные характеристики украинцев определяются следующими показателями: 61,8 % - верующие, 24,7 % - колеблю этнос, 23,5 % - неверующие. Из верующих 70 % составляют христиане и 3 % - мусульмане. Значимость показателей оттеняет факт относительной молодости респондентов – 41,5 год.

Вместе с тем, у значительной части украинцев вера носит созерцательный характер. Активное участие в религиозном культе свойственно далеко не всем верующим: лишь 3 % из них постоянно соблюдают пост, 15,8 % - эпизодически, не ходят в храм 32 %.[2,с.62-64].

В политической жизни украинцев характеризует отчётливо выраженное желание уйти от баталий, дискуссий. 61,8 % не сочувствуют никаким партиям, среди остальной части опрошенных наибольшим предпочтением пользуются КПРФ - 17,7 % и СПС - 11,8 %, то есть налицо политическая апатия украинского этноса: значительные симпатии вызывает правая коалиция, но ещё большие – оппозиционная ей сила. В смоделированной ситуации предвыборной кампании спектр политических пристрастий выглядит несколько иначе: в нём нарастает оппозиционность. 58,8 % не поддержат никакую партию, наибольшее число голосов (11,8 %) наберёт КПРФ, 8,8 % - Яблоко и 5,9 % - СПС. Отношение к экономическому курсу правительства косвенно иллюстрирует ответ на вопрос: “Считаете ли Вы приемлемым для себя на работе) к предпринимателю/фермеру” - “Нет” ответили 58,8 %, “да” - 23,5%.[1,с.183-221].

В целом, следует отметить, что этнические характеристики украинцев в культурной, конфессиональной и политической сферах вписываются в общий контекст национальной жизни Томской области.

В украинцев, живущим в Томской области, есть искреннее беспокойство за судьбу своего народа, его культуры и языка, но вместе с тем и глубокое вращение в поликультурную основу Томского региона, цементируемую здесь свой собственный украинский этнос...[2,с.62-64].

Источники

- 1.Львова Э.Л., Нам И.В., Наумова Н.И., Рындина О.М. Этнокультурные, этносоциальные и этнополитические процессы в Томской области./ Мультикультурность и образование. Материалы межрегиональной конференции с международным участием 15 – 16 мая 2003 г. - Томск, 2004.
- 2.Рындина О.М. Украинцы в этнокультурной панораме Томской области. Науковий Вісник Українського Університету. - М., 2007. - Т.ХІІ.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2014.

О. Риндіна

Українці в етнокультурній панорамі Томської області

Анотація: В статті досліджується українці та українська культура в етнокультурній панорамі Томської області.

Основний акцент сконцентрований на національних цінностях українців Томської області.

Ключові слова: Українці, українські цінності українців, українці Томської області.

О. Ryndina

Ukrainians from ethnocultural perspective in Tomsk Oblast

Annotation: Ukrainians and Ukrainian culture from ethnocultural perspective in Tomsk Oblast' are the research of the article.

The main emphasis is put on Ukrainians' national values according to ethnosociological research conducted with the aim of ascertaining of ethnocultural, ethnoconfessional, and ethnopolitical characteristics of Tomsk Oblast population.

Key-words: Ukrainias, Ukrainian values of Ukrainians, Ukrainians of Tomsk Oblast.

Історія українських першопоселень і національної свідомості українців Зеленого Клину

Анотація: У статті досліджується історія українських першопоселень і національної свідомості українців Зеленого Клину.

Ключові слова: Українські поселення, Зелений Клин, національна свідомість.

Зелений Клин - це Далекий Схід, берег Тихого океану. Українці опанували цей край у кінці 18-початку 19 ст., куди попали у складі козацьких частин російських військ Російської імперії, що освоювали цей край. На думку українських дослідників, що проживають у Зеленому Клині, власне українські козаки і були головними освоювачами і першовідкривачами цього краю, який облюбували і заселили. Їх чисельність з самого початку освоєння краю довгий час перевищувала чисельність росіян[2,с.1].

Пізніші переселенці з України, що масово почали переселятися на Далекий Схід узнали про цей благодатний край від своїх перших військових побратимів, що повернулись частково після військової служби на Україну, а також від тих, хто залишився там проживати і забрав на Зелений Клин свої сім'ї з України. Дорога українців на Зелений Клин була довгою, вона продовжувалася декілька років і була спочатку тільки сухопутною, а потім з 1883 р. українці почали мати змогу переселятися на Зелений Клин пароплавами, що почали курсувати туди із Одеси, довкола Азії до Владивостока. У пізніші часи, кінець 19 ст., вихідці з України переселялись на Зелений Клин трансибірською магістраллю. Головною причиною міграції були злидні, малоземелля українських селян в Україні, де вся земля належала російським поміщикам і капіталістам[2,с.1].

Одразу ж по прибутті на нові місця проживання українські першопоселенці стикалися з чисельними проблемами в тому числі проблемою насильної русифікації. Російська адміністрація краю новонароджену українську дитину уже записувала росіянином. Але ні тяжкі умови життя, ні утиски з боку місцевої російської адміністрації не затьмарювали у переселенців української свідомості. Переселенці у своїх серцях перенесли біль боротьби українського народу за визволення, що точилася із часу повстання українського народу під проводом Залізняка і Гонти і власне очевидно із цього часу треба починати відлік українським переселенцям на Зеленому Клині, які утікли сюди після поразки повстання. Другими збуджувачами української самосвідомості на Зеленому Клині очевидно були українці виселені внаслідок участі у буржуазно-демократичній революції в Росії 1904-1905 років, а також полонені Австро-угорських військ українського походження. Остання хвиля українського «переселення», що сколихнула українську самосвідомість, яка спалахнула на Зеленому Клині завдяки вивезеним учасникам визвольної боротьби військових організацій ОУН, УПА, власне ця хвиля і зорганізувала і відродила українську діаспору у Зеленому Клині...[3,с.1].

Однак, початком відліку спалаху української самосвідомості у Зеленому Клині слід вважати час, коли відгомін про проголошення Української держави дійшов і до Зеленого Клину. Внаслідок цього виникла ДВР - Далеко-Східна Республіка, яка повернулася до української діаспори лицем. Власне вона дала гарантію українцям Зеленого Клину широку національну автономію. На території сучасних Приморського, Хабаровського краю, Амурської області, Сахаліну та Камчатки у цей час почало функціонувати фінансованих ДВР 700 українських шкіл та гімназій (дані за 1921 р.). З українських видавництв виходили масовим тиражем українські книги, видавалося 10 часописів. Підвищення національної свідомості було причиною скликання аж чотирьох (!) з'їздів українців Далекого Сходу[2,с.1].

В 1923 році Далеко-Східна Республіка припинила своє існування. Діячів-активістів, засновників української діаспори, було засуджено разом із активістами утворення ДСР "за спробу відірвати Далекий Схід від Росії". Однак український рух на Далекому Сході у 1917-1924 рр. мав великий вплив на пробудження національної самосвідомості українського населення[1, №39, 23-29 вересня].

Наступний етап пробудження самосвідомості українців Зеленого Клину відбувся під час Вітчизняної війни, коли настало деяке полегшення тиску влади на українське населення. Можна було побачити нових переселенців з України, бійців ОУН, УПА, які розмовляли українською мовою, що будило національну свідомість у місцевих українців[3,с.1]. Також самосвідомість пробудилась в українського населення внаслідок проведення радянсько-російською адміністрацією у кінці 20 - поч. 30 років насилля над українцями, свідомого приниження їх національної гідності і асиміляції, що спричинило великої шкоди. Якщо на початку століття 80% населення Зеленого Клину визнавало себе українцями, то наприкінці століття-лише 8%. Тобто значна частина українського населення внаслідок проведення насиллиницької асиміляції і свідомого переписування в росіяни, як і ліквідація українських освітніх і культурних закладів, зменшилась дивовижно і у дуже короткий час. Куди ж воно поділося те українське населення? -

Голодомору ж не було. Цілком ясно, була спланована політика русифікації українців, яка умить за три дні скасувала усі українські школи і перевела їх на російські. Мені особисто довелося розмовляти із старенькою бабусею Струсь Емілією Іванівною, яка на той час, а тобто у 1932 році, навчалася в українській школі. Коли українські школи а також українське відділення Харківського педагогічного технікуму, що поставляв кваліфіковані кадри для українських шкіл, за наказом Сталіна за одну добу було скасовано, всіх учнів автоматично перевели до російських шкіл. За свідченням Емілії Іванівни, почалося цькування українських дітей за вживання українських слів під час навчального процесу. А потім на одинці дуже тихо і лагідно вчитель вмовляв українських дитину забути рідну мову і бездоганно опанувати російську, “аби досягти чогось у житті”[2,с.2-3].

Мене особисто під час взяття шлюбу завідувача Усурійським загсом настирливо переконувала взяти чоловікове російське прізвище. Непоодинокість таких випадків я зрозуміла згодом, коли на час закінчення свого навчання у Приморському сільськогосподарському інституті переважна частина моїх однокурсниць внаслідок одружень позбулись українських прізвищ на користь російських[3,с.1].

Сьогоднішній етап слід рахувати з 1987 р. по 2014 роки. З цього часу виникають, українські національні осередки, мета яких здебільшого просвітницька. На сьогодні українські громади діють в залежності від своїх сил та можливостей у Владивостоці, Большому Камені, Спасську-Дальньому, Уссурійську, Хабаровську, Біробіджані, Южно-Сахалінську, на Камчатці. Ці українські громади проводять Шевченківські дні, дні Незалежності України, інші свята. Розповсюджують українську літературу надіслану з України, укладають бібліотечки, улаштовують невеликі заняття з дітьми, що дасть можливість сформувати українські школи. Усе це дає право наголошувати, що українське зарубіжжя Зеленого Клину відроджується. Та є багато проблем. Проблема Далекосхідної діаспори полягає сьогодні в тому, що українська ідея цього регіону тримається виключно на інтузіазмі без будь-якої небудь державної підтримки. Ставлення російської адміністрації до української діаспори Зеленого Клину байдуже. Тому потрібно, щоб відродження Українців в Росії включилась як українська так і російська держава, потрібна профінансована державою програма, яка б положила початок повнокровному відродженню українців в Росії, в тому числі і на Зеленому Клині[4,с.8; с.1].

Бібліографічний список

- 1.Бай Н. І пісні на “Зеленому Клині”. - ВЗУ., 1993. - № 39. - 23-29 вересня
- 2.Сергеєва О. Доповідь на III Всесвітньому з'їзді УСПУ. - Київ,1993.
- 3.Сергеєва О. Виступ на секції конгресу КУНУ. Тези доповіді. - Київ,1993.
- 4.Яценко Н. Мріємо про подорож до Зеленого Клину. - ВуЗ.,1993. - №50.

Сергеєва О. Доповідь на 3 Всесвітньому з'їзді УСПУ. - Київ,1993.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2014.

Ольга Сергеєва

Історія українських першопоселень і національної свідомості українців Зеленого Клину

Анотація: У статті досліджується історія українських першопоселень і національної свідомості українців Зеленого Клину.

Ключові слова: Українські поселення, Зелений Клин, національна свідомість.

Ol'ha Serheieva

The history of first Ukrainian settlements and Ukrainians' national consciousness of Zelenyi Klyn

Annotation: The history of first Ukrainian settlements and Ukrainians' national consciousness of Zelenyi Klyn are researched in the article.

Key-words: Ukrainian settlements, Zelenyi Klyn, national consciousness.

Украинская диаспора в странах содружества независимых государств и ее перспективы

Аннотация: В статье изучается украинская диаспора в странах содружества независимых государств и ее перспективы.

Ключевые слова: Украинская диаспора, страны СНГ, перспективы.

Украинцы принадлежат к тем народам Европы, расселение которых за пределы своей этнической территории приобрело за последнее столетие весьма широкие масштабы. К настоящему времени, по неполным подсчетам, за пределами Украины проживает свыше 12 миллионов украинцев, составляющие современную украинскую диаспору[4,с.16].

Источники и литература, посвященные этой проблеме, довольно богатые. Официальными источниками являются прежде всего итоги переписей населения, начиная от первой всеобщей переписи Российской империи в 1897 г. и до Всесоюзной переписи 1989 г.

Однако следует иметь в виду, что все они содержат крайне неточные данные о численности украинцев, проживавших за пределами своей исторической родины. Этими неточностями особенно грешат три последние советские переписи. Из-за отсутствия более убедительных критериев при подсчетах украинцами считали тех, кто еще помнит родной язык и пользовался им в быту.

О современном состоянии украинской диаспоры в странах СНГ и о ее перспективах дают представление такие национальные и международные форумы, состоявшиеся в последние годы: в начале 1991 г. - I-ый Всеукраинский конгресс, в сентябре 1991 г. - Международная конференция по украинскому языку в Яремче, Конгресс украинцев в Киеве в январе 1992 г., Всемирный форум украинцев в Киеве в августе 1992 г. Интересный материал содержат также региональные конференции и встречи украинских организаций, а также их пресса.

Особого внимания заслуживает обобщающий труд украинского исследователя Игоря Винниченко “Українці в державах колишнього СРСР: історико-географічний нарис” Житомир. 1992 р., который широко использован в предлагаемом очерке.

Какая же картина положения украинцев на чужбине вырисовывается после изучения этих источников?

Миграция украинцев в страны, расположенные на всех континентах, была составной частью того миграционного процесса, который с середины XII в. охватил многие другие страны Европы. Причины, вызвавшие эту эмиграцию, были также весьма разнообразны - от добровольного переселения в поисках лучшей доли, до массовых насильственных депортаций.

Если по масштабам и интенсивности внешней миграции, т.е. за пределами СНГ, Украина находится в первой десятке среди других стран Европы, то по внутрисоюзной миграции она стоит на первом месте. По состоянию на начало 1989 года из 44.186.006 советских украинцев за пределами Украины, но в пределах Советского Союза проживали 6.766.953 человека, т.е. 15,3 процентов от численности всех украинцев Советского Союза[1,с.5].

В связи с этим приводятся и другие данные, из которых следует, что реальное количество украинцев в стране составляет намного больше 6 млн. человек[2,с.1]. Всего же за пределами Украины в настоящее время проживает более 12 млн. украинцев.

Как же протекал процесс образования современной украинской диаспоры в пределах Российской империи и Советского Союза (в украинской историографии это рассечение принято называть “цветочной диаспорой” в отличие от “западной диаспоры”, какова ее география, количественный состав и ее роль в общественной жизни?

К регионам, которые энергично заселялись выходцами с украинских земель еще с XVII века, можно отнести части нынешних Курской, Воронежской и Белгородской областей, которые составили Слободскую Украину (Слободжаншину)[3,с.82]. Одновременно украинские казаки продвигались и на юг в сторону Дона, где кроме автохтонного населения жили и свободные поселенцы из России и Украины, составлявшие так называемое Войско Донское. Запорожские казаки и Войско Донское были соседями, имели между собой не только в мире, но и в 1632 году установили договорные отношения о взаимной помощи. Нередко они осуществляли совместные походы в Турцию и Крым.

Ставрополье заселялось украинцами на столетие позднее, чем другие соседние регионы. Интенсивная иммиграция началась практически после отмены крепостного права в 1861 году и уже через сорок лет украинское население составляло здесь 49,5 процентов, тогда как русское - 36,6 процента.

Среднее и Нижнее Поволжье выходцы из украинских земель стада заселять еще в XVI веке, а через

столетие на Царицынской оборонительной линии наряду с московскими появились и украинские крестьяне.

В середине XVIII века украинские добровольцы приняли участие в освоении соленого озера Эльтон и в качестве чумаков развозили соль в другие регионы. Украинские села появились во второй половине III века и в Самарской губернии. Всего же в 1926 году 196,6 тыс. украинцев проживало в Саратовской губернии, 122 тыс. - в Сталинградской, 13 тыс. - в Астраханской, Калмыцкой автономной области 14,6 тыс. и на территории Нижнего Поволжья 55 тыс. человек.

Кроме регионов, расположенных по соседству с украинскими землями, отдельные молодые украинцы в начале XVI века отправлялись на заработки в такие дальние края, как Урал и Сибирь. Первоначально украинские крестьяне осваивали свободные земли в Башкирии вокруг Уфы, затем их поселения стали появляться по всему Уралу. В конце XIX века насчитывалось уже 45 тыс. поселенцев, а в 1926 г. - почти 250 тыс[1,с.69].

Что касается Сибири и Дальнего Востока, то в их освоении вместе с российскими “служилыми людьми” участвовали и украинские казаки. Однако с начала XVIII века многие украинцы оказались в этих суровых краях не по своей воле. Это были казаки - сторонники гетмана И. Мазепы, запорожская старшина и осужденные на каторжные работы участники восстания под предводительством М. Зализняка (“Колиевщина”). Для сотен тысяч украинцев Сибирь стала их второй родиной. Перепись 1926 г. показала, что в Сибири проживало почти 830 тыс. человек, считавших себя украинцами, что составляло 9,5 процентов всего населения этого обширного края[1,с.72].

Наиболее смелые из украинских переселенцев, прибывавших в Сибирь, не останавливались здесь надолго, а двигались далее на Восток, к Приамурью и Приморью, т.е. на территории, которые позже стали именоваться Зеленым Клином.

С 1883 по 1905 год сюда прибыло 172.876 переселенцев, из них украинцев составляли 109.510 человек, т.е. 63,4 процента. В итоге столыпинской аграрной реформы переселенческий процесс в Сибирь приобрел массовый характер. За 1906-1917 годы только из Украины на Дальний Восток прибыло 641.269 человек, т.е. почти половина всех переселенцев.

Следуя со второй половины XIX в. в Сибирь и на Дальний Восток по суше, переселенцы как из европейской России, так и из Украины, не могли не “заглянуть” в теплые степные края Казахстана и мало кому тогда еще известные ханства Средней Азии.

Теснее, чем с другими регионами Российской империи, Украина была связана на протяжении многих веков со своими северо-западными и юго-западными соседями - Белоруссией и Молдовой, а также народами Прибалтики. Естественно, что украинская диаспора в некоторых их районах и ныне составляет значительную часть местного населения. Так, в Молдове еще в начале XVIII века жили украинские казаки, а во второй половине того же века сюда бежали украинцы из Галиции и Буковины. На юге Бессарабии прибывшие из разрушенной Запорожской сечи казаки основали несколько сел. Через столетие в Бессарабии украинская диаспора составляла почти 380 тыс. человек, проживавших рядом с другими национальностями. К 1926 году в созданной двумя годами ранее Молдавской Автономной советской социалистической Республике уже проживало 277.515 украинцев (48,5 процентов), 172.40 молдаван (30 процентов) и 48.868 прочих (8,5 процентов).

Основным районом проживания украинцев в Белоруссии является Брестская область.

Тесные политические и экономические связи были установлены между Москвой и Киевом. Как известно, они выходят к XIII веку. Юрий Долгорукий, который родился и был похоронен в Киеве, стал основателем города Москвы. Тесные связи между собой поддерживали высшие церковные деятели обеих городов. Ряд видных деятелей украинской науки работал в Москве, сюда же были сосланы некоторые украинские государственные деятели, выступавшие против российского господства на Украине.

Многих украинских казаков московские князья привлекали для службы по охране южных границ Московского государства. Украинские поселенцы появились в Московии и после подавления поляками крестьянских восстаний на Украине. В 1618 году во время похода на Москву 20-тысячного казацкого войска гетмана П. Сагайдачного часть его также осталась в Московии, а в следующем году 700 украинских казаков во главе с полковником Коншею перешли на службу к русскому царю. После Зборовского договора (1649 год) на московские земли бежали многие казаки. Украинская миграция в Россию резко усилилась после воссоединения Украины с Россией в 1654 году. Именно тогда в самой Москве возникла сравнительно многочисленная украинская колония.

Судьба многих тысяч украинцев связана и с Санкт-Петербургом. Многие из них стояли у истоков этого города. Несколько казацких полков по приказанию Петра I принимали непосредственное участие в осушке болот и рытье каналов на месте будущего города. В ходе строительства самого города сюда были привезены военнопленные сторонники Мазепы, а также насильно мобилизованные из разных регионов

страны “роботные люди”, в том числе из Украины.

Что касается Прибалтийских республик, то до воссоединения с Россией свободная Украинская держава поддерживала тесные культурные и экономические связи с этим регионом, но украинская диаспора здесь была немногочисленной. Украинцы были разбросаны по разным районам.

Экономические и торговые связи Украины с народами Закавказья существовали еще со времен Киевской Руси. Но постоянные поселения украинцев стали появляться там лишь в начале XIX века и они были связаны с войнами, которые вел царизм в этом регионе. Отмечается, что в Грузии, например, уволенные из царской армии солдаты-украинцы получали земельные наделы и оседали; в качестве поселенцев. Но их было немного.

Таким образом, краткий исторический обзор свидетельствует о том, что украинская диаспора в нынешних странах СНГ формировалась длительное время и была вызвана целым рядом причин. Миграция украинского населения в чужие края не была тогда каким-то изолированным явлением, характерным только для Украины. Она была отражением всеобщего процесса массового перемещения проживавшего в Российской империи населения, стимулами которого были прежде всего экономические интересы. Известное значение имели также террор и депортации, которые практиковало царское правительство не только в отношении украинского населения, но и других народов. Правда, в разных регионах наблюдалась большая дифференциация. В отличие от Польши, Финляндии и некоторых этнорегионов на востоке Российской империи на Украине проводилась русификация в худших традициях восточного деспотизма [5, 28 мая 1993 г.].

Если американские или канадские деятели, выступая перед украинцами, считали своим долгом сказать несколько слов по-украински и многие украинцы в Канаде являются видными научными работниками, парламентариями, предпринимателями, а украинец Роман Гнатишин в свое время даже был генерал-губернатором Канады, то на Украине в 1903 г., когда в Полтаве открывался памятник классика украинской литературы И. Котляревскому, власти запретили даже произносить речи на украинском языке.

Важной особенностью миграционного процесса в тогдашней России было то, что он, как правило, имел внутригосударственный и иногда спланированный характер при активной поддержке государства. Характерным в этом процессе было и то, что эмиграционная волна украинцев за пределы своей этнической территории сопровождалась с такой же, если не большей встречной волной заселения обширных районов южной и юго-восточной Украины, особенно Донбасса, Харьковского промышленного района и Черноморских портов со стороны выходцев из России. Не подлежит сомнению, что подобный “обмен” населением, который приобрел массовый характер при советской власти, имел кроме экономической и четко выраженную политическую направленность, т. е. создать межнациональную черезполосицу, чтобы тем самым искусственно ускорить формирование такой мифической общности, как “советский народ”.

Нынешний численный состав и статус украинской диаспоры в странах СНГ нельзя понять без анализа тех качественно новых экономических и социально-политических процессов в России, вызванных демократической революцией в феврале 1917 г. и большевистским переворотом в октябре 1917 г. Под влиянием этих событий с того времени проживавшие как на Украине, так и в обширных регионах Советской России, а позднее - других республик СССР украинцы возлагали надежды на то, что новая власть предоставит им большую возможность для их всестороннего национального развития и более тесных связей с Украиной. Но национально-государственное устройство Советской России, декларированное в конституции РСФСР, принятой в 1918 г., не представляло собой той базы, на которой можно было справедливо решить национальный вопрос и не обеспечивало благоприятных условий для развития национальных меньшинств.

В 20-30-ые годы была развернута кампания по массовому насильственному переселению с Украины прежде всего в связи с коллективизацией, а затем и с голодом. Но в этом случае украинцы стихийно переселялись преимущественно в промышленные центры страны, где снабжение продуктами было несколько лучшим.

С 1926 по 1939 гг. с Украины убыло 9.853 тыс. чел., а на их место, как это на первый взгляд ни парадоксально, из Белоруссии, центрально-черноземных областей, Ивановской, Горьковской и некоторых других областей, только по линии Переселенческого фонда НКВД было переселено с 1933 по 1937 год 221.465 чел.

В 1939 году была предпринята новая волна деукраинизации, на сей раз уже под предлогом борьбы против разбазаривания общественных земель, как отмечалось в специальном постановлении ЦК ВКП(б) и Совнаркома СССР от 27 мая 1939 г. В соответствии с этим постановлением в районы Сибири, Казахстана, Алтая и Дальнего Востока были переселены 35.575 хозяйств, т.е. 165.753 чел.

Принудительной и жестокой депортации подверглись на Украине и т.н. кулаки. В эту категорию потенциальных врагов советской власти зачисляли не только кулаков с дореволюционным “стажем”, но и

тех, кто своим трудом после революции 1917 г. добился лучшей жизни и успехов в хозяйствовании, чем другие крестьяне.

Особую страницу в истории формирования украинской диаспоры в республиках Советского Союза составляет Великая Отечественная война и послевоенный период. В первые месяцы войны была предпринята массовая эвакуация на Урал и в Среднюю Азию квалифицированной рабочей силы, научной интеллигенции и представителей культуры, прежде всего из Киева, а несколько позднее из Харькова, а также из других промышленных районов Украины. Значительная часть украинского населения эвакуировалась стихийно, что было сопряжено с большими жертвами в пути.

Надежда народов Советского Союза на то, что после победы над фашизмом сталинский режим будет эволюционизироваться в сторону либерализации, не оправдалась.

Уже в сентябре 1944 г. из шести западноукраинских областей было выслано 6 тыс. чел. Как показывают документы НКВД, с территории западных областей Украины и Измаильской области с 1944 по 1952 гг., было депортировано 203.662 участников национально-освободительной борьбы украинского народа в рамках ОУН и УПА, которые тогда именовались “бандами националистического подполья”, включая и 182.549 членов их семей и т.н., “бандпособников”, которые в служебной документации именовались “спецпоселенцами”. В соответствии с постановлением ГОКО от 29 октября 1944 г. эти депортированные украинцы высылались на тяжелые лесоразработки в Архангельскую, Кировскую и Молотовскую области и Коми АССР.

Причины переселений из Украины в 1970-90-х гг. были связаны с освоением нефтегазового комплекса в Тюменской области, строительством БАМа и Канско-Ачинского топливно-энергетического комплекса в Красноярском крае. Но кроме отмеченных причин были и другие, которые обычно умалчивались, ибо они были переданы, как по эстафете от сталинских времен. Это, по мнению украинских исследователей, намерение расселить значительную часть украинского народа по всей стране, отделить от родной среды и таким образом ассимилировать его. Подобное намерение неосталинистских советских властей подтверждается многочисленными фактами того, как жили украинские переселенцы в далеких и ближних, но все же чужих краях.

Таким образом, сложившаяся к сегодняшнему времени ситуация в украинской диаспоре в странах СНГ и в других республиках бывшего Советского Союза, свидетельствует о том, что за истекшее после Октябрьского переворота семидесятилетие она претерпела изменения, оценить которые однозначно невозможно.

В основу решения национального вопроса в тогдашнем Советском Союзе был положен пресловутый принцип “расцвета и сближения наций”, который по своей сути являлся до того внутренне противоречивым и взаимоисключающим, что реализовать его просто не представлялось возможным. Как же можно применительно к любому нацменьшинству, в том числе и к украинской диаспоре, содействовать, с одной стороны, расцвету его национальной культуры и углублению национального самосознания и одновременно осуществлять сближение наций, что на практике означало в худшем случае потерю национального своеобразия, и в лучшем случае ее нивелировку.

В годы сталинской диктатуры украинцы, представляя органическую часть населения тех республик, куда их забросила судьба, вместе с этим населением добились определенных успехов в области экономического развития и соответственно жизненного уровня. Что же касается развития своей национальной культуры, то она была сильно идеологизирована, из-за чего теряла свою национальную самобытность. Это прежде всего касается родного языка. Вместо того чтобы поощрять его развитие наряду с местным и русским языками, во имя ложно понимаемой идеологии интернационализма он фактически подменялся русским языком, т.е. шла явная русификация.

Подобная денационализаторская политика, проводившаяся партийной иерархией как в центре, так и на местах в отношении украинской диаспоры (и не только нее), приводила к тому, что лишь незначительная часть украинцев владела свободно родным языком, терялись многие другие элементы украинской национальной культуры. Украинские правозащитники (диссиденты), как на Украине, так и в других республиках, где проживали украинцы, объявлялись “буржуазными националистами” с соответствующими карательными выводами и последствиями.

С конца 80-х годов политическая обстановка в стране стала коренным образом меняться. Общая демократизация создавала возможности благоприятного развития и культуры украинской диаспоры. Однако распад Советского Союза и образование независимых государств несколько осложнил эту проблему, хотя бы в том смысле, что были затруднены прямые связи украинской диаспоры не только с Украиной, но и с другими республиками, в которых имелось украинское нацменьшинство.

Эксперты Фонда Горбачева в своем исследовании о положении русских в “ближнем Зарубежье” обращают внимание на тревожные последствия политического распада СССР для судеб русской диаспоры.

Если за политическим распадом последуют экономический и социокультурный разломы, утверждают эти эксперты, то они могут сопровождаться серьезными межгосударственными конфликтами и большой кровью. Что же касается украинской диаспоры, то пока нет симптомов, которые свидетельствовали бы о подобной опасности[5, 7 сентября 1993г.]. Хотя такая возможность абсолютно не исключена и ее появление зависит как от поведения властей, так и самого украинского населения.

Важное значение в этом процессе заняла новая демократическая Россия, в которой нерусские национальности составили 27 млн. человек, т. е. около 19 процентов населения республики, из них 9 млн. человек представляют собой национальные диаспоры. На первом месте среди них стоит украинская диаспора (4,3 млн. человек)[9, 28 мая 1993г.]. Эти национальные диаспоры составляют звено в цепи запутанных национальных проблем, которые достались демократической Российской Федерации от прежнего Союза.

Нынешние власти независимой Украины, как свидетельствуют факты, не проявляют большой заинтересованности в восстановлении таких связей, видимо опасаясь, что это будет расценено как вмешательство во внутренние дела суверенных государств.

Пренебрежение национальными интересами украинцев со стороны центральных властей как дореволюционной России, так и Советского Союза вызывало ответную антирусскую реакцию со стороны украинцев, хотя русский народ не имел к этой политике никакого отношения. Нередко эта реакция проявлялась в весьма жестких выражениях и радикальных действиях.

Так, на Форуме украинцев приводилось весьма спорное высказывание украинского поэта Е. Маланюка, будто политической доктриной “любой России” был и остается перманентно-модифицированный и дозированный террор. “Любая Россия, - утверждал Маланюк, - не может терпеть на своих границах никакой свободы - ни личности, ни тем более национальной... Не может терпеть свобода ни физической, ни метафизической, ни телесной, ни духовной - даже церковь в ней может быть только департаментом в министерстве внутренних дел”. Как иллюстрация к этому выводу приводился скандальный ход офицерского собрания в Москве.

Как видно, ряд серьезных пороков в национальной политике, унаследованных от прежнего тоталитарного режима, в России в настоящее время преодолевается, но непоследовательно и нерешительно, что тормозит углубление в них демократических преобразований, в том числе и в области межнациональных отношений. Это в полной мере касается и Российской Федерации.

В советских исследованиях прошлых лет утверждалось о наличии национального угнетения украинцев в зарубежных капиталистических странах. Однако реальные данные говорят о другом. Например, украинцы в Польше и Чехословакии чувствовали себя свободнее, чем их соотечественники в Советском Союзе. Если в 1934 г. в мире издавалось 609 газет на украинском языке, то из них на Украине - 386 газет. В районах оплошного проживания украинцев в Польше выходило тогда 120, в Чехословакии - 12, в Румынии - 7, в других странах Европы - 48, а в Америке и Азии - 36 украинских газет.

Где же выход? Какие шаги следует предпринять, чтобы не столько восстановить прежние отношения, существовавшие в СССР, сколько в новых условиях реально решить проблему национальных меньшинств, частью которых является украинская диаспора?

Свое видение решения этой злободневной проблемы пытаются выразить политические деятели, деятели науки и культуры новой Украины. Эта проблема заняла большое место и в работе двух крупных Форумов - Конгресса украинцев СНГ в январе 1992 г., приуроченного, кстати, ко Дню объединения Украинской Народной Республики (УНР) и Западно-Украинской Народной Республики (ЗУНР) в единое государство в 1919 г., и Всемирного форума украинцев в августе 1992 г.

Некоторые элементы официальной концепции проблемы украинской диаспоры в странах СНГ и пути ее решения изложил на конгрессе украинцев СНГ в январе 1992 г, президент Украины Л. Кравчук. Он, в частности, заявил, что украинцы, оказавшиеся вне Украины, были не завоевателями, а друзьями, с уважением относившимися к коренному населению. Однако по воле властей, как Российской империи, так и Советского Союза многие диаспоры до сих пор не имеют там своих национальных школ, театров, органов печати. Кравчук призвал правительства стран СНГ удовлетворять законные потребности нацменьшинств, включая и украинцев.

Президент Украины провозгласил план разработки государственной программы помощи украинской диаспоре. В нее вошли такие меры, как усиление мощности радиопередатчиков и телевидения Украины, чтобы их могли принимать украинцы в отдаленных регионах. С этой целью также будет использована спутниковая связь. Если будет необходимо, то правительство Украины обратится за помощью к братьям-украинцам на Западе, Президент призвал бизнесменов украинского происхождения создавать на Украине совместные предприятия, фирмы, отбывать своя банки. Он заявил, что украинцы, которые примут украинское гражданство, включая и двойное, будут иметь равные возможности на получение доли

государственного имущества при приватизации[4,с.6-12].

Другие важные направления деятельности правительства Украины и организаций украинской диаспоры в странах СНГ, которые определяют ее будущее, содержатся в документах, принятых на двух указанных форумах: Обращении к правительствам СНГ, Обращении ко всем украинцам СНГ и Резолюции конгресса, принятых на конгрессе украинцев СНГ в январе 1992 г. и в Манифесте и Резолюции, принятых Всемирным форумом украинцев в августе 1992 г.

В этих документах формулируются следующие рекомендации: как восточная, так и западная диаспоры признают законность провозглашения Верховным Советом Украины 24 августа 1991 г. и утверждения народом на референдуме 1 декабря 1991 г. независимого Украинского государства. Создание подлинно демократического Украинского государства возможно лишь при условии консолидации всех украинцев обеих диаспор. Правительства стран СНГ должны удовлетворить все законные интересы нацменьшинств, включая украинцев, в частности, возродить украинские школы, музеи, театры, печать. Независимая Украина должна обеспечить реализацию интересов украинцев в других странах[4,с.134-139].

Национальное возрождение, которое сейчас переживает Независимая Украина, благотворно сказывается и на положении украинской диаспоры в странах СНГ, на деятельности ее культурных организаций. Но руководители Украины считают, что это возрождение не сводится к реставрации культурных ценностей предыдущих эпох. Такое возрождение требует видеть свою историю не как воспоминание о прошлом, а как пробуждение того, что представляет собой универсальное бытие и для нации, своего быта и для всего человечества[3,с.73].

Украинцы, которых судьба забросила за пределы Украины, уже давно адаптировались к условиям проживания среди других народов. Правда, этот процесс проходил более успешно в славянской среде, чем в республиках Средней Азии и Закавказья. Это объясняется не в последнюю очередь близостью социальной и национальной дистанций между украинцами и другими славянскими народами.

В России и Белоруссии украинское население на языковом уровне практически полностью русифицировано, чего нельзя сказать о других бывших советских республиках, где украинцы не испытывали потребности воспринимать местный язык, культуру и обычаи. В этих республиках нередко украинцев идентифицируют с русскими и включают их в понятие “русскоязычные” с вытекающими отсюда выводами об их статусе как, якобы, господствующего, элитного элемента. Значительная часть украинской диаспоры в России и Белоруссии не испытывает какого-либо понимания своего социального статуса, чего нельзя сказать о других суверенных республиках.

Украинцы в странах Балтии всегда жили лучше и пользовались большими свободами, чем в других регионах Российской империи и СССР. Поэтому обретение этими республиками суверенитета было одобрено украинской диаспорой. Но в настоящее время, когда в этих республиках принимаются дискриминационные меры в отношении всего русскоязычного населения, украинцы, как и русские, оказались в трудной ситуации.

Так как в республиках бывшего СССР, особенно в Средней Азии, русские рассматривались как проводники влияния, а некоторые считали их даже проводниками господства России, то украинцы как представители “русскоязычного населения” также рассматривались в такой же роли. Адаптация украинцев, как и русских в республиках Средней Азии к условиям местных языков идет очень медленно.

По данным Фонда Горбачева число русских, знающих эти языки, достигает лишь 6 процентов. Можно предположить, что число украинцев составляет такой же процент.

В лучшую сторону выделяется обстановка вокруг украинского населения в Казахстане. Здесь законодательно закреплён статус русского языка как языка межнационального общения, что для украинцев создает немалые удобства и они не чувствуют такого дискомфорта, как в других мусульманских республиках Средней Азии.

Вместе с русскими значительная часть украинцев занята в промышленности, в областях науки и культуры и их отъезд может нанести серьёзный ущерб экологическому положению новых независимых республик.

Украинские переселенцы внесли свой вклад не только в умножение материальных богатств на новых местах их проживания, но и принесли сюда своеобразие своей духовной культуры. Обогащая культуру окружающего их коренного населения, украинцы не могли не заботиться и о сохранении своей национальной культуры и своего национального самосознания. Эта задача была значительно труднее новой.

В отличие от русских, которые, как утверждают исследователи из Фонда Горбачева, в условиях распада Советского Союза “утратили свою прежнюю, союзную самоидентификацию, оказались в странах “ближнего зарубежья” в непривычном для себя положении национального меньшинства”[5, 7 сентября], украинцы ничего подобного не испытывали. Если в некоторых республиках бывшего СССР, русских

рассматривают в качестве “пятой колонны”, то украинцев они считают такими же угнетенным народом, как и другие нерусские народы.

Украинцы в республиках бывшего СССР никогда не испытывали своего какого-то особого положения и поэтому их национальное самосознание с распадом СССР не оказалось ущемленным.

Наоборот, они рассчитывали на то, что суверенная Украина будет иметь большую возможность помочь своей диаспоре, чем было прежде. В некоторых республиках украинцы проживают в районах, где на этносоциальной почве продолжаются вооруженные конфликты. Это создает дополнительные трудности для украинской диаспоры. Рост национального сознания неизбежно обостряет и патриотические чувства, что, в конечном счете, ведет к национализму как синониму патриотизма[5, 28 мая].

Украинские исследователи считают, что человечество не нашло более благоприятной общественной среды для реализации всех прав человека, чем национальная общность, к тому же в форме национального государства.

На Форуме обсуждался вопрос, каким образом украинская диаспора в странах СНГ может помочь Украине. При этом признавалось, что восточная диаспора пока только представляет собой потенциал для такой помощи, тогда как западная диаспора имеет уже и богатые традиции, и большие возможности.

Наиболее слабым аспектом научного изучения ситуации, в которой оказалась украинская диаспора в других странах СНГ, является прогнозирование ее поведения, хотя бы в ближайшем будущем.

Важнейшим условием будущего существования украинской диаспоры в странах СНГ являются демократизация общественной жизни и гражданский мир. Крайне важно создать единое информационное пространство и разработать на Украине государственную программу развития культурных связей с восточной диаспорой.

Образованию независимого Украинского государства предшествовала героическая борьба многих поколений украинцев. Поэтому на монополию в государственно-национальных традициях и на идеологию не может претендовать лишь одна партия или какая-то часть украинской нации.

Власти Украины считают своим долгом дипломатическим путем отстаивать интересы украинских граждан, не игнорировать отдельные факты их преследований за рубежом. Расширять сеть консульств в районах поселения украинцев, в первую очередь в регионах, имеющие важное экономическое значение для Украины.

Несколько по-иному на этот счет высказываются некоторые специалисты из Фонда Горбачева. Применительно к русской диаспоре в других республиках бывшего СССР они предлагают следующее: “...Россия должна рассматривать защиту русскоязычного населения в качестве одного из основных приоритетных направлений своей политики и прибегать ко всем средствам, которыми она располагает, включая вооруженное вмешательство”[5, 7 сентября].

Подобная позиция упомянутых экспертов не может не вызвать недоумения. Во-первых, неясно, на каком основании Россия присваивает себе право защиты не только русских, но и все русскоязычное население, включая, например, украинцев, белорусов и других, проживающих в других республиках. Имеет ли она необходимые полномочия на этот счет от соответствующих республик. Во-вторых странно звучит призыв считать защиту русских “приоритетным направлением в политике России”, очевидно, включая и силовой ее способ.

Однако история знает, к каким ужасным последствиям приводила подобная политика Гитлера в отношении этнических немцев, проживающих в соседних странах, Муссолини в отношении итальянцев, проживавших во Франции и Северной Африки, и политика японских агрессоров, выступавших на “защиту” интересов японцев в Китае и странах Юго-Восточной Азии.

В-третьих, названные эксперты не верят в возможность цивилизованного решения вопроса, не призывают при любых условиях к поиску компромиссов, заявляя, что если начнется ирредента русского населения, то Россия в стороне не останется. В таком случае возникает вопрос: как поступила бы Украина или Белоруссия, если бы ирредента возникла на их территориях. Предоставляют ли эти эксперты им также право использовать силовой метод, включая посылку сотен и тысяч украинских, белорусских и других добровольцев? С удовлетворением можно отметить, что на ситуационном анализе в Фонде Горбачева высказывалось мнение о том, чтобы не допускать применения силы, в порядке профилактики предпринять соответствующие дипломатические и политические шаги с обеих сторон и не доводить дело до взрыва.

Для удовлетворения своих национальных интересов украинская диаспора, как и русская, а возможно и других национальностей, может прибегнуть к различным методам. Самый простой и наименее безболезненный, но не всегда зависящий от диаспоры, метод состоит в том, чтобы принять как должное ассимиляцию в той или иной республике.

Второй исходит из возможностей получать поддержку и защиту со стороны суверенной Украины. Этот метод чреват подозрением во вмешательстве во внутренние дела другой республики, а саму украинскую

диаспору могут упрекнуть в том, что она играет роль “пятой колонны”. Самым реальным в современной ситуации представляется метод добровольной реэмиграции украинцев на их историческую родину. Но он сопряжен с большими трудностями и неудобствами, особенно для тех, кто длительное время проживает за пределами Украины и частично уже ассимилирован. И, наконец, путь насильственного воссоединения с Украиной соседних территорий, где компактно проживают украинцы. Эксперты Фонда Горбачева считают, что такой вариант поведения для русских может быть наиболее вероятным, хотя он является и наиболее опасным[5, 7 сентября]. Для украинцев он является, наоборот, наименее вероятным.

Что же касается эмиграции украинцев из других республик на свою историческую родину - Украину, то они не могут не понимать, что пока-что здесь отсутствует политическая и экономическая стабилизация, плотность населения на Украине довольно высока, в связи с экономическими трудностями, - опасный характер принимает безработица. Поэтому реальная тенденция, по крайней мере на ближайшее будущее, состоит в том, что те украинцы, которые желают вернуться на Украину, предпочтут пережить трудные времена в регионах их нынешнего проживания.

Возможно, некоторая часть украинцев пожелает выехать в страны "дальнего Зарубежья". Однако масштабы такой эмиграции будут скромными и, конечно же, не приобретут обвального характера, как это было в начале XX века.

Правительству Украины рассматривает вопрос об образовании государственного комитета по делам миграции и добровольного возвращения украинцев на их родину. Обсуждается также проблема двойного гражданства для украинцев со всеми вытекающими отсюда правами и обязанностями. Разрабатывается система контактов между восточной и западной диаспорами, практикуется обмен опытом и взаимопомощью.

Важнейшей своей миссией украинская диаспора считает пропаганду духовных ценностей украинского народа среди народов стран проживания и укрепления авторитета Украинского государства. Она добивается реализации договоренностей между Украиной и другими странами, особенно с Россией, что касается обеспечения прав нацменьшинств[2,с.8-9].

Специфическое место украинцев за пределами Украины занимают украинцы - офицеры, служащие в армиях других стран СНГ. В прежнем СССР, по некоторым данным, украинцы составляли 33 процента офицерского корпуса Советской Армии. В настоящее время за пределами Украины служат 342 тысячи украинцев - офицеров, а по данным И. Драча - вместе с семьями они составляют около миллиона человек. Как заявил бывший министр обороны СССР Язов, без украинцев Советская Армия существовать не может, так же, как, по заявлению Б. Ельцина, без Украины не может существовать и СНГ.

В связи с разделом бывшей Советской Армии усилилось желание многих офицеров - украинцев вернуться на родину и принять присягу украинскому народу. Другие пожелали оставаться служить в Российской армии при гарантии уважения их национальных прав и объединений.

На конгрессе выступал армянин по происхождению бывший депутат ВС СССР полковник Мартиросян. Он заявил, что он отец украинских детей, гражданин Украины и считает себя украинцем. По его мнению, главным внешним врагом независимой Украины является реакционный генералитет, о чем свидетельствовало офицерское собрание в Москве, вся работа которого была направлена только против Украины[4,с.85-86].

Выступая на конгрессе, И. Драч резко критиковал тех военных, по его выражению, “чистокровных хохлов и верноподданных малороссов, которые под ширмой интернационализма душили Прагу в 1968 г. и уничтожали Афганистан в 80-е годы. Он назвал эти действия украинским холуйством”[4,с.33-34].

В настоящее время выдвигается идея создания постоянно действующего органа Всемирного форума украинцев - Украинского Всемирно-координационного совета с местом пребывания в Киеве. Его задача будет состоять в обобщении и классификации всех предложений участников форумов и в представлении их Президенту, Верховной Раде и правительству Украины.

Участники форума высказывали предложения пресекать всякие попытки украинцев диаспоры предпринимать сепаратные действия в отношении страны проживания или требовать экстерриториальности. Необходимо быть лояльными ее гражданами, не претендовать на какие-либо привилегии и льготы. Украинцы, живущие на Украине и в диаспоре, должны стремиться к гармонизации национальных отношений и путь к ней лежит через приватизацию и рыночные отношения.

Положение украинской диаспоры в других республиках и ее взаимоотношения с местным населением находится в прямой зависимости от решения национальных проблем на Украине, где в 1989 г. на 51.452 тысячи всего населения республики также проживало свыше 130 национальностей, из них русские составляли около 12 млн. человек (22,1%) и назвавших родным русский язык - 16.898 тысяч человек (32,8%)[5, 7 сентября].

Следует признать, что правительство независимой Украины осуществляет либеральную и гибкую

политику в отношении других национальностей, здесь действуют 4 тыс. русскоязычных школ, 220 школ с преподаванием на украинском, молдавском, венгерском, польском, еврейском и других языках. Равными правами пользуются 40 религиозных течений и 13 тыс. религиозных обществ, на ряде языков издаются газеты, журналы, книги, ведутся радио и телепередачи. Все эти факты представляют собой мощное оружие украинской диаспоры в ее борьбе за национальное равноправие[5, 28 мая].

Участники форума выступили за участие Украины в СНГ, рассматривая его только как переходную форму сотрудничества на пути к полной государственной независимости. Однако некоторые деятели западной диаспоры предложили Украине немедленно выйти из СНГ - но это предложение было отвергнуто. Хотя официально считается, что в странах СНГ живет около 7 млн. украинцев, но проф. Гаркавец утверждает, что их втрое больше, если в это число включить и “украинскопоющих” украинцев, которые помнят родные песни, но уже забыли родной язык.

Как на Украине, так и среди украинской диаспоры высказывается уверенность в том, что если в прошлом диаспора была только болью Украины, то теперь она должна стать ее силой. Украинцы, живущие в России, Казахстане и в других странах СНГ, могут стать важным политическим и экономическим фактором в своих республиках, но только при серьезной поддержке со стороны Украины и решительной и полной демократизации всей жизни в этих странах.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2014

Источники

- 1.Винниченко И. “Українці в державах колишнього СРСР: історико-географічний нарис“. - Житомир, 1992.
- 2.Вісті з України. - К.,1992. - №37.
- 3.Курьер ЮНЕСКО. - К.,1992. - Вересень-жовтень.
- 4.Ми діти твої, Україно. - Київ, 1992.
- 5.Независимая газета . - М.,1993г.

Михайло Сімеряга

Українська діаспора в країнах співдружності незалежних держав та її перспективи

***Анотація:** В статті вивчається українська діаспора в країнах співдружності незалежних держав та її перспективи.*

***Ключові слова:** Українська діаспора, країни співдружності незалежних держав, перспектива.*

Mykhailo Simeriaha

The Ukrainian diaspora in Commonwealth countries of independent states and its prospects

***Annotation:** The Ukrainian diaspora in Commonwealth countries of independent states and its prospects are the study of the article.*

***Key-words:** Ukrainian diaspora, Commonwealth countries of independent states, prospect.*

Национально-культурное развитие украинцев Зелёного Клина (1900-1922 гг.)

Аннотация: В статье исследуется национально-культурное развитие украинцев Зелёного Клина в 1900-1922 годах.

Ключевые слова: Национально-культурное развитие, украинцы Зелёного Клина, 1900-1922 года.

Украинцы составляют вторую, по численности, этническую группу в населении Приморья и Дальнего Востока в целом. По результатам последней, 1989 г., переписи их доля достигает 8, 2 % в населении Приморского края, 6, 2 % - Хабаровского, 6, 7% - Амурской области. Однако в массовом сознании дальневосточников бытует несколько иное представление о доле украинцев в составе современного населения региона, особенно его южной части. В этом легко убедиться в разговоре с простыми приморцами, многие из которых считают, что украинцы и их потомки составляют гораздо более значительную часть населения Приморья, по сравнению с данными официальных переписей. При этом называются различные цифры - от 50 до 280 % [1, с.50]. Понятно, что эти данные носят весьма субъективный характер, но, тем не менее, они, в известной степени, реально отражают проблему присутствия украинского фактора в общественном сознании и истории юга российского Дальнего Востока, игнорировать которую, учитывая вклад украинцев в освоение региона, по меньшей мере, несправедливо. Как известно, украинские крестьяне были одним из ведущих колонизационных элементов, осваивавших территорию южной части российского Дальнего Востока, которую они называли Зеленым Клином [7, с.31]. Это название широко бытует и по сей день в украинской литературе как в Украине, так и среди украинской диаспоры. Именно сюда, на территорию бывших Приморской и Амурской областей, располагавших огромными просторами свободных, пригодных для ведения сельского хозяйства земель и был с 1880-х годов направлен основной поток переселенцев. Начало массовому переселению украинцев на Дальний Восток было положено царским указом от 1 июня 1882 г., которым предусматривался ряд мер по ускоренному заселению Южно-Уссурийского края. Во исполнение этого указа и было налажено переселение крестьян морем из Одессы во Владивосток пароходами "Доброфлота". В результате, в марте 1883 г. во Владивосток прибыл первый пароход с несколькими сотнями переселенцев на борту, большинство из которых составляли крестьяне Черниговской губернии. По подсчетам Ю.В. Аргудяевой [3, с.19], произведенным на основании статистических данных А.А. Меньщикова, из 2122 семей, переселившихся в 1858-1914 гг. в Приморскую область, 15475 семей составляли выходцы из Украины. По губерниям выхода они распределялись таким образом: 40, 8% - из Черниговской губернии, 26, 2 % - из Киевской, 22, 5 - из Полтавской, 12, 2 - из Харьковской, 5 - из Волынской, 2 % - из Каменец-Подольской и 21, 3 - Екатеринославской. Таким образом, по данным Меньщикова, украинцы составляли 81, 26 % всех переселившихся в Приморскую область. По данным В.М. Кабузана [6, с.190], в 1883-1905 гг. украинцы составляли 78, 1 % переселенцев в Приморскую и 47, 8 % переселенцев в Амурскую области. В последующий период 1906-16 гг., хотя доля украинцев среди переселенцев на Дальний Восток и снижается, абсолютная же численность их возрастает. В результате, за период 1850-1916 гг. с Украины на Дальний Восток переселилось 276, 3 тыс. человек, что составило, соответственно, 49, 7 % всех переселенцев в Амурской и 61, 2 % - Приморской области. Главным образом, это были крестьяне Черниговской (25 %), Киевской (24 %), Полтавской (24 %) и Харьковской (5, 2 %) губерний. Канадский исследователь М. Марунчак считает данные, приведенные В. Кабузаном, довольно объективными и детальными. Но, принимая во внимание, что Кабузан, при расчете числа украинцев, учитывал только переселенцев из собственно украинских приднепровских губерний и не принимал во внимание украинцев - выходцев с Кубани, Кавказа, Воронежской, Курской губерний, Поволжья, Сибири и т.п. - регионов, где также существовало компактное и довольно многочисленное украинское население и откуда также осуществлялось переселение, то М.Марунчак полагает, что окончательная цифра численности украинцев на Дальнем Востоке накануне первой мировой войны должна быть не менее 300 тыс. и это без учета естественного прироста [9, с.134]. По данным же переписи украинского населения, проведенной в 1918г. украинскими организациями, на Дальнем Востоке проживало 437 тыс. украинцев [14, с.15]. Причем понятно, что при переписи были зафиксированы лишь лица четко продекларировавшие свою национальную принадлежность. Эти данные в целом соотносятся и с данными таких украинских исследователей как В. Кубийович, И. Свит, Т. Олесиук, С. Рудницкий. Для сравнения, можно отметить, что в означенный период, до 1914 г., - с Украины переселилось в Канаду около 100 тыс. человек и в США около 320 тыс. [4, с.634]. Таким образом, переселение украинцев на Дальний Восток на рубеже XIX-XX вв. явилось составной частью общего процесса миграций украинского населения,

захватившего практически все украинские земли, входившие как в состав Австро-Венгерской, так и Российской империй. Говоря о причинах столь массовых миграционных процессов, кроме традиционных экономических факторов, связанных в первую очередь со значительным аграрным перенаселением, характерным для обеих частей украинских земель, для России, в частности, было характерно и то, что стимулируя переселение украинского крестьянства на окраины империи, царское правительство пыталось решить и специфическую политическую задачу. С одной стороны, правительство, путем переселения, пыталось освоить целинные земли недавно присоединенных к империи территорий, путем увеличения там численности русского населения, которое должно было стать проводником российской колонизационной политики в этих районах. Другой фактор, как не парадоксально, - это политическая неблагонадежность украинцев, связанная с ростом, в данный период, национального самосознания украинского народа. По мнению российских властей, "малороссы, которые много сделали для России, ныне не только не способны служить ее национальным интересам, но даже нуждаются в защите от враждебного российскому правительству польского на них влияния"[7,с.31]. А поскольку "малороссы не способны к проведению русской национальной идеи", правительство полагало, что земли приобретенные им в украинских губерниях, "стоит передавать переселенцам из внутренних, чисто российских губерний, местное же, обедневшее население полезно было бы переселять в другие части России, на земли, которые предназначены для переселенцев"[8,с.127], где бы эти переселенцы, в отрыве от своей родины, быстрее лишились национальной самобытности и ассимилировались, став верными слугами престола и проводниками его политики. Однако эти надежды царизма, в значительной степени, оказались тщетными. И на новых землях украинцы прочно придерживались национальных традиций как в материальной, так и в духовной культуре. В частности, как и на далекой родине, так и на новых землях, украинцы сохраняли приверженность традиционным формам ведения хозяйства, предпочитая селиться, главным образом, в сельской местности и заниматься земледелием. Как отмечает автор очерка, посвященного истории украинства на Дальнем Востоке, опубликованного в 1921 г., именно украинское крестьянство стало тем колонизационным элементом, который в значительной степени экономически и культурно освоил этот край[5,с.373-374]. В город же украинцы прибывали первоначально в незначительном числе, главным образом, в качестве торговцев, чиновников, служащих различных частных и государственных учреждений. Более широкой волной они начали селиться в дальневосточных городах после постройки Транссиба. При этом, необходимо отметить, что городские слои украинского, по происхождению, населения оказались, в значительной степени, русифицированными. До 1905 г., по сведениям современников, услышать украинский язык от горожанина было практически невозможно[13,с.14]. Вследствие этого, именно село и на Дальнем Востоке (как и на Украине) оставалось хранителем украинской национальной культуры в ее традиционных формах и, соответственно, национальной самобытности украинцев. Роль села как хранителя украинской традиции на Дальнем Востоке объясняется еще и тем, что, если в целом доля украинцев среди переселенцев в Приморскую область составляла 61, 2 %, то их доля в сельском населении Приморья была всегда гораздо выше. Об этом свидетельствуют, в частности, данные сельскохозяйственной переписи 1923 г.[9,с.137], в соответствии с которыми в Приморской губернии из выявленных переписью 221652 украинцев, 216675 проживало в селе. Эти данные, конечно, скорее свидетельствуют о скорости протекания ассимиляционных процессов в городе. Тем не менее, учитывая, что среди русских в селе проживал только каждый третий и, таким образом, на каждых трех крестьян-украинцев приходился только один русский крестьянин, мы должны сделать вывод о том, что на юге Дальнего Востока в начале XX в. развивались, главным образом, преимущественно русский (а точнее - в полном смысле слова, интернациональный) город, и преимущественно украинское село. Составляя ядро переселенцев, заселивших во второй половине XIX - начале XX в. территорию юга Дальнего Востока, украинцы сыграли, таким образом, значительную роль в его освоении. Реально оценивая их вклад в хозяйственное и культурное развитие региона, мы приходим к необходимости обратить внимание и на особенности культурного и общественно-политического развития украинского населения Дальнего Востока, поскольку изучение его подлинной истории невозможно без учета украинского присутствия здесь. Украинский исследователь И. Свит, живший в 1920-30-е годы в Харбине, а впоследствии в США, выделял в истории украинской общественной жизни на Дальнем Востоке четыре периода: первый (с начала переселения до 1905 г.), для которого характерно практически полное отсутствие каких-либо организованных форм национальной общественной жизни. Для второго периода (с 1905 г. до 1917 г.) характерно возникновение первых национальных организаций, главным образом, культурно-просветительного характера, деятельность которых была, по преимуществу, полуполюгальной. В период с 1917 до 1922 г. происходит бурное развитие различных форм украинской общественной жизни, включая возникновение множества национальных организаций и оформление общедальневосточных структур, представлявших интересы украинского населения на региональном уровне. Период после 1922 г. ознаменован разгромом советскими властями украинского национального движения на Дальнем Востоке и

практически полной ликвидацией каких-либо организованных форм проявления национальной идентичности украинского населения, включая национальную школу, театр, прессу, что привело, в свою очередь, к массовому развитию ассимиляционных процессов[13,с.16]. Мало отличается от вышеприведенной и периодизация современного канадского исследователя М. Марунчака, который выделяет три периода в истории украинцев на Дальнем Востоке: царский, период “свободного изъяснения” (февралем 1917 г.- ноябрь 1922 г.) и так называемый “русификаторский” период (после 1922 г.) [13,с.16]. Необходимо отметить, что для рубежа XIX-XX вв. в целом характерен значительный рост национального самосознания украинского народа, следствием чего явилось развертывание деятельности национальных, в первую очередь, культурно-просветительных организаций. Не оставили в стороне эти процессы национального пробуждения и ту часть украинского этноса, которая в результате массового колонизационного освоения огромных просторов Российской империи, оказалась за пределами своей этнической территории. И. Свит, отмечая, что украинская общественная жизнь на Дальнем Востоке имела свои первые проявления “в очень далекое от нашего время”, подтверждает, что тогда оно проявлялось весьма слабо именно в силу отсутствия здесь национальной интеллигенции, которая, попадая на службу в российские учреждения, быстро русифицировалась[11,с.68]. Обуславливалось это, в известной степени, цензурными ограничениями на функционирование украинского языка, введенными еще пресловутым Эмским указом 1876 г. В условиях жестких цензурных гонений, которым на протяжении нескольких десятилетий подвергался даже сам украинский язык, единственной легальной формой общественной деятельности оставался театр. Поэтому толчком для пробуждения национальной активности украинцев и на Зеленом Клине послужил приезд на Дальний Восток и деятельность здесь первых украинских театральных трупп - В. Перовского и К. Мирославского в 1897 и 1901 гг. Результатом этих гастролей стало возникновение любительских театральных кружков, которые объединяли, главным образом, представителей немногочисленной украинской интеллигенции, военных, служащих. Деятельность этих кружков способствовала развитию национального самосознания украинцев, сохранению ими родного языка. И.Свит отмечал, что “появление украинских артистов и свободное слово напоминало украинским массам об их далекой родине, затрагивало сердца и успех театра был огромным”[12,Ф.1. - Оп.2. - Д.329. - Л.58]. Украинские спектакли шли по всем городам Дальнего Востока, начиная от Порт-Артура, Владивостока и заканчивая Благовещенском, Хабаровском и более мелкими населенными пунктами, становясь заметным явлением в общественной жизни региона. В начале XX в. отмечается существование украинских театральных и культурно-просветительных кружков среди моряков Владивостокского порта, которыми руководил офицер Поль, имевший большую украинскую библиотеку, книгами из которой пользовались все желающие. Из кадровых матросов им была создана любительская труппа, имевшая большой успех в городе. В этот же период отмечается функционирование подобного любительского кружка и в Благовещенске, о деятельности которого подробно не известно. Либерализация режима в царской России, явившаяся следствием революционных событий 1905 г., привела к возникновению легальных украинских организаций. Их основными типами являлись Громады (в том числе и студенческие), “Просвиты”, Украинские клубы. В 1906 г. зафиксировано создание первой украинской организации и на Дальнем Востоке. Ею стала Украинская Громада в Шанхае. В октябре 1907 г. группой студентов-украинцев Восточного института во Владивостоке основывается студенческая Украинская Громада, просуществовавшая недолго и запрещенная в 1909 г. по приказу министра народного просвещения. С ее созданием связано начало организованной украинской деятельности на территории собственно российского Дальнего Востока. Владивостокская студенческая Громада была весьма малочисленной, насчитывая в 1908 г. всего лишь пять членов. Председателем Громады был избран студент 3-го курса К. Андрущенко, выпускник одного из киевских коммерческих училищ, а секретарем - студент 2-го курса, закончивший до этого Полтавское духовное училище Б. Воблый. В кружок также входили - Ф. Даниленко, впоследствии известный китаист, работавший в 1920-30-е гг. в Харбине и закончивший жизнь в сталинских лагерях, поручик Т. фон Виккен (1-й курс), происходивший из украинских немцев, уроженец Екатеринославской губернии П. Гладкий, впоследствии судья в Хайларе. В журнале Восточного института отмечалось, что громада “носила исключительно характер обыкновенного студенческого товарищества, члены которого выступали в устраивающихся во Владивостоке малороссийских спектаклях”[16,с.18]. Поскольку студенческая Громада была немногочисленной, в устраивавшихся спектаклях кроме студентов Восточного института принимали участие также сотрудники торгового дома Чурина и представители городской интеллигенции. После роспуска студенческой Громады во Владивостоке при Народном Доме образовался полулегальный украинский кружок во главе с И. Мостипаном, И. Антонюком, Ю. Глушко-Мовой. Его членами также были: Ф. Лемешко, Ф. Яценко, А. Печинко, Г. Иващенко, В. Ткалич, Г. Костяев-Черноморец, Н. Сиротенко, С. Янковский, А. Казнодзей, Н. Джеппо, К. Стрельбицкий, Я. Лихач, Н. Полетика, М. Сибирцев (отец известных братьев-большевиков), М. Небрат, Г. Хворостин, Н. Монакина, С. Орловская, Е.

Подоилова, С. Яковицкая и др.[13,с.13-18]. Жандармские информаторы определяли главную цель деятельности кружка как “полное объединение всех находящихся во Владивостоке украинцев между собою и также организация тесной связи с таковыми же организациями в России и за границей, возможно шире знакомиться с литературой исключительно на украинском языке, как издающейся в России, так и за границей и говорить между собой только на этом языке”[12, Ф.1. - Оп.2. - Д.329. - Л.147]. Средства кружка состояли из добровольных пожертвований, собираемых по подписным листам среди сочувствующих его целям, а также отчисления от спектаклей, устраивавшихся в Народном Доме и в Пушкинском театре. На эти средства выписывалась украинская литература. Только в 1912 г. во Владивосток приходило свыше 400 экземпляров украинских газет и журналов[12, Ф.1. - Оп.2. - Д.2053. - Л.8]. Режиссер украинских любительских спектаклей, железнодорожный телеграфист по профессии И. Мостипан, в своем выступлении на одном из собраний кружка определял цель его организации как “развитие у членов кружка национального самосознания, изучение наиболее насущных украинских интересов и культурное саморазвитие”[12, Ф.1. - Оп.2. - Д.2053. - Л.14-15].

В политическом же плане, главной целью, к которой, по его мнению, должны стремиться все украинцы, должно быть достижение автономии Украины. Во Владивостоке же, главной задачей местных украинцев на данном этапе должно было стать создание украинского клуба, неоднократные попытки организовать который встречали однозначно негативное отношение со стороны местных властей. Кроме собственно театральной деятельности украинской общественностью Владивостока, начиная с 1909 г., ежегодно отмечались годовщины рождения и смерти Т.Г. Шевченко посредством устройства так называемых “Шевченковских Свят”, а также проводились другие литературно-музыкальные мероприятия с участием лучших артистических сил города. Они пользовались большим успехом у горожан и в их ходе обычно осуществлялся сбор средств на сооружение памятника Т. Шевченко в Киеве, на издание Библии на украинском языке и т.п. Причем эта деятельность не ограничивалась узко национальными рамками, поскольку украинским кружком устраивались спектакли в пользу местного Общества народных чтений, членами которого являлись многие из участников кружка. Зачатки организованной украинской общественно-культурной деятельности проявились в данный период не только во Владивостоке. В декабре 1907 г. в Харбине украинцами из числа рабочих и служащих КВЖД был основан Украинский клуб, первым в России получивший официальное разрешение на свою деятельность и просуществовавший до середины 1920-х гг. В феврале 1910 г. была сделана попытка зарегистрировать устав созданного в Никольске-Уссурийском по инициативе мещанина П. Хоменко, купца С. Ниженецкого, украинского артиста И. Переверзева-Рассуды, почтово-телеграфных служащих З. Шевченко и И. Кривоноса украинского культурно-просветительного общества “Просвита”. В соответствии с уставом, общество имело целью “содействовать развитию украинской культуры, а главным образом, просвещение украинского народа на его родном языке, действуя в пределах г. Никольска-Уссурийского и Уссурийского края”[12, Ф.1. - Оп.2. - Д.2053. - Л.2], посредством издания литературы на украинском языке, открытия читален, библиотек, устройства лекций, спектаклей, концертов и т.п. Но в регистрации “Просвиты” было отказано, поскольку “цель общества направлена исключительно к объединению украинцев и что подобное объединение, ведущее к обособленности украинцев, может вызвать враждебную рознь в среде других групп населения”, а потому “общество с такими целями должно быть признано угрожающим общественному спокойствию и безопасности”[8,с.131]. Однако и продолжавшаяся полулегальная деятельность украинских активистов в Никольске “понемногу расшевеливала этот сонный город”[16,с.163]. Вскоре одним из видных дальневосточных украинских общественных деятелей В. Ткаlichem здесь был организован склад для распространения украинской литературы в крае, деятельность которого сыграла существенную роль в деле пробуждения национального сознания украинского крестьянства Приморья. Единственной легальной украинской организацией на территории собственно российского Дальнего Востока стал Украинский клуб, созданный в 1911 г. по инициативе Л. Глибощкого, К. Рыбки, Коваленко в Благовещенске. Разрешение на его деятельность было получено только благодаря расположению земляка - вице-губернатора Амурской области полтавского помещика Чаплинского. Клуб выписывал украинскую литературу, периодику, устраивал увеселительные мероприятия. Однако вскоре, в связи с переводом Чаплинского за демократические взгляды на Камчатку, положение клуба ухудшилось и он прекратил существование. С началом мировой войны и ужесточением внутренней политики, украинская общественная жизнь в России, и на Дальнем Востоке в том числе, замирает. Украинская общественно-культурная деятельность в эти годы продолжалась только в пределах КВЖД, где продолжал функционировать харбинский Украинский клуб и театральные кружки на некоторых станциях. Особенно активно театральной деятельностью занималась прибывшая в годы войны на Дальний Восток украинская труппа К. Кармельюка-Каменского, активно гастролировавшая здесь, в том числе и по многим городам Китая и Японии. Вместе с тем, и в этот период делались попытки придать украинской деятельности определенные легальные организационные формы. В

марте 1916 г. во Владивостоке по инициативе Ф.Д. Стецюка, Ф.М. Васильева, М.С. Савенко, инженера Д.М. Хлобошина, мещанина Н.П. Голикова, известного в городе доктора В.В. Потенко, П.Т. Ракицкой, Б.Д. Новолейник была сделана попытка создать украинскую организацию под вывеской Владивостокского украинского благотворительного собрания, задачей которого провозглашалась организация мероприятий для сбора пожертвований на военные нужды. Но, поскольку “представленный на рассмотрение устав не соответствует цели нового общества”, и “проектируемое общество называется “благотворительным”, а представленный устав является Уставом обыкновенного общественного собрания, клуба, каковым, по существу, и является это общество”[13,с.18], в его регистрации также было отказано. В таком положении пребывала вся украинская жизнь на Дальнем Востоке до революционных событий февраля 1917 г. Вместе с тем, даже полулегальная украинская деятельность в период до 1917 г. способствовала росту национального самосознания украинского населения, свидетельством чего является эпизод, произошедший накануне первой мировой войны в одном из сел под Хабаровском, когда в ответ на шовинистическую агитацию представителей черносотенного Союза русского народа на крестьянском сходе, крестьяне заявили, что они являются “украинцами-инородцами”, а не “истиннорусскими”[24,с.13].

Февральская революция, ликвидировавшая все запреты и ограничения царского режима в сфере национальных отношений, стала для украинцев, как и для других нерусских народов Российской империи, в первую очередь революцией национальной. Под воздействием февральской эйфории, как на Украине, так и по всей империи, где только не проживали украинцы, развернулись стихийные процессы национального пробуждения. Не был в этом отношении исключением и Дальний Восток с его многотысячным компактным украинским населением. Мы уже отмечали, что украинцы Дальнего Востока и ранее поддерживали тесные связи с Украиной и с представителями украинской эмиграции в США и Канаде, тем самым сохраняя духовную связь с родиной и соотечественниками за рубежом. Эти связи особенно окрепли после свержения царизма в России и создания высшего украинского национального представительного органа - Украинской Центральной Рады. Как пишет И. Свит, “украинцы - переселенцы, служащие железных дорог и военные встретили революцию и расцвет украинской жизни в самой Украине с большим воодушевлением и полной моральной поддержкой Центральной Рады”[2,с.62], что проявилось в многочисленных постановлениях собраний и митингов, в которых они высказывали свою лояльность к родине, в отправке в Киев различных приветствий Центральной Раде, посылке туда своих делегатов, денежных пожертвований, а впоследствии и воинских формирований для вооруженной защиты независимости украинского государства. Вместе с тем, в первые же недели и месяцы после свержения царизма, на Дальнем Востоке также возникают национальные украинские организации. Как отмечает И. Свит, “везде, где на территории Дальнего Востока жили украинцы, независимо от их числа, вместо различных революционных комитетов начали создаваться национальные организации – громады”[10, 20 декабря], которые и стали основной организационной формой украинского национального движения на Дальнем Востоке. Украинские Громады, призваны были “объединять украинское население в целях его национально-культурного просвещения”[9,с.147], независимо от социального и имущественного положения, рода занятий, образования, политических взглядов. Таким образом, они должны были отстаивать общенациональные интересы украинского населения, добиваясь реализации его прав как этнической общности. Во Владивостоке Громада была создана уже 26 марта 1917 г. и к лету того же года объединяла около трех тысяч членов. Во Владивостоке 30 апреля 1917 г. появилась и первая в Азии украинская газета - “Українець на Зеленому Клині”. Всего же в период 1917-21 гг. на Дальнем Востоке выходило свыше десятка украинских газет (во Владивостоке также - “Щире слово”, “Українська думка”, “Громадська думка”, в Хабаровске - “Ранок”, “Хвилі України”, “Нова Україна”, в Благовещенске - “Українська справа на Амурі”. в Никольске-Уссурийском - “Зоря”, “Українське життя”, в Маньчжурии - “Засів”, “Манівець”). Вскоре Украинские Громады были созданы в Никольске-Уссурийском, Имане, Спасске, Посьете, Кневичах, Новокиевске, Хабаровске, Благовещенске, Свободном, Петропавловске. Десятки сельских и линейных громад возникли в дальневосточных селах и на железнодорожных станциях (в том числе и на КВЖД). Однако, кроме Громад возникают и более узкие по своему составу и задачам национальные организации - профессиональные (объединения украинских учителей, артистов, железнодорожников, почтово-телеграфных служащих), политические (летом 1917 г. во Владивостоке были созданы организации украинских политических партий - социал-демократов и эсеров, объединявшие соответственно порядка 200 и 150 членов). Большое значение имеет культурно-просветительная деятельность обществ “Просвита”, существовавших во Владивостоке, где оно возникло в конце 1917 г. на базе ликвидированной Владивостокской Украинской Громады), Никольске-Уссурийском, Спасске, Хабаровске, Свободном, многие из которых имели также филиалы в сельской местности. Высшим представительным органом украинского населения на территории Дальнего Востока в этот период стали Украинские Дальневосточные съезды, три из которых прошло в 1918 г. Первый же был созван еще в июне 1917 г. по инициативе Дальневосточного украинского учительского союза в Никольске-Уссурийском. На

нем были представлены свыше 20 украинских организаций Дальнего Востока[15,с.13-14]. Съездом был намечен план конкретной деятельности в сфере национально-организационного строительства по развитию сети украинских национальных организаций, созданию национальной школы, библиотек и прочих культурных учреждений в целях национального просвещения украинских масс. В сфере политической требования дальневосточных украинцев были сформулированы в телеграмме, направленной Временному правительству, в которой съезд потребовал предоставления Зеленому Клину широкой национально-территориальной автономии. На этом съезде было принято также решение о создании на Дальнем Востоке украинских национальных воинских формирований. Связано это с развернувшимися в этот период процессами стихийной украинизации воинских частей. В частности, во Владивостокском гарнизоне, в котором украинцы составляли до двух третей личного состава, в течение лета 1917 г. в соответствии с решениями съезда было сформировано 9 украинских рот[8,с.с.129-130].

На первом съезде было предложено также разработать проект устава Дальневосточной Украинской Рады как центрального административного, политического и общественного органа украинцев Зеленого Клина. Для руководства текущей деятельностью украинских организаций до созыва следующего съезда был избран Временный исполнительный комитет съезда во главе с А. Ступаком. В его состав вошли: П. Василенко, Н. Прокопец, И. Игнатенко и О. Попович. В начале января 1918 г. в Хабаровске состоялся II Украинский съезд, на котором главным вопросом стала поднятая крестьянскими делегатами в связи с провозглашением Украинской Народной Республики проблема возвращения украинских переселенцев на родину. В результате было принято решение о направлении к украинскому правительству делегатов от местного украинского крестьянства. На съезде также был избран новый состав Временного исполнительного комитета, в состав которого вошли Г. Мелашич, Г. Кириченко-Могила, Я. Кушнарченко. III Дальневосточный Украинский съезд, созванный в Хабаровске в апреле 1918 г., протестуя против разрушительной деятельности большевиков, обратился к правительству УНР с требованием о признании Зеленого Клина составной частью украинского государства “на основе принципа самоопределения народа, который составляет здесь большинство”[10, 20 декабря]. На этом съезде получила свое окончательное оформление организационная структура, объединившая практически все украинские силы Дальнего Востока. Эта структура представляла собой сеть единообразных Окружных Рад, объединявших местные Громады и другие организации на территории округа (примерно соответствующей существовавшим уездам), контролируя и осуществляя руководство основными направлениями их деятельности, выполняя, таким образом, своеобразные общественно-административные функции. Всего было создано десять таких Рад - Владивостокская, Никольско-Уссурийская, Иманская, Хабаровская, Благовещенская, Свободненская, Сахалинская, Камчатская, Забайкальская и Маньчжурская). Представители окружных Рад (по три от каждой) образовывали, в свою очередь Краевую Раду, на сессиях которой принимались решения по наиболее важным вопросам, касающимся жизни украинского населения Дальнего Востока. Исполнительным, постоянно действующим органом Краевой Рады, осуществлявшим руководство деятельностью украинских организаций и представительство их интересов в сношениях с местными властями и представителями иностранных государств, стал избираемый на ее сессиях Секретариат. Первый состав его во главе с Г. Мелашичем, в который также входили И. Гадзаман и В. Яременко-Заболотный, был избран на III съезде... В конце октября 1918 г. во Владивостоке прошел IV (Чрезвычайный) Украинский Дальневосточный съезд, на котором был выработан проект конституции украинства Дальнего Востока, принято постановление об организации украинского войска и создании центрального краевого украинского кооперативного органа. Съезд также принял обращение “К народам мира” с призывом признать за Украиной право на национальную независимость. На съезде было признано, что главной целью деятельности Дальневосточного Украинского Секретариата является исключительно защита интересов украинского населения на Дальнем Востоке. На IV съезде был расширен состав Краевого Секретариата, который возглавил Ю. Глушко-Мова, бывший до этого председателем Владивостокской “Просвиты” и Владивостокской Окружной Рады. В новый состав Секретариата вошли Г. Мелашич, И. Гадзаман, Ф. Стешко, И. Осипенко, А. Родионов и Я. Ситницкий. Созданный, в соответствии с решением IV съезда, краевой украинский кооператив “Чумак”, согласно своего устава, четверть всех своих доходов должен был направлять на финансирование деятельности краевых украинских органов и на культурно-просветительные нужды. “Чумак”, во главе с его председателем П.Горовым, завоевал большой авторитет среди местного украинского населения. Кооперативная деятельность способствовала росту национального самосознания украинского крестьянства и укреплению авторитета украинских организаций в его среде. Вскоре в крае была создана целая сеть украинских кооперативов, наиболее деятельными среди которых являлись кооперативы: “Гайдамака” (Никольск-Уссурийский), “Запорожець” (Хабаровск), “Хлібороб” (Свободный), которые, в свою очередь, входили в состав краевого кооператива. Украинской кооперацией была проведена большая организационная работа, осуществлено немало крупных торговых операций, в результате чего им

были сосредоточены весьма значительные материальные средства. Весной 1919 г., согласно решения IV съезда и с согласия командующего войсками Приамурского военного округа генерала Иванова-Ринова, генералом Вериго началось формирование украинских воинских подразделений. Вскоре во Владивостоке был сформирован первый украинский курень “вільного козацтва”. Однако уже в июне 1919 г. он был расформирован, а часть личного состава арестована по обвинению в пробольшевистских настроениях. Одновременно, по аналогичному обвинению был арестован и председатель Дальневосточного Украинского Секретариата Ю.Глушко-Мова, приговоренный вскоре к смертной казни, замененной затем высылкой на Камчатку. Как мы уже отмечали, в период между съездами высшим представительным органом украинцев Дальнего Востока являлась Украинская Дальневосточная Краевая Рада, которая периодически собиралась на свои сессии. Всего их состоялось три. Первая сессия, работавшая по окончании IV съезда, фактически была посвящена дальнейшей проработке и конкретизации его решений. На второй сессии, которая проходила в мае 1919 г., была утверждена Конституция украинства Дальнего Востока, в которой определялся правовой статус украинского населения Дальнего Востока. В соответствии с утвержденной конституцией, оно делилось на две категории - местных граждан, т.е. лиц постоянно проживающих на территории Дальнего Востока и граждан Украины, к которым относились, главным образом, украинцы из числа беженцев, военнопленных и прочих лиц, планировавших вернуться на родину[7,с.31-33].

Третья сессия Краевой Рады, состоявшаяся в ноябре 1920 г., избрала новый, последний состав Украинского Дальневосточного Секретариата, продолжавшего руководить деятельностью украинских организаций вплоть до их разгрома большевиками в ноябре 1922 г. (Ю.Глушко-Мова, Д. Киселев, В. Жук, С. Прант, А. Криштофович, Г. Могилецкий). На сессии рассматривался также вопрос об участии в выборах в Учредительное собрание ДВР. Сессия предложила проводить выборы по национальным куриям, но это предложение было проигнорировано и в результате украинские организации Приморской области бойкотировали эти выборы. В Амурской области депутатом Учредительного собрания был избран председатель Свободненской Окружной Рады Л. Глибощкий, который вместе с представителем забайкальских украинских организаций П. Марчишиным, занявшим в правительстве ДВР пост товарища министра по национальным делам, принимал активное участие в разработке разделов Конституции ДВР, гарантировавших довольно широкие права для национальных меньшинств буферного образования. Украинским департаментом Министерства по делам национальностей ДВР под руководством П. Марчишина, в ответ на многочисленные обращения крестьянских сходов, была разработана программа по организации национальной системы образования. К октябрю 1921 г. было организовано уже 200 украинских школ. Кроме того, в этот период существование украинских представительных органов приобрело официальное признание. В частности, украинские Окружные Рады, существовавшие на территории Приамурья (Хабаровская, Свободненская) получили статус местных органов национально-культурной автономии украинского населения, председатель Хабаровской Окружной Рады Г. Могилецкий был назначен правительством ДВР уполномоченным по национальным делам в Амурской области с широкими полномочиями. Однако эти явления, как мы уже отмечали, были характерны, главным образом для Приамурья. В Приморье же, где существовала власть правительства Приморской областной земской управы, а затем к власти пришли несоциалистические правительства Меркулова, Дитерихса, ситуация была иной. Здесь часть украинского руководства решила ориентироваться в своей деятельности на правительство атамана Г. Семенова, издавшего в 1920 г. так называемую Грамоту к украинскому населению Дальнего Востока, в которой украинцам гарантировалась широкая национально-территориальная автономия. По инициативе председателя краевого кооператива “Чумак” П. Горowego в 1921 г. во Владивостоке, Никольске-Уссурийском и Имане были созданы так называемые Украинские национальные комитеты, ориентировавшиеся в своей деятельности на Г.М.Семенова. Фактически это привело к расколу в украинском движении на Дальнем Востоке, руководство которого традиционно придерживалось демократических и просоциалистических взглядов. Факт сотрудничества части украинских деятелей с Г. Семеновым и стал одним из немногих поводов для последовавших уже в ноябре 1922 г., вскоре после присоединения Дальнего Востока к РСФСР, репрессий в отношении украинского движения, когда было арестовано около 200 его руководителей и активистов. Украинские организации тогда были распущены, а их имущество конфисковано. В январе 1924 г. 24 наиболее видных деятеля украинского движения на Дальнем Востоке были выведены на открытый судебный процесс, состоявшийся в Чите. Им были предъявлены стандартные, по тем временам, обвинения в сотрудничестве с “контрреволюционной” Украинской Центральной Радой, соседними империалистическими державами, с атаманом Семеновым, с целью отторжения территории Дальнего Востока от советской республики и т.п. Впоследствии, в ходе процесса, суд вынужден был снять большую часть этих вздорных обвинений. Единственным преступлением, за которое П. Горовой был осужден к высшей мере, замененной затем максимальным по тем временам десятилетним сроком заключения, а Ю. Глушко-Мова и председатель Забайкальской Рады В.

Козак - к 3 годам, стал факт сотрудничества с Г. Семеновым (хотя Ю. Мова, например, являлся принципиальным противником такого сотрудничества). Да и это обвинение было, скорее всего поводом к расправе над украинским движением, не вписывавшимся в каноны большевистской национальной политики. Украинское движение, которое приобрело к тому времени уже существенный опыт и значительный авторитет у населения, традиционно антибольшевистские настроенное, заявлявшее неоднократно о своей поддержке независимой Украинской Народной Республики, объявленной большевиками контрреволюционной и к тому времени уже ими разгромленной, должно было быть устранено с арены общественно-политической жизни, так как могло составить серьезную конкуренцию большевикам в борьбе за влияние на массы, в первую очередь, крестьянские. А реальность этой конкуренции подтверждается и относительной мягкостью вынесенных в Чите приговоров, поскольку, как представляется, задача процесса заключалась не столько в наказании подсудимых за какие-то конкретные преступления против советской власти, сколько в политической дискредитации украинского движения, ведущую роль в котором играли крестьянские массы и немногочисленная национальная интеллигенция, в основном, социалистической ориентации. Таким образом, закончился весьма непродолжительный период относительно свободного национально-культурного развития украинского населения на Дальнем Востоке. Говоря о обоснованности обвинений, выдвинутых большевиками в отношении украинского движения, нужно отметить, что цель организованной украинской деятельности в тот период, как было определено в одной из резолюций III-ей сессии Дальневосточной Украинской Краевой Рады, заключалась в организационном объединении украинских масс "для совместной работы над поднятием своего национально-культурного уровня и экономического благосостояния и добиваясь себе прав как нации"[10, 20 декабря]. По вопросу о максимальной программе и конечной цели украинского движения, современники отмечают отсутствие у его руководства единой позиции. Единственно, что можно сказать определенно, так это то, что большинство сходилось во мнении о необходимости достижения национально-территориальной автономии для украинского населения Зеленого Клина, что впоследствии, по сути, и было реализовано большевиками в начале 1930-х гг., посредством создания на Дальнем Востоке национальных украинских районов. Факт постановки вопроса о создании какого-либо самостоятельного украинского государственного образования на Дальнем Востоке, что вменялось в вину украинцам на читинском процессе, представляется маловероятным. М. Марунчак по этому поводу полагает, что, "учитывая эволюцию событий на Зеленом Клине и при суперлояльной тактике местных украинцев можно сомневаться" в серьезной постановке ими вопроса об установлении украинскими организациями на Дальнем Востоке собственной администрации [9, с.146-147]. По его мнению, для деятельности украинских организаций на территории Дальнего Востока был характерен суперлоялизм по отношению ко всем, "без исключения, местным властям, который последние воспринимали как признак слабости украинского движения, игнорируя их справедливые требования"[10, 20 декабря]. Вместе с тем, украинские организации стремились не связывать себя с теми или иными политическими силами, противоборствующими в гражданской войне в России. Их позиция по отношению к местным российским властям в наиболее развернутом виде была сформулирована в упоминавшейся резолюции III-ей сессии Краевой Рады: "украинцы... признают и поддержат только такую власть, которая руководствуется принципами народовластия, будет признавать права наций на свободную национальную жизнь и, в частности, осуществит таковые права в отношении украинцев, как закреплением означенных прав отдельным актом, так и проведением этих прав в жизнь, то есть - предоставит место представителям украинства в составе власти, осуществят права украинского языка в школах, войсках, правительственных учреждениях, согласно с нашей конституцией и элементарными правами народа, как нации"[15, с.13-14]. Оценивая же эффективность своей деятельности сами украинские руководящие органы признавали, что она "была весьма слабой, иногда на некоторое время замирала"[10, 20 декабря]. Объяснялось это достаточно низким уровнем национального самосознания украинского населения и, как следствие, недостаточностью национальных кадров. Эти факторы, в свою очередь, обуславливались отсутствием "в массе национального, да и вообще какого бы то ни было просвещения"[10, 20 декабря]. Однако, украинское движение сталкивалось и с трудностями субъективного характера. В данном случае имеется в виду негативное отношение к его деятельности, местных властей различной политической окраски, как белых (правительство эсера А. Алексеевского в Амурской области, колчаковского генерала Розанова - в Приморье), так и красных, которые, несмотря на весь антагонизм их социально-классовых противоречий, сходились в том, что "относились враждебно к деятельности, и даже к самому существованию украинских организаций и свое влияние употребляли при каждом удобном случае во вред украинским организациям"[10, 20 декабря]. Объясняется это тем, что украинское движение рассматривалось этими силами либо как сепаратистское, подрывающее имперские устои "единой-неделимой", либо как буржуазное и контрреволюционное, разрушающее революционный союз пролетариев разных национальностей, то есть в любом случае - вредное. В этих условиях финал деятельности

украинских организаций на Дальнем Востоке был, в принципе, предопределен. С насильственной ликвидацией в начале 1920-х гг. всех организованных форм украинской общественной жизни (включая национальную школу, прессу, театр) украинцы оказались лишены возможностей для национально-культурного развития и сохранения национальной идентичности. Следствием этого стало ускоренное развитие ассимиляционных процессов, которые привели к тому, что, несмотря на постоянный приток украинцев на Дальний Восток, который продолжался практически на протяжении всего периода 1920-80-х гг., в виде организованного переселения, различных оргнаборов, направления по распределению по окончании учебных заведений и т.д., численность украинского населения на территории юга Дальнего Востока даже по официальным данным практически не выросла. Если перепись 1926 г. зафиксировала на территории всего Дальневосточного края 315 тыс. украинцев, то в 1989 г. в Приморском, Хабаровском краях и Амурской области их проживало всего лишь 368, 3 тыс. Тем не менее, украинцы, являясь второй, по численности, этнической группой в населении Дальнего Востока, нуждаются в удовлетворении своих специфических культурных запросов и потребностей в сохранении родного языка, развитии национальной культуры, получении информации на родном языке и т. д. [9,с.146-147].

И в этом отношении они имеют полное юридическое и моральное право на поддержку со стороны российского государства, гражданами (и, соответственно, налогоплательщиками) которого они являются и которое, в свою очередь, провозгласило себя правопреемником РСФСР, чьи власти в 1922-24 гг. уничтожили все достижения в национально-культурной сфере, в том числе и материальные, созданные тяжелым кропотливым трудом украинской общественности на Дальнем Востоке в начале века[15,с.13-14].

Источники

- 1.Ажнюк Б. Українська мова в Приморському краї: стан і перспективи. //Українська діаспора. - 1995. - № 7.
- 2.Андрусак М. Державні змагання українців на Далекому Сході (1917-1920).//Літопис Червоної Калини. - Львів, 1932. - № 4.
- 3.Аргудяева Ю.В. Традиционная обрядность у украинцев Партизанской долины. - Владивосток. - 1981.
- 4.Енциклопедія українознавства. - Львів, 1993. - Т.ІІ.
- 5.Итоги сельскохозяйственной переписи 1923г. //Экономическая жизнь Приморья. - Владивосток, 1923.
- 6.Кабузан В.М. Как заселялся Дальний Восток. - Хабаровск. - 1976.
- 7.Ковальчук О. Переселення селян українських губерній Російської губернії (друга половина ХІХ- початок ХХ ст.).// Українська діаспора. - К.,1992. - № 1.
- 8.Л-ко М. Українство на Далекому Сході. //Календар на рік 1921. - Владивосток, 1921.
- 9.Марунчак М. Українці в СРСР по за кордонами УРСР. - Вінніпег. - 1974.
- 10.Новый мир. - 20 декабря 1920 г.
- 11.Отчет Восточного института за 1908 г. - Владивосток, 1909.
- 12.РГИА ДВ.
- 13.Свит И.В. Украинский Дальний Восток. - Харбин, 1934.
- 14.Світ І. Український Далекий Схід (с предисловием В.Кийовича). - Одеса-Харбін, 1944.
- 15.Світ І. Зелена Україна. - Нью-Йорк-Шанхай, 1949.
- 16.Світ І. 1917 р. на Далекому Сході. //Альманах. Українського народного союзу. - Джерси-Сити, 1967.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2014

Вячеслав Черномаз

Національно-культурний розвиток українців Зеленого Клину(1900-1922рр.)

Анотація: В статті досліджується національно-культурний розвиток українців Зеленого Клину в 1900-1922 роках.

Ключевые слова: Національно-культурний розвиток, українці Зеленого Клину, 1900-1922 роки.

Viacheslav Chornomaz

Ukrainians' national-cultural development of Zelenyi Klyn (1900-1922)

Annotation: Ukrainians' national-cultural development of Zelenyi Klyn (1900-1922) is researched in the article.

Key-words: national-cultural development, Ukrainians of Zelenyi Klyn, 1900-1922.

Форпост Української державності XIII століття.**Рецензія на наукову працю доктора історичних наук, професора, академіка****Віктора Ідзя “Король Данило та Українська держава у XIII столітті. - Львів: Сполом, 2008. - 64 с.”**

Нове дослідження знаного історика і українознавця, доктора історичних наук, професора, академіка Віктора Ідзя¹ є логічним продовженням багатолітніх авторських студій з історії української державності. Невелика за обсягом, але винятково актуальна за постановкою проблеми, новаторська за підходом до її вирішення, широкопланова за змістом, ця праця істотно збагачує історичні знання про роль і місце Галицько-Волинського князівства в українському державотворчому процесі, про державницьку місію його правителів, насамперед Романа Мстиславовича та Данила Галицького. Характерною особливістю цього дослідження є те, що автор, з одного боку, синтезує напрацювання попередників – багатьох українських та іноземних дослідників середньовічної історії України-Руси, зокрема Б. Влодарського, М. Грушевського, М. Дашкевича, М. Зубрицького, Я. Ісаєвича, М. Котляра, І. Крип'якевича, В. Грабовецького, І. Паславського, В. Пашути, М. Тихомирова, С. Томашівського, М. Шараневича та ін., а з другого боку, на основі залучення маловідомих джерел або їх критичного прочитання і переосмислення приходять до низки нових положень і висновків.

Праця побудована за проблемним принципом і має ряд теоретико-методологічних та фактологічних новацій. Насамперед, у ній на основі сучасної методології державознавства з'ясовуються особливості державного устрою, політичного, економічного і духовно-культурного розвитку Галицько-Волинської держави часів Романа Мстиславовича, Данила Галицького та наступників, яку автор однозначно трактує як Українську, як “Українське королівство”, поглиблюючи в цьому відношенні аргументацію І. Крип'якевича та С. Томашівського про її етнічний характер. В. Ідзьо звернув увагу на те, що територія цієї держави вийшла далеко за межі Волинського і Галицького князівств, особливо після того, коли Роман заявив свої права на Київщину і в 1203 р. став Великим князем Київським, залишаючись володарем галицько-волинських земель, які він об'єднав у 1199 р. Посилаючись на іноземні джерела, дослідник розкриває мотиви коронації Романа, простежує його політику щодо зміцнення міжнародних позицій України-Руси, налагодження зв'язків з папським престолом у Римі, з країнами Європи. У книзі ґрунтовно показано, що державницький проект Романа підхопив і значною мірою реалізував його син Данило Романович як король України-Руси, як “державець Руської землі”. Орієнтацією на Європу автор пояснює перенесення столиці держави до Галича, а відтак до Холма.

Віктор Ідзьо вступає в полеміку з Я. Ісаєвичем, М. Котляром та іншими істориками щодо правомірності використання самого поняття “Галицько-Волинська держава” і доводить доцільність послуговуватися стосовно XIII століття терміном “Українська держава”, яка займала територію від Карпат до Дніпра і відігравала важливу роль на європейському континенті. Свідченням цього були різнопланові взаємини Українського королівства часів Данила Галицького з Австрійським герцогством, Польським та Угорським королівствами, з Литовським князівством, Тевтонським орденом, з Папським престолом.

Другий розділ книги стосується українського літописання в добу Данила Романовича. У ньому поставлено під сумнів автентичність назви “Галицько-Волинський літопис”, в основі якого лежить Хлебніковський список, укладений у XVI ст. На думку автора, мова повинна йти про успадкування київської літописної традиції та продовження Київського літопису під загальною назвою “Літопис Руський”. У самому змісті Літопису, його мові, стилі і форматі науковець знаходить підтвердження висловленого припущення про те, що назви “Галицько-Волинський літопис”, як і “Галицько-Волинська держава”, мають штучний, кабінетний характер і суперечать історичній істині. При цьому він солідаризується з дослідником і редактором наукового видання “Руського Літопису” 1989 р. Л. Махнівцем, який довів його цілісність, включивши до нього й ту частину, що фігурувала як Хлебніковський список, або Галицько-Волинський літопис.

Великий інтерес викликає третя частина книги, яка стосується історичного портрету короля Данила Галицького. Спираючись на Літопис Руський, інші джерела, Віктор Ідзьо у цьому і чотирьох наступних розділах доводить його великокняжий статус, наголошує на органічному поєднанні рис талановитого державного діяча, полководця, дипломата і людини патріотичної, з винятковими здібностями стратега. Пріоритетним напрямом діяльності короля була боротьба за єдність українських земель, захист їх від завойовників, насамперед від монголо-татар, за утвердження самостійності та могутності України-Руси, за піднесення її міжнародного авторитету. З цього погляду зацікавлення викликають нові відомості про

дипломатичний хист Данила Романовича, його намагання не тільки посісти, але й закріпитися на австрійському престолі, встановити оптимальні відносини як із Західною Європою, так і Золотою Ордою.

Особливу увагу автор приділив діяльності короля Данила в царині церковного життя, порозумінню між православними та католиками, його ролі в підготовці церковної унії, яка мала сприяти цілісності Української держави та її інтеграції в систему європейських цивілізаційних цінностей. До наукового обігу введено невідомі широкому загалу факти про церковні організації, діяльність Галицької митрополії, місцевих єпископатів, розбудову монастирів, про унікальність Галицького Євангеліє. Торкаючись перемовин з Римом щодо долучення України-Руси до католицького союзу європейських держав, історик підкреслює, що вони мали тактичний характер в умовах створення антиординської коаліції, а сам Данило Романович залишився прихильником незалежної Української держави і незалежної церкви. Визнавши Данила повновладним руським королем, Папа Римський застеріг угорського і польського королів від вторгнення на руські землі, ослаблені в результаті монголо-татарського нашествя.

Таким чином, читач одержав цікаву наукову працю з історії Української державності кінця XII–XIII ст. В ній досить аргументовано і переконливо відстоюється думка М. Грушевського про те, що Галицько-Волинське князівство найповніше успадкувало та примножило державницькі традиції Києва і впродовж століття репрезентувало Українську державу - одну з найбільших і могутніх європейських держав. Це був могутній форпост української державності як на Сході, так і на Заході, який справив великий вплив на всю подальшу історію України.

Належно оцінюючи працю доктора історичних наук. професора Віктора Ідзьо, вважаємо за доцільне висловити й деякі побажання та зауваги. У книзі, трапляються окремі повтори, зокрема щодо стосунків Данила Романовича та Папи Інокентія IV... Однак, висловлені зауваги мають рекомендаційний характер і не знижують значення праці професора Віктора Ідзьо, яка разом з іншими авторськими студіями (“Українська держава XIII століття” (1999), “Українська держава і Римська церква в XIII ст.” (2001), “Дипломатичні взаємини Данила Галицького напередодні коронації” (2003) вносить помітний вклад у скарбницю знань про історію української державності, започатковує деякі нові підходи до розуміння тягlosti українського державотворчого процесу. Вона з інтересом буде сприйнята всіма, хто не байдужий до української історії та української справи.

¹ Ідзьо Віктор. Король Данило та Українська держава у XIII столітті. - Львів: Сполом, 2008. - 64 с.

Oleh Kalakura

The Ukrainian statehood outpost of XIII century. The review of the scientific work by Doctor of History, Professor, Academician Victor Idzio “King Danylo and the Ukrainian state in XIII century. - Львів: Сполом, 2008. - 64 с.”

“Король Данило Галицький та взаємини Української держави та Західної Церкви в XIII столітті”.**Рецензія на наукову працю доктора історичних наук, професора, академіка Віктора Ідзя “Папа Римський Інокентій IV (1243-1254), король України-Русі Данило Романович Галицький (1253-1264).****До питання релігійних та політичних взаємин Української держави та Римської Церкви в XIII столітті”. - Львів: Сполом, 2009. - 64 с.”**

Віктор Ідзьо¹ - доктор історичних наук, професор, академік Міжнародної Академії Наук Євразії, Академії Наук Вищої Школи України, ректор Українського державного університету м. Москви, провідний науковий співробітник Інституту українознавства МОН України, завідувач Кафедрою українознавства Університету “Львівський Ставропігон”, лауреат премії ім. академіка Івана Крип'якевича, лауреат міжнародної премії ім. Короля Данила Галицького, широко відомий історик та українознавець в Україні, Росії, Польщі та за їх межами: доктор історичних наук, професор, член спеціалізованої ради Вченої Ради по захисту кандидатських та докторських дисертацій Інституту українознавства МОН України, головний редактор 3 наукових вісників та журналу “Українознавець”, організатор численних міжнародних конференцій, автор більше ніж 800 наукових статей, 30 монографій, 30 наукових брошур.

Автор наукової праці “Папа Римський Інокентій IV (1243-1254), король України-Русі Данило Романович Галицький (1253-1264). До питання релігійних та політичних взаємин Української держави та Римської Церкви в XIII столітті” розглядає взаємини України-Русі та римської Церкви в XIII ст. в епоху славетних релігійних та політичних діячів Папи Римського Інокентія IV (1243-1254 pp.) та короля України-Русі Данила Галицького (1253-1264 pp.).

Запропонована наукова праця приурочена 55-ти ліття та 35 літній науково-педагогічній діяльності автора (1979-2015 pp.), покликана допомогти науковцям, викладачам і студентам правильно зрозуміти виникнення та походження королівства України-Русі та спроб міжцерковного порозуміння між східною Церквою візантійського обряду в Україні-Русі та західною католицькою Церквою латинського обряду в середині XIII ст. в історичний час, коли після нещасливого першого східного розколу (схизми) 1054 р. єдина Христова Церква поділилась на католицьку з центром у Римі та православну з центром у Константинополі. У праці розкриті змагання українців до єдності із Вселенською Церквою і водночас прагнення зберігати свій східний, грецький обряд, який найбільше відповідає психіці та менталітету нашого народу. Автор аргументовано доводить, що бажанням українців було мати свого короля, щоб бути включеним до західно-європейського світу та запровадити унію нашої Церкви із Вселенською, щоб сповнилися заповіді Христа: “І буде одне стадо й один пастир” (Ів. 10,16), “Щоб усі були одно, як Ти, Отче, в Мені, а Я в Тобі, щоб і вони були в нас об'єднані; щоб світ увірував, що Ти Мене послав” (Ів. 17,21).

В Києві візантійські події 1054 року не мали особливого значення і не порушили українського церковного нейтралітету. Тобто позиція Церкви на Київській Русі відносно так званої “схизми”, роз'єднання царгородського Патріарха Керулярія з Римом і його Архiereєм, наступником верховного апостола Петра, була цілком нейтральна, якщо й не сприятлива позиціям Заходу й Риму.

Українська Церква й надалі відносилась до Риму як до Батька, а до Візантії як до Матері. Велике значення мало й те, що вся княжа родина Ярослава Мудрого (“тестя Європи”) була широко посвоячена з латинським Заходом. Найстарший син Ярослава – Ізяслав впродовж свого володарювання виявляв виразну проримську, західну орієнтацію, яка довела до того, що 1075 року він прийняв і корону з Риму через свого сина Ярополка - Петра. Тільки майже через 100 років Візантії вдасться прихилити Українську Церкву на свій бік, по довгому володарюванню Мономаховичів. Політика Юрія Довгорукого та Андрія Боголюбського помітно змінить цю нейтральну лінію Української Церкви. Але ані тоді, ні згодом Українська Церква ніколи не вестиме дешеву антиримську пропаганду чи полеміку. Проте слід наголосити, що з актом 1054 року й поставленою у ньому проблемою церковної єдності й проводу тісно пов'язуються на Україні наступні події: зокрема Київський Собор 1147 року і поставлення митрополита Кліма Смолятича; Ліонський собор 1245 року й участь у ньому українського першоієрарха Петра, коронування римською королівською короною Данила Романовича Галицького.

Утвердження в Києві князювання Юрія Довгорукого (1154-1157 pp.) “похоронило” справу усамотінення Київської митрополії від Візантії. Можна сказати, що 1154 роком закінчився період вселенського християнства у Київській державі. Від цього часу починається повільний відхід України від Заходу і повернення її до Візантії, а згодом до Москви. Проте зв'язки нашої Церкви з Римом не переривалися. Зокрема у 1245 році Чернігівський архієпископ Петро Акерович взяв участь у XIII Вселенському Соборі в Ліоні, а 1253 року папа Інокентій IV прислав корону для Галицько-Волинського князя Данила, бо саме в Галич, після великого руйнування Києва Андрієм Боголюбським у 1169 році, а

потім монголо-татарами (1240 р.) центр християнського життя України–Русі переноситься з Києва на галицькі терени, тобто на захід, де до 1340 року, поки не прийшла польська окупація західних земель, існувала могутня Галицько-Волинська держава, яка здобуває власну митрополію, розвиває чернечий стан. Будуються монастирі у Зарваниці, Почаєві, Скиті Манявському, в інших місцях, які стають осередками освіти, культури і мистецтва. Знане є церковне будівництво, наприклад, величава церква св. Пантелеймона в Галичі. В цей час діє наша Церква і на Закарпатті та на Буковині. При всіх храмах були школи, внаслідок чого на відміну від населення московських князівств, де читати й писати вміли лише священики й купці, народні маси були освічені. Освітньо й культурно український народ стояв вище від сусідніх народів – поляків і угорців, де грамотними були лише пануючі верстви населення. Освіта й активне релігійно-культурне життя стимулювали розвиток добробуту й заможності не лише бояр та купців, а й також звичайних міщан і селянства Галичини й Волині.

Посланий Богом - понад 800 років тому король Данило Галицький був мужем провидіння Божого. Він у свої 25 років зумів покорити галицьких боярів, приєднати у 1227 році Волинь, а в 1238 році - всі галицькі землі і створити одну державу. Він бажав приєднати також і Київ і зробив це у 1239 році. Але через рік була страшна навала монголо-татар. Вороги дійшли аж під німецькі землі, знищивши все, що збудував король Данило. Слід пам'ятати, що Данило будував своє князівство на сильній вірі. Він розумів, яку велику благодать несе нам Христова Церква і сприяв, щоб вона на всіх наших землях настановляла своїх митрополитів. Данило хотів, щоб постала своя незалежна українська Церква. Такі ж ідеї на землях Київщини та Черкащини підтримував св. князь Михайло Чернігівський, який загинув мученицькою смертю від монголо-татар, не зрадивши своєї віри і переконань. Отже, становище Христової Церкви за княжих часів, тоді ще однієї, було привілейоване в Київській, Галицькій та й частково Литовській державах. Княжа влада давала повну свободу церковним структурам. Такої свободи не мали у своїх країнах ні Грецька, ні Римська Церкви. Бо Церква в нашій першій княжій державі не мала симонії (святокупства), цезаропапізму. Це добре підтверджують історичні дослідження. Майже не було ударів між державною і церковною владами. Навпаки, незалежний стан українського духовенства надавав йому великого авторитету в державі, через що Київський митрополит став першим дорадником князя й мав на державні справи реальний вплив і був оточений великою повагою. Широка автономія Церкви привела до розвитку монастирського життя.

Саме завдяки виразному та толерантному ставленню князівської влади до Церкви створився окремий, як його слушно називають історики, київський обряд. Він в багатьох деталях не подібний ні до грецького, ромейського, ні до латинського обряду. Це був рід слов'янського обряду, але цілком самостійного під кожним оглядом. Церква у княжій добі грала визначну роль в громадському житті й виховувала громадян держави на добрих послідовників Христової науки й одночасно патріотів своєї землі. Церква за княжих часів мала місійного Духа і понесла Боже слово на північні землі Київської держави, особливо в часах монголо-татарського іга. Вона також мала вплив на литовців, які спочатку належали до київського обряду, а згодом потім латинники витіснили наш обряд з тих околиць. В історії католицької Церкви Папа Інокентій IV (25.VI.1243-7.XII.1245) відомий як Sinibalda Fieschi (Сінібальдо Фієскі, родом з м. Генуя в Італії), який став обраним римським понтифіком по дволітній вакансії, схвалений через імператора Фрідріха II та незабаром старався забезпечити собі незалежність від нього. Внаслідок конфлікту з імператором Інокентій IV виїхав через Геную до Ліона, звідки керував Церквою аж до смерті Фрідріха II. У 1244 р. скликав XIII Вселенський Собор в Ліоні (28.VI-17.VII) у справі імператора Фрідріха II. За його понтифікату в 1244 р. хрестоносці втратили Єрусалим. Інокентій IV схилив короля Франції святого Людовика IX до хрестоносного походу (1248 р.) проти мусульман, який однак закінчився невдачею. В другій половині XIII ст. знову ж у французькому Ліоні в 1274 р. за Папи Йосифа I (1268-1275 рр.) пройшов XIV Вселенський (унійний) Собор, де царгородський імператор Михайло VIII Палеолог приступив до з'єднання з апостольською столицею. Патріарх Іван Веккос та імператор склали присягу в Рим, а в 1282 р. імператор Андроник II знову сприяв роз'єднанню, ув'язнивши Патріарха Веккоса. Слід зауважити, що автор фахово підійшов до написання даної праці. В ній на основі історичних джерел польського, угорського, французького, італійського, австрійського, російського, українського походження викладаються політичні процеси в Галицько-Волинській державі в середині XIII ст. Велика увага у рецензованій праці акцентується на питаннях проведення королем Данилом Галицьким дипломатичних взаємин України-Русі та Римської Церкви. Вказано, що позитивними кроками короля Данила Галицького була ідея злучення Галичини, Волині та Київщини в єдину Руську державу, яку він здійснив згодом у 1238 р., а у 1253 р. став королем Русі.

В праці академіка Віктора Святославовча Ідзя пропонується глибоко усвідомити, що король Данило Галицький уже в 1246 р. вів перемовини про унію, а Папа Інокентій IV бажав мати на сході Європи сильного політичного союзника. Автор наголосив також на головні причини закінчення унії, найважливішою з яких була релігійна рівність з католицьким Заходом, а також допомога Заходу у війні

проти Золотої Орди. Запровадження унії нашої церкви із Вселенською в середині XIII ст. стало добрим прикладом для вірних Української Церкви, які щойно внаслідок Берестейській унії 1596 року, домоглися правдивої реунії (відновлення єдності із Вселенською Церквою) за умови збереження самоуправності Церкви і літургічної окремішності, яка існує й по сьогодні.

Позитивним аспектом запропонованої праці є те, що вона враховує здобутки української духовної традиції, і тим самим сприяє вихованню не абстрактної духовності, а такої, що має глибоке національне підґрунтя. Порушені проблеми наукової праці закликають виховувати молодь у вірності Богові, Україні, народові. Праця написана на екуменічному рівні, не ображаючи почуття вірних різних християнських конфесій і сприятиме толерантному відношенню між ними.

Вважаю, що запропонована наукова праця “Папа Римський Інокентій IV (1243-1254), король України-Русі Данило Романович Галицький (1253-1264). До питання релігійних та політичних взаємин Української держави та Римської Церкви в XIII столітті”, підготовлена доктором історичних наук, професором Віктором Ідзьом, вносить помітний вклад у скарбницю знань про історію української держави та Церкви і особливо буде корисна для науковців, викладачів та студентів вищих навчальних закладів, а також для усіх, що цікавляться історією України та її Церкви.

¹ Ідзьо Віктор. “Папа Римський Інокентій IV (1243-1254), король України-Русі Данило Романович Галицький (1253-1264). До питання релігійних та політичних взаємин Української держави та Римської Церкви в XIII столітті”. - Львів “Сполом”, 2009. - 64 с.

Ohirko Oleh

“King Danylo Halytskyi and relations between the Ukrainian state and the West Church in XIII century”.

The review of the scientific work by Doctor of History, Professor, Academician Victor Idzio “Pope Innocent IV (1243-1254), king of Ukraine-Rus’ Danylo Romanovych Halytskyi (1253-1264). On religious and political relations issues between the Ukrainian state and the Church of Rome in XIII century”.

- Львів “Сполом”, 2009. - 64 с.”

Наші автори:

Бірюк Микола - професор кафедри експериментальної фізики Воронежського державного університету, представник Українського Університету у Воронежському Краю(**Вороніж**).

Доманський Володимир - професор кафедри експериментальної фізики Воронежського державного університету, представник Українського Університету у Воронежському Краю(**Томськ**).

Дубецький Іван - представник Українського Університету в Оренбурзі(**Оренбург**).

Дудченко В. - доктор технічних наук, професор, перший проректор УУМ(**Москва**).

Завальний Олександр - представник Українського Університету в Самарі. (**Самара**).

Ідзьо Віктор - доктор історичних наук, професор, ректор, завідувач кафедрою українознавства Українського Університету міста Москви, академік Міжнародної Академії Наук Євразії, професор Університету “Львівський Ставропігон”(**Москва**).

Кабузан Володимир - доктор історичних наук, професор, заступник завідувача кафедрою українознавства Українського Університету(**Москва**).

Калакура Олег - доктор політичних наук, провідний співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України(**Київ**).

Литвин Андрій - представник Українського Університету в Петрозаводську (**Петрозаводськ**).

Мануйленко Анатолій - професор кафедри українознавства Українського Університету(**Москва**).

Нирко Олексій - представник Українського Університету у Кубані та Криму (**Ялта**).

Огірко Олег - доктор філософії, професор кафедри українознавства Університету “Львівський Ставропігон”(**Львів**).

Оліфіренко Володимир - професор Донецького національного університету (**Донецьк**).

Паняк Стефан - доктор мінералогічних наук, професор, представник Українського Університету в Єкатеринбурзі(**Єкатеринбург**).

Прохоренко Володимир - професор кафедри українознавства Українського Університету(**Москва**).

Рахно Олександр - кандидат історичних наук, доцент Київського національного університету(**Київ**).

Сергеєва Ольга - представник Українського Університету міста Москви в Сибірі (**Омск**).

Сімеряга Михайло - доктор історичних наук, професор, академік Російської Академії Наук, професор кафедри українознавства Українського Університету (**Москва**).

Рындина Олександра - доктор історичних наук, професор Томського університету (**Томськ**).

Чорномаз Вячеслав - кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства Українського Університету міста Москви(**Владивосток**).

Пам'ятка авторів

* Стаття повинна відповідати тематиці журналу і сучасному стану науки, бути літературно опрацьованою.

***Автор статті відповідає за достовірність і вірогідність викладеного матеріалу, за правильне цитування джерел і коректне посилання на них.**

* У статті повинні бути присутні такі необхідні елементи; постановка проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття; формулювання мети статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження; висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

* Структура статті:

- > УДК;
- > прізвище та ім'я автора;
- > назва статті;
- > текст статті,
- > список використаних джерел,
- > резюме російською й англійською мовами (обсягом до 7 рядків) у такій послідовності: ім'я та прізвище автора, назва статті, текст анотації.

Обсяг статті – 9-12 сторінок комп'ютерного набору.

* Текст статті друкується в одному примірнику українською мовою на білому папері формату А4 кеглем 14 через 1,5 інтервали з дотриманням розмірів полів: верхнього, нижнього і лівого – 30 мм, правого – 10 мм (29 рядків, 60-65 знаків у рядку). Не допускається друкування будь-якої частини тексту меншим інтервалом.

* У тексті статті посилання на використані джерела подаються у квадратних дужках, зазначається порядковий номер і сторінка цитованого джерела.

*Список використаних джерел складається в алфавітному порядку за вимогами Держстандарту.

*Сторінки статті нумеруються за порядком, без пропусків і буквених позначень. Автор підписується на звороті останньої сторінки, чим підтверджує, що дати, цитати, фактичні дані, бібліографія звірені, а стаття готова до видання.

*Ілюстрації та таблиці входять до загального обсягу статті. Загальна кількість ілюстративного матеріалу – таблиць, схем, малюнків – у статті не повинна перевищувати п'яти. Таблиці виконуються згідно з вимогами Держстандарту і розмішуються в тексті статті.

* Разом із роздруком статті необхідно надіслати дискету, в якій файл статті (у двох копіях) записується в редакторі Microsoft Word 97, шрифт – Times New Roman, розмір шрифту –14, міжрядковий інтервал – 1,5. Схеми та діаграми виконуються в редакторі Word.

*До статті додаються такі супроводжувальні документи:

- > рецензія доктора або кандидата історичних чи філологічних наук відповідно до напрямку статті,
- > повідомлення про автора (прізвище, ім'я, по батькові, посада, спеціальність, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи (повна назва навчального закладу, установи), поштова адреса з індексом, службовий і домашній телефони) та кількість замовлених примірників журналу.

*Редколегія журналу залишає за собою право подавати рукописи на зовнішнє рецензування. Рукописи не повертаються.

*Редакція зобов'язується кожному автору за плату, надіслати один примірник журналу.

Наукове видання

Українознавець Connoisseur of Ukraine

Випуск - Issue XV

**Технічне забезпечення та комп'ютерний набір під керівництвом
доктора технічних наук, професора Львівської Академії Друкарства Огірка І.В.**

**Наукова редакція:
доктор історичних наук, професор Калакура Я.С.
доктор історичних наук, професор Васюта С.І.**

**Літературна редакція:
доктор філологічних наук, професор Кононенко П.П.
доктор філологічних наук, професор Мосенкіс Ю.Л.**

**Переклад англійською мовою:
викладач, перекладач кафедри іноземних мов ЛНАУ Турчин І.М.
випускник ЛНУ, перекладач з англійської філології, магістр Борецька Ю.В.**

**За редакцією
доктора історичних наук, професора УУМ,
завідувача, професора кафедри українознавства УУМ,
завідувача, професора кафедри українознавства,
професора УЛС, професора ЛНАУ,
віце-президента, академіка АН "Трипільська Цивілізація"
академіка МАНЕ, академіка АНВШУ,
лауреата премії ім. академіка І.П.Крип'якевича,
лауреата міжнародної премії ім. короля Данила Галицького
члена президії Світової Наукової Ради при СКУ - Ідзьо В.С.**

**Підписано до друку 3. 01.2015р. Формат 60x84/а
Друк резогрф. Папір офсетний. Гарнітура-pragmatika.
Ум. Друк. Арк. 32, 81. Обкл.- вид. Арк 23, 48.
Наклад 300 прим. Зам. № 124-864.
Видавництво "Українознавець".**

**Адреса редакції: "Українознавець"
Україна, 79008, м. Львів, вул. Кривоноса 10,
тел: (097) 496 - 22 - 40, факс:(0322) 97-10-38.**

E-mail:ukrainoznavezz@ukr.net